

ECONOMICA

Nr. 3 (113) / 2020 / revistă științifico-didactică

**“Singurul mod de a realiza lucruri minunate
e să iubești ceea ce faci”.**

Steve Jobs

ACADEMIA DE STUDII ECONOMICE DIN MOLDOVA

ECONOMICA

Revistă științifico-didactică

An. XXVIII, nr.3 (113), septembrie 2020

© Serviciul Editorial-Poligrafic al ASE M

COLEGIUL DE REDACȚIE:

Prof. univ. dr., acad. Anatolie MAZARACHI, Universitatea Națională de Comerț și Economie din Kiev, Ucraina
Prof. univ. dr. hab. Ion BOLUN, Academia de Studii Economice din Moldova
Prof. univ. dr. hab. Vasile BUCUR, Academia de Studii Economice din Moldova
Prof. univ. dr. hab. Eugenia FEURAȘ, Academia de Studii Economice din Moldova
Prof. univ. dr. hab. Rodica HÎNCU, Academia de Studii Economice din Moldova
Prof. univ. dr. Serghii CAVUN, Institutul Educațional și Științific din Harkov, Ucraina
Prof. univ. dr. Ion PETRESCU, Universitatea „Spiru Haret”, Brașov, România
Prof. univ. dr. Ion PÂRȚACHI, Academia de Studii Economice din Moldova
Prof. univ. dr. Valeriu IOAN-FRANC, Institutul de Cercetări Economice al Academiei Române
Prof. univ. dr. Gheorghe ZAMAN, m.c. al Academiei Române, Institutul de Economie Națională
Prof. univ. dr. Alban RICHARD, Universitatea „Pierre Mendès France de Grenoble”, Franța
Prof. univ. dr. Oleg STRATULAT, Academia de Studii Economice din Moldova
Prof. univ. dr. Piotr BULA, Academia de Economie din Kracowia, Polonia
Prof. univ. dr. Nadejda BOTNARI, Academia de Studii Economice din Moldova
Conf. univ. dr. Natalia ALTUHOVA, Universitatea de Finanțe de pe lângă Guvernul Federației Ruse
Conf. univ. dr. Veselin POPOV, Academia de Economie „D. A. Ţenov” din Sviștov, Bulgaria
Conf. univ. dr. Oxana SAVCIUC, Academia de Studii Economice din Moldova
Conf. univ. dr. Olga PUGACIOVA, Universitatea de Stat „Francysk Skoryna” din Gomel, Belarus
Conf. cercet. dr. Corneliu GUȚU, Academia de Studii Economice din Moldova

ECHIPA REDACȚIONALĂ:

Redactor-șef: **Grigore BELOSTECINIC**,
prof. univ. dr. hab., academician al AȘM
Redactor șef-adjunct: **Valentina NAMOLOVAN**
Redactor literar: **Constantin CRĂCIUN**
Redactor tehnic: **Natalia IVANOVA**
Designer copertă: **Maria BUDAN**

ADRESA REDACȚIEI:

Str. Mitropolit G. Bănulescu-Bodoni 59, ASEM, bloc B, b.502,
tel: 022-402-936; 022-402-886
Cod: MD 2005, Chișinău, Republica Moldova
E-mail: *economica@ase.md*

**Revista este acreditată de Consiliul Național
pentru Acreditare și Atestare al RM, categoria „B”**

Revista este indexată în următoarele Baze de date și Cataloage Internaționale:

DOAJ <https://doaj.org/>

Directoriu OAJI <http://oaji.net/>

Electronic Journals Library <http://rzblx1.uni-regensburg.de/>

Global Impact Factor <http://globalimpactfactor.com/>

Preluarea textelor editate în revista „Economica” este posibilă doar cu acordul autorilor.
Responsabilitatea asupra fiecărui text publicat aparține autorilor. Autorii declară pe propria răspundere că articolele
sunt autentice și nu există niciun conflict de interese, totodată, transmit dreptul de autor și editorului.
Opinia redacției nu coincide întotdeauna cu opinia autorilor.

Certificat de înregistrare nr.270 din 31.10.2013
Index poștal: PM-31627
ISSN 1810-9136

Editura ASEM, Chișinău-2020

ACADEMY OF ECONOMIC STUDIES OF MOLDOVA

ECONOMICA

Scientific and didactic journal

Year XXVIII, No.3 (113), September 2020

© Editorial-Polygraphic Service of ASEM

EDITORIAL BOARD:

Professor PhD Acad. Anatolie MAZARACHI, Kyiv State University of Commerce and Economics, Ukraine
Professor Hab. Dr. Ion BOLUN, Academy of Economic Studies of Moldova
Professor Hab. Dr. Vasile BUCUR, Academy of Economic Studies of Moldova
Professor Hab. Dr. Eugenia FEURAS, Academy of Economic Studies of Moldova
Professor Hab. Dr. Rodica HINCUI, Academy of Economic Studies of Moldova
Professor PhD Serghii CAVUN, Kharkiv Educational and Scientific Institute, Ukraine
Professor PhD Ion PETRESCU, "Spiru Haret" University, Brasov, Romania
Professor PhD Ion PARTACHI, Academy of Economic Studies of Moldova
Professor PhD Valeriu IOAN-FRANC, National Institute of Economic Research of Romanian Academy
Professor PhD Gheorghe ZAMAN, c. m. of Romanian Academy, Institute of National Economy
Professor PhD Alban RICHARD, "Pierre Mendès France de Grenoble" University, France
Professor PhD Oleg STRATULAT, Academy of Economic Studies of Moldova
Professor PhD Piotr BULA, Cracow University of Economics, Poland
Professor PhD Nadejda BOTNARI, Academy of Economic Studies of Moldova
Assoc.Professor PhD Natalia ALTUHOVA, Finance University under Government of the Russian Federation, Russia
Assoc.Professor PhD Veselin POPOV, D. A. Tsenov Academy of Economics, Svishtov, Bulgaria
Assoc.Professor PhD Oxana SAVCIUC, Academy of Economic Studies of Moldova
Assoc.Professor PhD Olga PUGACHEVA, Francysk Skoryna Gomel State University, Belarus
Assoc.Researcher PhD Corneliu GUTU, Academy of Economic Studies of Moldova

EDITORIAL STAFF:

Editor-in-chief: **Grigore BELOSTECINIC**
Professor, Hab. Dr., Academician
Vice-Editor-in-chief: **Valentina NAMOLOVAN**
Editor (English): **Ludmila RURAC**
Technical editor: **Natalia IVANOVA**
Designer of cover: **Maria BUDAN**

ADDRESS OF PUBLISHING HOUSE:

59, Mitropolit G. Banulescu-Bodoni street, ASEM, block B, office 502,
tel: 022-402-936; 022-402-886
Postcode: MD 2005, Chisinau, Republic of Moldova
E-mail: economica@ase.md

**The journal is accredited by the National Certification
and Accreditation Council of RM, Category "B"**

The journal is indexed in the following International Data Bases and Catalogues:

DOAJ <https://doaj.org/>

Directoriu OAJI <http://oaji.net/>

Electronic Journals Library <http://rzblx1.uni-regensburg.de/>

Global Impact Factor <http://globalimpactfactor.com/>

The taking over of the texts that are published in the journal "Economica" is possible only with the author's agreement. Responsibility for each published text belongs to the authors. The authors declare on their own responsibility that the articles are authentic and there is no conflict of interest and also transmit the copyright to the publisher. Authors views do not always coincide with the editorial board's opinion.

Registration certificate nr.270 of 31.10.2013
Postcode: PM-31627
ISSN 1810-9136

Publishing house of ASEM, Chisinau-2020

SUMAR

BUSINESS ȘI ADMINISTRARE

Provocări ale resursei umane și managementului resursei umane.....	7
<i>Prof. univ. dr. hab. Ala Cotelnic, ASEM</i>	
<i>Drd. Constantin Scarlat, ASEM</i>	
Impactul pandemiei COVID-19 asupra lanțurilor de aprovizionare.....	21
<i>Conf. univ. dr. Natalia Galanton, ASEM</i>	
Regimul juridic al practicilor comerciale incorecte în legislația Republicii Moldova.....	33
<i>Conf. univ. dr. hab. Olesea Plotnic, prof. Jean Monnet,</i>	
<i>Secretar general a AO „Henri Capiatant”</i>	
<i>Drd. Dorin Dulgheru, ULIM, Judecător,</i>	
<i>Vicepreședintele Judecătoriei mun. Chișinău</i>	

ECONOMIE FUNDAMENTALĂ ȘI APLICATIVĂ

Formarea și dezvoltarea competențelor cognitive prin alfabetizarea științifică.....	46
<i>Prof.univ. dr.hab. Eugenia Feuraș,</i>	
<i>Director al Școlii doctorale a ASEM</i>	
Abordări doctrinare în materia drepturilor beneficiarilor de servicii medicale în raport cu legislația consumeristă.....	64
<i>Conf. univ. dr. hab. Olesea Plotnic, profesor Jean Monnet,</i>	
<i>Secretar general a AO „Henri Capiatant”</i>	
<i>Drd. Elena Ciochina, ASEM</i>	
<i>Drd. Felicia Cătălina Răcoare (Apetroi), Universitatea din Sevilla, Spania</i>	
Aspecte teoretico-metodologice privind competitivitatea instituțională a economiei naționale	81
<i>Conf. univ. dr. Diana Ignatiuc, ASEM</i>	

FINANȚE, CONTABILITATE ȘI ANALIZĂ FINANCIARĂ

Sănătatea muncitorilor migranți și finanțarea sistemului medical în Republica Moldova...	92
<i>Conf. univ. dr. Eduard Țugui, USPEE</i>	
<i>Prof. univ. dr. hab. Angela Secrieru, ASEM</i>	
Implicațiile guvernancei corporative asupra gestiunii băncilor din Republica Moldova...	113
<i>Conf. univ. dr. Stela Ciobu, ASEM</i>	
<i>Drd. Ion Cara, ASEM</i>	

INFORMATICĂ, STATISTICĂ ȘI CIBERNETICĂ ECONOMICĂ

Transformarea digitală a comerțului internațional.....	128
<i>Drd. Alexandru Leahovcenco, ASEM</i>	

RECENZII

Recenzie la monografia „Managementul proiectelor de infrastructură în cadrul parteneriatului public-privat din Republica Moldova: premisele dezvoltării și evaluarea riscurilor”, autor: conf.univ. dr. Irina Călugăreanu.....	144
<i>Recenzent: prof. univ. dr. hab. Nicolae Platon, ASEM</i>	

CONTENT

BUSINESS AND ADMINISTRATION

Challenges Related to Human Resources and Human Resources Management.....	7
<i>Prof. Hab. Dr. Ala Cotelnic, ASEM</i>	
<i>PhD candidate Constantin Scarlat, ASEM</i>	
Impact of the COVID-19 Pandemic on Supply Chains.....	21
<i>Assoc. Prof. PhD Natalia Galanton, ASEM</i>	
Legal Status of Unfair Commercial Practices in the Law of the Republic of Moldova.....	33
<i>Assoc. Prof. Hab. Dr. Olesia Plotnic, Prof. Jean Monnet,</i>	
<i>General Secretary at PA “Henri Capiatant”</i>	
<i>PhD candidate Dorin Dulgheru, ULIM, Judge,</i>	
<i>Vicepresident of Court, Chisinau</i>	

FUNDAMENTAL AND APPLIED ECONOMICS

Education and Development of Cognitive Competences through Scientific Literacy.....	46
<i>Prof. Hab. Dr. Eugenia Feuras,</i>	
<i>Director of the Doctoral School, ASEM</i>	
Doctoral Approaches to the Rights of Medical Service Benefits in Relation to Consumer Legislation.....	64
<i>Assoc. Prof. Hab. Olesia Plotnic, Professor Jean Monnet,</i>	
<i>General Secretary at PA “Henri Capiatant”</i>	
<i>PhD candidate Elena Ciochina, ASEM</i>	
<i>PhD candidate Felicia Catalina Racoare (Apetroi), University of Seville, Spain</i>	
Theoretical and methodological Aspects of the National Economy Institutional Competitiveness.....	81
<i>Assoc. Prof. PhD Diana Ignatiuc, ASEM</i>	

FINANCE, ACCOUNTING AND FINANCIAL ANALYSIS

Healthcare of Migrant Workers and Health System Financing in the Republic of Moldova..	92
<i>Assoc. Prof. PhD Eduard Tugui, USPEE</i>	
<i>Prof. Hab. Dr. Angela Secrieru, ASEM</i>	
Corporate Governance Implications on the Bank Management in the Republic of Moldova..	113
<i>Assoc. Prof. PhD Stela Ciobu, ASEM</i>	
<i>PhD candidate Ion Cara, ASEM</i>	

INFORMATICS, STATISTICS AND ECONOMIC CYBERNETICS

Digital Transformation of International Trade.....	128
<i>PhD candidate Alexandru Leahovcenco, ASEM</i>	

REVIEW

Of the monograph “Management of infrastructure projects within the public-private partnership in the Republic of Moldova: premises for development and risk assessment” author: Assoc. Prof. PhD Irina Calugareanu.....	144
<i>Reviewer: Professor Hab. Dr. Nicolae Platon, ASEM</i>	

005.95/96:614.4(100)

PROVOCĂRI ALE RESURSEI UMANE ȘI MANAGEMENTULUI RESURSEI UMANE

Prof. univ. dr. hab. Ala COTELNIC, ASEM
cotelnic.ala@ase.md
Drd. Constantin SCARLAT, ASEM
scarlat.constantin@gmail.com

Articolul în cauză are drept scop evidențierea importanței pe care o are resursa umană în cadrul unei organizații. În acest sens, sunt analizate evoluția conceptelor, preponderent, cel de personal și resursă umană, precum și managementul acestora. În prezent, organizațiile, precum și societatea în întregime, se confruntă cu necesitatea schimbării metodelor, tehnicilor de lucru și găsirea unor modalități noi de activitate, adaptându-se la criza provocată de pandemia de COVID-19. Argumentăm că cea mai afectată resursă a organizației o constituie resursa umană, care necesită un tratament deosebit din partea managerilor atât în perioada de pandemie, cât și în perioada de post-pandemie. Beneficiul este de partea organizației prin menținerea personalului eficient și, respectiv, prin asigurarea performanței și productivității.

Cuvinte-cheie: *resurse, resursă umană, personal, pandemie, schimbare, risc, performanță.*

JEL: M12, M50.

Introducere

Trăim într-o societate și într-o perioadă, în care schimbările se succed cu o viteză enormă și în care provocările și obligativitatea schimbărilor în lumea afacerilor ține de domeniul normalității. Lumea afacerilor este constituită din diverse organizații, care apar, se dezvoltă sau dispar. Între intrările pe care se bazează orice organizație, resursele dețin o poziție esențială. Fără ele nu poate exista și funcționa nicio organizație. Totuși, există o resursă a organizațiilor, care asigură supraviețuirea acestora, dezvoltarea și succesul (sau eșecul).

005.95/96:614.4(100)

CHALLENGES RELATED TO HUMAN RESOURCES AND HUMAN RESOURCES MANAGEMENT

Prof. Dr. Hab. Ala COTELNIC, ASEM
cotelnic.ala@ase.md
PhD cand. Constantin SCARLAT, ASEM
scarlat.constantin@gmail.com

This article aims to highlight the importance of human resources within an organization. In this sense, we have analysed the evolution of the concepts mainly related to personnel and human resource, as well as their management. Today, organizations, and society as a whole, are facing the need to change methods, working techniques and find new ways of working, adapting to the crisis caused by the COVID-19 pandemic. We argue that the human resource of an organization is the most affected resource and requires special treatment from managers both during the pandemic and in the post-pandemic period. The benefit is on the part of the organization by maintaining efficient staff and, respectively, by ensuring performance and productivity.

Keywords: *resources, human resource, personnel, pandemic, change, risk, performance.*

JEL: M12, M50.

Introduction

We live in a society and in times where changes happen at an enormous speed and in which the challenges and the obligation of change in the business world belong to the field of normality. The business world is made up of various organizations, which appear, grow or disappear. Among the inputs on which any organization is based, resources hold an essential position. Without them, no organization can exist and function. However, there is a resource of organizations, which ensures their survival, development and success (or failure). We refer to the key resource of

Ne referim la resursa-cheie a oricărei organizații – resursa umană. Gary Jones făcea următoarea remarcă: „Caracteristica esențială a unei organizații constă în prezența coordonată a oamenilor, și nu neapărat a lucrurilor” [1, p. 664]. Prin urmare, organizațiile implică oameni și, în final, depind de efortul oamenilor.

În prezent, resursa umană se află într-o situație foarte dificilă, fiind afectată de amenințarea, din ce în ce mai mare, a virusului COVID-19, care a dus la schimbări substanțiale în activitatea companiilor și prezintă un risc important de întrerupere a lanțurilor de aprovizionare globale cu pierderi importante de venituri. În primul rând, este afectată resursa umană, abordată nu doar ca ființă umană, supusă îmbolnăvirii, dar și ca resursă din cadrul organizației.

Pe măsură ce pandemia evoluează în timp și spațiu, se poate constata preocuparea companiilor de a lua măsuri pentru siguranța angajaților și pentru atenuarea expunerii financiare și operaționale.

Depășirea acestei situații, în vederea minimizării pierderilor din partea companiilor și a resursei umane a acestora, este posibilă prin planificarea dezvoltării și finanțării soluțiilor optime anticriză efectuată de către companii. Dar astfel de planuri, chiar și dacă sunt elaborate, atunci doar de companiile mari, multinaționale. În plus, companiile sunt mobilizate, în general, de o motivație scăzută pentru a investi în capacități separate de gestionare a pandemii, deoarece acestea sunt evenimente cu probabilitate scăzută. Există diferențe importante între sistarea activității organizațiilor, determinate de catastrofe naturale, de intervenția omului, de avarii tehnologice sau de defecțiuni operaționale și de cele provocate de evenimentele pandemice [2]. Aceste diferențe constau, în primul rând, în răspândirea extinsă, nivelul de gravitate și în durata evenimentelor pandemice, care impun organizațiilor o abordare, ce depășește strategiile tradiționale de planificare.

Efectele posibile ale pandemiei sunt, deja, studiate de diverși savanți [3], de diferite organizații naționale [4] și internaționale [5]. Aspectele analizate de către aceștia sunt diferite, dar, preponderent, se axează pe efectele economice, financiare, posibilele măsuri ce ne-

any organization – the human resource. Gary Jones made the following remark “The key characteristic of an organization is the coordinated presence of people, not necessarily of things” [1, p. 664]. Therefore, organizations involve people and ultimately depend on people’s effort.

Today, human resources are in a very difficult situation, being affected by the growing threat of COVID-19 virus, which has led to substantial changes in the activity of companies, and presents a significant risk of disruption of global supply chains with significant losses of income. First of all, the human resource is affected, treated not only as a human being, subject to illness, but also as a resource within the organization.

As the pandemic evolves over time and space, we can see the companies’ concern in taking steps to ensure employee safety and to mitigate financial and operational exposure.

Overcoming this situation is possible by planning the development and financing of optimal anti-crisis solutions by companies; all these meant to minimize losses of companies and their human resources. However, such plans, even if they are developed, are done only by large, multinational companies. Moreover, companies are driven generally by low motivation to invest in separate pandemic management capacities, as these are low-probability events. There are important differences between the cessation of the activity of organizations, caused by natural disasters, human intervention, technological breakdowns or operational defects and those caused by pandemic events [2]. These differences consist primarily of the wide spread, severity and duration of pandemic events and require organizations to take an approach that goes beyond traditional planning strategies.

The possible effects of the pandemic are already being studied by various scientists [3], by various national [4] and international organizations [5]. The aspects analysed by them are different, but mainly focus on the economic and financial effects, the possible measures that need to be taken in order to reduce the negative effects at the societal level.

cesită să fie întreprinse în vederea reducerii efectelor negative la nivel de societate.

Scopul prezentei cercetări constă în evidențierea vulnerabilității resursei umane, ca resursă-cheie a organizațiilor, studierea impactului pe care îl resimte aceasta în perioada muncii pe timp de pandemie și efectele care vor fi resimțite în perioada postpandemie, măsurile pe care trebuie să le întreprindă organizațiile, în această perioadă, pentru a menține performanța și productivitatea angajaților.

Metode de cercetare

Metodele de cercetare utilizate sunt determinate de scopul înaintat și constau în analiza materialului teoretic cu referire la noțiunea de resursă umană, personal, abordările teoretice existente la acest capitol. A fost studiată și analizată literatura economică raportată la subiectul cercetat, precum și materialele existente în internet, privind impactul pe care îl are pandemia de COVID-19 asupra activității companiilor și a angajaților acestora. Deci, am recurs la următoarele metode:

- *Analiza*. În acest scop, activitatea economică a companiilor am defalcat-o în elemente componente, ce formează funcțiunile acesteia și am supus-o unui studiu mai profund ce ține de funcțiunea resurse umane;
- *Sinteza* este o altă metodă utilizată de noi în acest studiu. Analizând funcțiunea resurse umane, ca element separat în cadrul sistemului integrat al companiei, am reunit componentele pentru a vedea impactul, pe care îl are resursa umană asupra întregii activități a organizației;
- *Metoda istorică*. Utilizarea acestei metode ne-a permis studierea proceselor cu referire la subiectul cercetat în consecutivitatea lor cronologică și în dezvoltare;
- *Comparația*. A fost efectuată analiza comparativă a abordărilor teoretico-metodologice cu referire la conceptele de „personal” și „resursă umană”.

Rezultate și discuții

1. Evaluarea resurselor umane și abordări ale managementului resursei umane în literatura de specialitate

Oamenii, ca resursă de muncă, în toate timpurile, au simțit o atitudine diferită din par-

The *aim* of this research is to highlight the vulnerability of human resources, as a key resource of organizations, to study the impact it feels during work during the pandemic, and the effects that will be felt in the post-pandemic period, the measures that organizations must take during this period to maintain employee performance and productivity.

Research methods

The purpose of the present article has determined the research methods and consist in the analysis of theoretical material with reference to the notion of human resource, personnel, existing theoretical approaches in this field. The economic literature on the researched subject was studied and analysed, as well as existing materials on the Internet on the impact that the COVID-19 pandemic has on the activity of companies and their employees. So, we used the following methods:

- *Analysis*. For this purpose, we have decomposed the economic activity of the companies into components, which form its functions, and we have subjected to a deeper study the one related to the human resource function;
- *Synthesis* is another method that was used in this study. Analysing the human resource function, as a separate element within the company’s integrated system, we brought together the components to see the impact that human resources have on the entire activity of the organization;
- *Historical method*. The use of this method allowed us to study the processes with reference to the researched subject in their chronological sequence and evolution.
- *Comparison*. The comparative analysis of the theoretical and methodological approaches was performed with reference to the concepts “personnel” and “human resource”.

Results and discussions

1. Evaluation of human resources and approaches to human resource management in literature

People, as a labour resource, have always felt a different attitude from employers, but also a different approach from researchers.

tea angajatorilor, dar și o abordare diferită din partea cercetătorilor. Astfel, în decursul timpului, pot fi identificate sau individualizate diverse periodizări sau etape de dezvoltare, care reprezintă stadii în evoluția funcției de personal.

În teoria tradițională a întreprinderii, salariații erau priviți prin prisma în care aceștia executau anumite operații prestabilite, puneau în mișcare mașini și dispozitive tehnologice sau îndeplineau anumite activități. Astfel au apărut conceptele, folosite și în prezent, de forță de muncă sau mână de lucru.

Studiul diferitelor moduri de funcționare a organizațiilor a început odată cu revoluția industrială. Puțin mai mult de un secol, concepțiile asupra rolului omului în întreprindere au evoluat foarte mult, distingându-se, pe acest parcurs, trei etape principale:

1. Concepția clasică (H. Fayol – Franța, F.W. Taylor – SUA); Școala clasică fondată de Frederick Taylor sau „Managementul științific”, concretizat cel mai bine de Henry Ford în fabricile sale de producție a vehiculelor, plasează accentul pe meseria în sine și pe adaptarea eficientă a lucrătorilor la procesele de muncă.

2. Dinamica relațiilor umane (E. Mayo, F.Y. Roethlisberger, W. Dikson); Școala comportamentală se concentrează asupra lucrătorilor înșiși și a satisfacției nevoilor lor, pentru a obține o productivitate organizațională mai mare.

3. Considerarea factorului uman ca resursa cea mai importantă a organizației (concepția modernă):

3.1. *Teoria resurselor umane* (A. Maslow, D. Mc.Gregor, F. Herzberg);

3.2. *Teoria capitalului uman* (W. Petty, A. Smith, J.B. Say).

Teoriile ulterioare ale managementului încearcă să se bazeze pe ideile anterioare pentru a beneficia atât angajații, cât și organizațiile lor. Relevanța acestor teorii pentru managementul resurselor umane comportă un caracter dublu. În primul rând, managementul personalului s-a dezvoltat istoric în managementul resurselor umane prin încorporarea teoriilor managementului (în special, managementul strategic); în al doilea rând, o cunoaștere temeinică a acestor teorii poate să ajute managerii de resurse umane să își adapteze

Thus, over time, various periods or stages of development can be identified or individualized that represent stages in the evolution of the personnel function.

In the traditional theory of the enterprise, the employees were seen through the prism of the way in which they performed certain predetermined operations, set in motion machines and technological devices or performed certain activities. This is how the concepts up to now by workforce or labour force.

The study of the different ways of organizations' functioning started with the industrial revolution. A little more than a century, the concepts on the role of man in the enterprise have evolved a lot, distinguishing in this course three main stages:

1. The classical conception (H. Fayol – France, F.W. Taylor – USA); The classical school or “Scientific Management”, founded by Frederick Taylor and best exemplified by Henry Ford in his vehicle manufacturing factories, emphasis is put on the profession itself and the efficient adaptation of workers to work processes.

2. Dynamics of human relations (E. Mayo, F.Y. Roethlisberger, W. Dikson); Behavioural school focuses on the workers themselves and the satisfaction of their needs, in order to achieve greater organizational productivity.

3. Considering the human factor as the most important resource of the organization (modern conception):

3.1. *Human resources theory* (A. Maslow, D. Mc.Gregor, F. Herzberg);

3.2. *The theory of human capital* (W. Petty, A. Smith, J.B. Say).

Subsequent management theories try to build on previous ideas so as to benefit both, the employees and their organizations. The relevance of these theories for human resource management has a double character. First, personnel management has historically developed in human resource management by incorporating management theories (especially strategic management); second, a solid knowledge of these theories can help human resource managers to more effectively adapt their practices to organizational requirements and realities. (Nankervis et al. (2011) [6]).

mai eficient practicile la cerințele și realitățile organizaționale (Nankervis et.al (2011) [6]).

Resursele umane reprezintă, așa cum au reușit să demonstreze Wright McMahon și McWilliams (1994) [7], acele resurse ale firmei, care îndeplinesc criteriile de sursă principală de asigurare a competitivității. În societatea modernă, capitalul uman a înlocuit și înlocuiește treptat capitalul financiar ca resursă strategică, fapt reliefat în studiile efectuate de Naisbitt și Aburdere (1990) [8].

Astfel, am constatat că, în teoria, cât și în practica economică, se întâlnesc tot mai frecvent termenii „resurse umane” și „personal”. Există opinia [9], potrivit căreia termenul de „personal” comportă o accepțiune restrânsă la nivelul unei anumite organizații, deci, la nivel microeconomic, în timp ce termenul „resurse umane” presupune o accepțiune mai largă, cu un conținut bivalent:

- la nivel macroeconomic, are sensul și conținutul explicate anterior;
- la nivel microeconomic, are sens și conținut mai larg decât cel de „personal”, deoarece se referă atât la resursele proprii constituite din personalul angajat, cât și la resursele exogene – resurse pentru nevoile ulterioare ale organizației și care urmează să devină „personal”, prin angajare, într-un viitor mai mult sau mai puțin îndepărtat, precum și personal propriu, care poate fi disponibilizat temporar sau definitiv, parțial sau total: șomaj tehnic, șomaj temporar, șomaj definitiv sau parțial (prin restrângerea de activitate), șomaj total (prin închiderea/lichidarea unității).

Diferența de conținut a termenilor „personal” și „resurse umane” conferă și managementului dimensiuni corespunzătoare; se impune, deci, evidențierea particularităților managementului de personal și ale managementului resurselor umane.

Astfel, abordarea actuală a managementului resurselor umane (MRU) prezintă o imagine radical diferită de predecesorul său – managementul personalului (MP). În opinia unor savanți, principalele diferențe între MRU și MP pot fi prezentate concis, așa cum indicăm în tabelul 1.

Human resources are, as Wright Mc Mahon and Mc Williams (1994) [7] have demonstrated, those company resources that meet the criteria to be the main source of competitiveness. In modern society, human capital has replaced and is gradually replacing financial capital as a strategic resource, as highlighted in studies conducted by Naisbitt and Aburdere (1990) [8].

Thus, we have found that in economic theory, as well as in economic practice, the terms human resources and personnel are more and more common. There is the opinion [9] according to which the term “personnel” has a limited meaning at the level of a certain organization, thus, at the microeconomic level, while the term “human resources” has a broader meaning, with a bivalent content:

- at the macroeconomic level it has the meaning and content explained above;
- at the microeconomic level it has a wider meaning and content than the personnel because it refers both to the own resources made up of the employed staff and to the exogenous resources – resources for the subsequent needs of the organization and which are to become “personnel” by hiring in a more or less distant future, as well as own staff that can be temporarily or permanently laid off, partially or totally: technical unemployment, temporary unemployment, permanent or partial unemployment (by restricting activity), total unemployment (by closing-liquidating the unit).

The difference in content of the terms “personnel” and “human resources” also gives the management appropriate dimensions; it is therefore necessary to highlight the particularities of personnel management and human resources management.

Thus, the current approach to human resource management (HRM) presents a radically different picture from its predecessor – personnel management (PM). In the opinion of some scientists the main differences between HRM and PM can be summarized as presented in table 1.

Tabelul 1/ Table 1

**Diferențele dintre managementul personalului și managementul resurselor umane/
Differences between personnel management and human resources management**

Factorii/ Factors	Managementul personalului/ Personnel management	Managementul resurselor umane/ Human resources management
Perspectiva timpului și planificării/ Time and planning perspective	Perioadă scurtă, reactiv, ad hoc, marginal/ Short-term, reactive, ad hoc, marginal	Perioadă lungă, proactiv, strategic, integrate/ Long-term, proactive, strategic, integrated
Contract psihologic/ Psychological Contract	Conformitate/ Compliance	Angajament/ Commitment
Perspectiva relațiilor cu angajații/ Perspective on employee relations	Pluralist, colectiv, încredere scăzută/ Pluralist, collective, low trust	Unitarist, individual, încredere mare/ Unitarian, individual, high trust
Roluri/ Roles	Specializate/profesional/ Specialized/professional	În mare parte, integrat în linia managerială/ Mainly integrated in the managerial line
Evoluția/ Evolution	Minimizarea costurilor/ Minimizing costs	Utilizare maximă (contabilizarea activelor umane)/ Maximum utilization (accounting for human assets)

Sursa: elaborat de autori în baza [10]/

Source: developed by the authors based on [10]

Explicațiile din tabel oferă MRU o abordare modernă, având la bază flexibilitatea, personalizarea, în mare parte, a relațiilor în colectiv, dedicate activităților desfășurate.

Provenind din sinteza literaturii disponibile pe acest subiect: (Taylor, 2011[11]; Nankervis et.al, 2011[6]; History of Human Management, 2010; Kelly[12], 2003; Ogier, 2003, [13]), istoria, evoluția și dezvoltarea MRU poate fi rezumată, prezentând-o ca în tabelul 2.

The explanations in the table offer HRM a modern approach, based on flexibility, personalization, for the most part, of team relationships, dedication to activities.

Coming from the synthesis of the literature available on this topic (Taylor, 2011 [11]; Nankervis et.al, 2011 [6]; History of Human Management, 2010; Kelly [12], 2003; Ogier, 2003, [13]), the history, the evolution and development of HRM can be summarized, presenting it as we did in table 2.

Tabelul 2/ Table 2

**Evoluția și dezvoltarea conceptului de management al resurselor umane/
Evolution and development of the human resources management concept**

Perioada/ Period	Anii/ Years	Caracteristici/ Characteristics
1	2	3
Până la Cel de-al Doilea Război Mondial/ Until World War II	2000-1000 îH/ 2000-1000 BC	Mecanisme de selectare a conducătorilor tribului; înregistrarea și diseminarea cunoștințelor despre siguranță, sănătate, vânatoare și gășirea de alimente; utilizarea tehnicilor de screening a angajaților de către chinezi; utilizarea sistemului de ucenici de către greci./ Mechanisms for selecting tribal leaders; recording and disseminating knowledge about safety, health, hunting and finding food; the use of employee screening techniques by the Chinese; the use of disciples system by the Greeks.
	1700-1900	Apariția teoriei managementului științific ca filosofie a vremii; începutul revoluției industriale, care a dus la înlocuirea micilor ateliere cu fabrici mari; creșterea numărului forței de muncă datorită lucrătorilor imigranți; introducerea funcției personalului, în principal, pentru păstrarea evidenței lucrătorilor; creșterea supraveghetorilor de nivel mediu; exploatarea maximă a lucrătorilor; creșterea muncii copiilor; mărirea decalajului între lucrători și supraveghetori; condiții precare de muncă; creșterea rolului sindicatelor pentru a opta pentru drepturile lucrătorilor; expansiunea funcției de personal, menită să includă bunăstarea și administrarea în principal în Marea Britanie și SUA./ The emergence of the scientific management theory as a philosophy of the time; the beginning of the industrial revolution that led to the replacement of cottage industries with large factories; increasing the number of workers due to immigrant workers; the introduction of the staff function mainly for keeping records of workers; increase of mid-level supervisors; maximum exploitation of workers; increasing child labour; widening the gap between workers and supervisors; poor working conditions; increasing the role of trade unions in opting for workers' rights; expanding staffing to include welfare and administration mainly in the UK and the US.
	1920-1960	Creșterea practicilor de motivație ocazionate de studiile Hawthorne, diverse încercări de satisfacere a angajaților încep să fie implementate, cum ar fi salarii mai bune și condiții mai bune de muncă. În 1936, H. Maslow devine cunoscut pentru studiul nevoilor umane, pe care le ierarhizează conform „piramidei trebuințelor”, iar Peter Drucker (1955), pune accentul pe necesitatea unui „Leadership creativ”. Tot în această perioadă, apare și se dezvoltă mișcarea „Behavioral Science Movement”, care a cunoscut trei etape: 1915-1965, 1965-1985, 1985-2000./ Increasing motivational practices caused by Hawthorne studies, various attempts at employee satisfaction are beginning to be implemented, such as better wages and better working conditions.

Continuarea tabelului 2/ Continuation of table 2

1	2	3
		In 1936, H. Maslow became known for his study of human needs, which he ranked according to the “pyramid of needs”, and Peter Drucker (1955) emphasized the need for “creative leadership”. Also, during this period, the “Behavioural Science Movement” appears and develops, which has known 3 stages: 1915-1965, 1965-1985, 1985-2000.
Era problemelor sociale/ Social problems era	1963-1980	Mișcarea pentru Drepturile Civile a modelat gândirea conducătorilor din epocă; actul privind drepturile civile (1964, SUA) a eliminat toate formele de discriminare și a introdus șanse egale de angajare; trecerea de la gestiunea personalului la managementul resurselor umane; începe implementarea sistemelor computerizate de administrare a resurselor umane; dezvoltarea Sistemului de informare a resurselor (HRIS); creșterea sindicalismului a condus la condiții de muncă mai bune; adoptarea diverselor legi privind sănătatea muncii și siguranță, pensii și reglementări fiscale; participarea angajaților la luarea deciziilor în management./ The Civil Rights Movement shaped the leadership thinking of the time; the Civil Rights Act (1964, USA) eliminated all forms of discrimination and introduced equal employment opportunities; the transition from personnel management to human resources management; increased computerization of the human resources function for accuracy, speed, storage and reporting of human resources data; development of the Resource Information System (HRIS); the rise of trade unionism has led to better working conditions; adoption of various laws on occupational health and safety, pensions and tax regulations; employee participation in decision making management.
Era cost-eficiență/ Cost-efficiency era	1980 – începutul/ early 1990	Creșterea automatizării locului de muncă pentru a stimula producția; trecerea de la administrarea de personal la dezvoltarea și implicarea acestora; accent pe eficiență și eficacitate prin adoptarea tehnologiilor; apariția hard și soft în abordarea resurselor umane; apariția rentabilității angajaților; este un angajat un cost inutil, care trebuie minimizat/eliminat sau o resursă vitală, care trebuie dezvoltată?/ Increasing job automation to stimulate production; the transition from employee management to their development and involvement; emphasis on efficiency and effectiveness through the adoption of technology; the emergence of hardware and software in the human resources approach; the emergence of employee profitability; is an employee an unnecessary cost that needs to be minimized/ eliminated or a vital resource that needs to be developed?
Era avansării tehnologice/ Technological advancement era	1990 – până în prezent/ 1990 – prezent	Această eră se modelează prin forțe crescânde ale globalizării, schimbări rapide ocazionate de descoperiri tehnologice extraordinare și presiuni pentru eficiență sporită; apariția managementului strategic, apariția reengineerengului business-proceselor, recunoașterea capitalului intelectual; strategii sporite de recunoaștere, recompense, motivație, o mai bună conștientizare a rolului HR în calitate de partener strategic de afaceri; apariția

Continuarea tabelului 2/ Continuation of table 2

1	2	3
		<p>unor strategii de îmbunătățire pentru atragerea, păstrarea, dezvoltarea și implicarea talentului; apariția metodelor de evaluare a forței de muncă, cum ar fi un scor echilibrat, tehnici de evaluare a performanței, accentul pe contribuția MRU la avantajul competitiv; tehnici de planificare a resurselor umane; managementul diversității; managementul talentelor; apariția e-resurse umane; e-training, recrutare electronică, telecomunicații, aranjamente de lucru flexibile, echipe virtuale; echilibru între viață și profesie; îmbunătățirea rețelei; influența mass-media; etică; economie verde; noua ordine mondială./ This era is shaped by increasing forces of globalization, rapid changes brought about by extraordinary technological discoveries, and pressures for increased efficiency; the emergence of strategic management, the emergence of business process re-engineering, the recognition of intellectual capital; increased recognition strategies, rewards, motivation, better awareness of the role of HR as a strategic business partner; the emergence of improvement strategies for attracting, retaining, developing and involving talent; the emergence of labour valuation methods, such as a balanced score, performance appraisal techniques, emphasis on the contribution of HRM to competitive advantage; human resource planning techniques; diversity management; talent management; the emergence of e-human resources; e-training, electronic recruitment, telecommunications, flexible working arrangements, virtual teams; balance between life and profession; network improvement; media influence; ethics; green economy; the new World Order.</p>

Sursa: elaborat de autori în baza surselor [6; 10; 11; 12; 13]/

Source: developed by the authors based on sources[6; 10; 11; 12; 13]

Aceste etape reflectă, în mare măsură, dezvoltarea managementului resurselor umane în lume, în special în Marea Britanie și SUA. Suntem absolut siguri de faptul că depășirea stării de pandemie va favoriza apariția unei noi etape în dezvoltarea conceptului de management al resurselor umane.

Trecerea succintă în revistă a abordărilor privind evoluția conceptului de resurse umane ne permite să conchidem că, în esență, managementul resurselor umane diferă de modelele anterioare de gestionare a personalului în raport cu obiectivul, principiile și aplicațiile sale.

MRU poate fi descris simplu, ca fiind convergența a trei factori – ființe umane, resurse și management – unde ființele umane au resursele reale și potențiale (cunoștințe, abili-

These stages largely reflect the development of human resource management in the world, especially in the UK and the US. We are absolutely sure about the fact that overcoming the pandemic will favour the emergence of a new stage in the development of the concept of human resources management.

A brief review of the approaches to the evolution of the human resources concept allows us to conclude that, in essence, human resource management differs from previous personnel management models in relation to its objective, principles and applications.

HRM can be simply described as the convergence of three factors – human beings, resources and management – where human beings have real and potential resources (know-

tăți și capacități) care pot fi valorificate, tehnici eficiente de management pentru atingerea obiectivelor organizaționale, pe termen scurt și lung, precum și a nevoilor personale. Astfel, obiectivul de gestionare a resurselor umane, în prezent, este determinat de gestiunea efectivă a forței de muncă a organizației pentru a contribui la realizarea acestuia.

2. Resursa umană, abordată ca factor-cheie a organizației și măsurile pe care trebuie să le întreprindă organizația pentru a diminua efectele negative ale pandemiei

Având la bază abordările științifice ale resursei umane, prezentate mai sus și, revenind la problema enunțată anterior, am constatat că există companii care au reacționat la situația impusă de pandemie, fără niciun fel de strategie, concediindu-și angajații, de exemplu, pentru a-și păstra afacerea, companii care și-au închis porțile, dar sunt și companii, care depun eforturi nu doar în a-și păstra oamenii, ci în a-i ține cât mai aproape și a-i motiva, în această perioadă, pentru că au înțeles, cât de important este factorul uman nu doar în acest context, ci, în general și cât de eficient contribuie oamenii motivați la producerea rezultatelor de calitate.

Totuși, trebuie să constatăm că, indiferent de situația în care se încadrează compania cu activitatea economică desfășurată, s-a schimbat esențial caracterul lucrului. Desigur, nu toți angajații s-au pomenit în aceeași situație. Astfel:

- unii au rămas să lucreze, practic, având același program (magazine alimentare, spitale), dar cu o expunere mare riscului de a se îmbolnăvi, deci, având permanent această frică. Evident, acest lucru a avut consecințe și asupra eficienței muncii;
- altă parte a trecut la munca de la distanță (învățători, lucrători bancari etc.);
- a treia parte include angajații, care au intrat în șomaj tehnic;
- a patra parte implică persoanele, care și-au pierdut locul de muncă: fie că firma în care activau s-a închis, fie că au fost nevoiți să plece de bunăvoie din motivul imposibilității de a lăsa co-

ledge, skills and abilities) that can be harnessed, effective management techniques to achieve short-term organizational goals and long, as well as personal needs. Thus, the goal of human resource management today is determined by the effective management of the organization's workforce to contribute to their achievement.

2. Human resource, considered as a key factor of the organization and the measures that the organization must take in order to reduce the negative effects of the pandemic on it

Based on the above mentioned scientific approaches to human resources, and returning to the mentioned problem, we found that there are companies that have reacted to the situation imposed by the pandemic without any strategy, dismissing their employees, for example, to keep their business, companies that have closed their doors, but there are also companies that make efforts not only to keep their people, but to keep them as close as possible and motivate them during this period because they understood how important it is the human factor not only in this context, but in general, and how efficiently motivated people contribute to producing quality results.

However, we must state that, regardless of the situation in which the company carries its economic activity, the nature of the work has changed significantly. Of course, not all employees found themselves in the same situation. So:

- some remained to work, practically having the same schedule (grocery stores, hospitals), but with a high exposure to the risk of getting sick, so having this fear permanently. Obviously, this also had consequences on work efficiency;
- another part are the one who switched to remote work (teachers, bank workers, etc.);
- the third part are the employees, who have entered technical unemployment;
- the fourth part involves people who have lost their job: either the company where they worked has closed, or they

pii la grădiniță, neadaptării la munca de la distanță sau alte motive personale.

În această perioadă, aproape toți angajații s-au confruntat cu probleme de ordin financiar, dar, tot mai insistent, se vorbește despre problemele de ordin psihologic, care au afectat o mare parte din resursele umane ale companiilor. Acestea sunt determinate de frica de necunoscut, lipsa comunicării cu colegii, creșterea volumului de muncă prin activitatea la distanță, învățarea pe parcurs, supraîncărcarea (atât activitatea propriu-zisă, cât și temele efectuate cu copiii etc.). Toate acestea, precum și incertitudinea procesului, duc la depresie, stres. Dar, după cum se știe, un angajat, care simte disconfort psihologic, nu poate fi un angajat eficient. În acest caz, este în pierdere nu doar persoana, ci și compania în întregime. Provocările cele mai mari pentru angajați constau în a înțelege, a accepta și a se reaseza, în noul context, în care rutina și percepția despre cum funcționăm și muncim este diferită.

Organizațiile din întreaga lume și-au adaptat abordările de gestionare a oamenilor în ultimele luni. Munca de la distanță, reducerea orelor de muncă, reducerea activităților de formare și dezvoltare sau interdicția recrutării sunt doar câteva exemple. Una din problemele, care nu trebuie să ne scape, se referă la ce se întâmplă cu sprijinirea activităților, care ajută la menținerea performanței sau la încurajarea colaborării și comunicării în perioadele de lucru la distanță.

În acest sens, considerăm că unul din factorii ce trebuie luați în calcul de către organizații îl constituie bunăstarea și siguranța angajaților, care trebuie să fie de o importanță crucială. Trecerea la munca la distanță nu se potrivește oricui. Elementele implicate în acest lucru sunt, evident, multe. Nu doar că fiecare răspunde diferit la cerințele de a lucra la distanță, dar contextul de acasă este, de asemenea, important. Angajații nu se pot concentra asupra responsabilităților profesionale, dacă bunăstarea lor sau a familiilor este în pericol. În consecință, problema esențială, de care trebuie să se ocupe companiile la începutul unei pandemii [14], este să se informeze dacă angajații lor sunt în siguranță, apoi să

have had to leave voluntarily due to the impossibility of leaving their children in kindergarten, not being able to work remotely or other personal reasons.

During this period, almost all employees faced financial problems, but more and more insistently there is talk about psychological problems, which affected a large part of the human resources of companies. These are caused by fear of the unknown, lack of communication with colleagues, increased workload through distance learning, learning along the way, overloading (both the actual activity and homework with children, etc.). All this, as well as the uncertainty of the process leads to depression, stress. But, as is well known, an employee who feels psychological discomfort cannot be an effective employee. In this case, not only the person but also the company as a whole is at a loss. The biggest challenges for employees are to understand, accept and put themselves back in the new context where the routine and perception of how we work and work is different.

Organizations around the world have adapted their approaches to people management in recent months. Remote work, reduced working hours, reduced training and development activities or a ban on recruitment are just a few examples. One of the issues that should not be missed concerns what happens when supporting activities that help maintain performance or encourage collaboration and communication during periods of remote work.

We consider, in this sense, that one of the factors that must be taken into account by organizations is the well-being and safety of employees, which must be of crucial importance. Switching to remote work does not suit everyone. There are obviously many elements involved in this. Not only the fact that each person responds differently to the requirements of working remotely, but the context at home is also important. Employees cannot focus on their professional responsibilities if their well-being or that of their families is at stake. Consequently, the key issue that companies need to address at the beginning of a pandemic [14] is to find out if their employees

clarifice dacă aceștia sunt disponibili pentru a îndeplini funcții critice. Este important ca organizațiile să poată monitoriza situația, să ofere un loc de muncă sigur și să le acorde angajaților sprijinul necesar.

De asemenea, companiile trebuie să ofere angajaților instruire pentru situațiile de pandemie, cu scopul de a crește nivelul de pregătire al acestora și pentru a atenua orice îngrijorări. Sunt necesare investiții în tehnologie și infrastructură pentru a permite lucrul la distanță și colaborarea virtuală.

S-a constatat că, deși munca la distanță reprezintă o opțiune viabilă pentru industria de servicii, aceasta nu funcționează la fel de bine pentru sectoarele productive, ceea ce duce la afectarea critică a lanțurilor de aprovizionare cu produse. În cazul în care ne raportăm la o activitate de producere, atunci, locul de muncă ar trebui să fie restructurat și reorganizat astfel, încât să permită distanțarea socială, precum și asigurarea lucrătorilor cu echipamentele de protecție necesare, cum ar fi măștile de față, mănușile și salopetele adecvate, curățarea periodică a suprafețelor și zonelor de lucru. Tuturor lucrătorilor cu funcții neesențiale trebuie să li se permită să stea acasă.

Concluzii

După cum am constatat, în orice context organizațional, resursa umană ocupă locul central atât sub aspectul importanței, cât și ca factor determinant și agent al progresului. Resursa umană constituie imboldul pentru schimbare, factorul care o determină și o canalizează, precum și agentul care asigură funcționarea în scopul schimbării și adaptării tuturor celorlalți factori la schimbare.

Abordările existente în literatura economică relevă preocupările savanților cu privire la conținutul muncii angajaților, iar, de aici, diferite accepțiuni pentru personalul organizației. În decursul timpului, s-au perindat noțiuni precum „mâna de lucru”, „forța de muncă”, „personal”, „resursă umană”. Fiecare dintre aceste noțiuni este marcată de amprente timpului, în care au fost utilizate, caracterizând și conținutul muncii, dar și caracteristicile persoanelor, care le realizează.

Situația creată în urma crizei ce ține de pandemie face ca mulți specialiști să prevadă o

are safe, then to clarify if they are available to perform critical functions. It is important for organizations to be able to monitor the situation, provide a secure job and provide the necessary support to employees.

Companies must also provide training to employees for pandemic situations, in order to increase their level of preparedness and to alleviate any concerns. Investments in technology and infrastructure are needed to enable remote work and virtual collaboration.

It has been found that while distance work is a viable option for the service industry, it does not work as well for the productive sectors, leading to a critical impact on product supply chains. If we are referring to a production activity, then the workplace should be restructured and reorganized so as to allow social distancing as well as provide workers with the necessary protective equipment, such as face masks, gloves and adequate overalls, regular cleaning of all surfaces and work areas. All workers with non-essential functions must be allowed to stay at home.

Conclusions

As we have found, in any organizational context, human resources occupy the central place, both in terms of importance and as a determining factor and agent of progress. The human resource is the impetus for change, the factor that determines and channels it, as well as the agent that ensures the functioning for the purpose of change and the adaptation of all other factors to change.

The existing approaches in the economic literature reveal the concerns of scientists regarding the content of employees' work, and, hence, different meanings for the organization's staff. Over time, notions such as "labour force", "workforce", "personnel", "human resources" have changed one another. Each of these notions has the imprints of the time in which they were used, characterizing the content of the work, but also the characteristics of the people who performed them.

The situation created by the pandemic crisis makes many specialists predict an increase in the activity of distance companies in the future. But, it is not certain. Organizations analyse the effectiveness of remote

creștere a activității companiilor la distanță în viitor. Dar nu este un lucru cert. Organizațiile analizează eficacitatea lucrului la distanță, gradul în care acesta afectează performanța și productivitatea, având în vedere că majoritatea îl folosesc pentru prima dată. Organizațiile dezbate, cu siguranță, problema, fără a adopta încă decizii clare cu privire la munca de la distanță după pandemie.

O altă îngrijorare a organizațiilor ține de revenirea oamenilor, după criza provocată de COVID-19, care, posibil, să se confrunte cu un val de stres post-traumatic. Viața modernă poate fi confortabilă, din punct de vedere material, însă stresul post-traumatic nu se soldează doar cu prezența unor simptome fizice, cum ar fi o frecvență cardiacă crescută, furnicături, palpitații etc., dar are impact și asupra sănătății emoționale (anxietatea, insomnia, frica, dificultatea în a face față stresului...), ținând mai mult de pierderea controlului, concentrației, sentimentului de securitate și stabilitate. Senzația că nu te afli sub control este un factor important în apariția și menținerea stresului post-traumatic.

Normalitatea post-pandemie a pieței muncii va fi definită și printr-o schimbare de atitudine din partea angajaților, fapt ce determină nevoia de un nou stil de leadership. Organizațiile vor avea nevoie, mai mult decât oricând, de consultanți și traineri capabili să alinieze și să instruiască eficient angajații la revenirea din criza COVID-19.

work, the degree of how much it affects performance and productivity, given that most use it for the first time. Organizations are certainly debating the issue without making clear decisions about remote work after the pandemic.

Another concern of the organizations is the return of people after the crisis caused by COVID-19, which may face a wave of post-traumatic stress. Modern life can be comfortable, from a material point of view, but post-traumatic stress not only results in the presence of physical symptoms, such as high heart rate, tingling, palpitations, etc., but also has an impact on emotional health (anxiety, insomnia, fear, difficulty coping with stress...), more related to loss of control, concentration, sense of security and stability. The feeling that you are not in control is an important factor in the occurrence and maintenance of post-traumatic stress.

The post-pandemic normality of the labour market will also be defined by a change of attitude on the part of employees, which determines the need for a new leadership style. Organizations will need, more than ever, consultants and trainers capable of effectively aligning and training employees when returning from the COVID-19 crisis.

Bibliografie/Bibliography:

1. JOHNS, Gary (1998). *Comportament organizațional. Înțelegerea și conducerea oamenilor în procesul muncii*. București: Editura Economică, 664 pag., CZU 65:061
2. https://www.ey.com/ro_ro/covid-19/covid-19-and-pandemic-planning--how-companies-should-respond#chapter-1964280102
3. IORDACHI, V.; TIMOFEI, O.; PERCIUNE, R. *Unele măsuri întreprinse de guvernele țărilor pentru redresarea situației economice și sociale cauzate de virusul COVID-19*. disponibil https://ince.md/uploads/files/1584872428_masuri.pdf
4. https://www.expert-grup.org/media/k2/attachments/Covid-19_-Cum_salvam_economia.pdf
5. https://ec.europa.eu/romania/news/20200313_raspuns_coordonat_covid19_ro
6. NANKERVIS et.al (2011). *Human Resource Management: Strategy and Practice*, (7th ed.) Cengage Learning, Melbourne, Australia.

7. WRIGHT, McMahon; McWILIAMS. *Human Resources as a Source of Sustained Competitive Advantage*. The International Journal of Human Resource Management, Volume 5, 1994 – Issue 2, pp.301-326, <https://doi.org/10.1080/09585199400000020>
8. NAISBITT, J. & ABURDENE, P. (1990). *Megatrends 2000: Ten new directions for the 1990's*. New York: William Morrow and Company, Inc., 384 pp., ISBN 0-688-07224-0
9. ROSCA, D. (2003) *Managementul personalului și managementul resurselor umane – asemănări și diferențe*. Economica nr. 1, 2003, ISSN 1810-9136.
10. TUBEY, R.; KIPKEMBOI, J. ROTICH (M. Phil); KURGAT, A. *History, Evolution and Development of Human Resource Management: A Contemporary Perspective*. In: European Journal of Business and Management www.iiste.org, ISSN 2222-1905 (Paper) ISSN 2222-2839 (Online) Vol.7, No.9, 2015.
11. TAYLOR, S. (2011). *Contemporary Issues in Human Resource Management*. CIPD, UK.
12. KELLY, D. (2003). *A shock to the system? The impact of HRM on academic IR in Australia in comparison with the USA and UK. 1980-1995*. Asia-Pacific Journal of Human Resources, 41(2), pp. 149-71.
13. OGIER, J. (2003). *Advancing the profession*. HR Monthly, February, pp. 30-2.
14. <https://blogs.lse.ac.uk/businessreview/2020/05/22/the-impact-of-covid-19-on-human-resource-management-avoiding-generalisations/>

339.545+339.322:614.4(100)

IMPACTUL PANDEMIEI COVID-19 ASUPRA LANȚURILOR DE APROVIZIONARE

*Conf. univ. dr. Natalia GALANTON, ASEM
e-mail: natalia_galanton@hotmail.com*

Evenimentele recente, ce țin de pandemia COVID-19, au confirmat faptul că suntem, din ce în ce mai predispuși la diverse șocuri: tensiuni geopolitice, dezastru naturale, schimbări de climă ș.a. Toate aceste evenimente ne atenționează asupra faptului că se resimte nevoia unor lanțuri de aprovizionare, care să fie protejate, în mod proactiv, împotriva perturbărilor și să se poată adapta rapid la situație.

Într-o perioadă de șocuri frecvente, devine complicată sau, în unele cazuri, chiar imposibilă optimizarea costurilor. Pentru a gestiona fluxul de mărfuri, finanțe, date cu privire la un produs sau serviciu, lanțurile de aprovizionare trebuie să fie înțelese mai profund și în mai multe dimensiuni.

În acest articol, este analizat impactul pandemiei COVID-19 asupra lanțurilor de aprovizionare și transformările acestora care, sunt generate de această criză sanitară și economică în vederea consolidării rezistenței la șocuri.

***Cuvinte-cheie:** lanțuri de aprovizionare globale, pandemia, COVID-19, rezistența la șocuri, risc.*

JEL: L23, M11.

Introducere

În prezent, mai mult decât oricând, problemele locale au o dimensiune globală, iar problemele globale au un impact la nivel local. Globalizarea influențează aproape toate aspectele vieții noastre, însă modul, în care este resimțită această evoluție, diferă de la o regiune la alta și de la o companie la alta.

Încă de la începutul anilor '90, lumea a intrat într-o nouă fază a globalizării. Ponderea bunurilor intermediare în comerțul mondial a

339.545+339.322:614.4(100)

IMPACT OF THE COVID-19 PANDEMIC ON SUPPLY CHAINS

*Assoc. Prof. PhD Natalia GALANTON, ASEM
e-mail: natalia_galanton@hotmail.com*

Recent events related to the COVID-19 pandemic have confirmed that we are increasingly prone to various shocks: geopolitical tensions, natural disasters, climate changes and others. All these events draw our attention to the fact that there is a need for supply chains that are pro-actively protected against disruption and can adapt quickly to the situation.

In a period of frequent shocks, it becomes complicated or in some cases even impossible to optimize costs. In order to manage the flow of goods, finance, data about a product or service supply chains need to be understood more deeply and a variety of dimensions.

In this article is analysed the impact of the COVID-19 pandemic on supply chains and their transformations, which are generated by this health and economic crisis in order to strengthen shock resistance.

***Keywords:** global supply chains, pandemic, COVID-19, shock resistance, risk.*

JEL: L23, M11.

Introduction

Nowadays, more than ever, local issues have a global dimension, and global issues have an impact at the local level. Globalization affects almost every aspect of our lives, but the way this evolution is felt from one region to another and from one company to another differs.

Since the early 1990s, the world has entered a new phase of globalization. The share of intermediate goods in world trade has risen sharply, now accounting for two-thirds of overall trade. The increase in trade in these

crescut brusc, reprezentând, în etapa actuală, două treimi din volumul general al comerțului. Creșterea comerțului cu aceste mărfuri poate fi explicată prin dezvoltarea lanțurilor de valoare internaționale, adică a proceselor de producție, care se extind în mai multe țări. Drept exemplu poate servi aparatul de zbor Boeing 787, ale cărui componente provin de la companii situate în Statele Unite, dar și în Australia, Canada, Asia și Europa. Lanțurile valorice globale sunt extrem de concentrate. Fiecare proces de producție este organizat cu un număr limitat de companii mari, situate într-un număr mic de țări. Aceste companii, în general, sunt specializate în producerea unui bun intermediar și tind să-l producă la timp, iar coordonarea diferitelor etape ale producției se face prin lanțuri logistice sofisticate. Un exemplu atipic îl constituie lanțul valoric al telefoanelor Iphone Apple, care implică un singur producător de procesoare de memorie și aplicații (Samsung, în Coreea de Sud), un singur furnizor de componente de rețea telefonică (Infinon în Germania) și o singură companie de asamblare (Foxconn situată în Shenzhen) [1].

O astfel de fragmentare permite companiilor să concentreze fiecare etapă de producție într-o singură fabrică, generând câștiguri semnificative. Aceste câștiguri sunt importante și permit compensarea costurilor de transport, dar trebuie de remarcat faptul că acest tip de organizație prezintă o rezistență la impact foarte mică. Orice perturbare a producției, la un moment dat, în lanț, afectează mecanic etapele următoare ale procesului de producție, fenomen care este descris în literatură de specialitate ca fiind efect în cascadă.

Un caz inedit a intervenit la sfârșitul anului 2019, pandemia COVID-19, care perturbă afacerile din întreaga lume și are impact asupra modului în care trăim și lucrăm. Pe măsură ce oamenii de afaceri și persoanele oficiale din domeniul sănătății monitorizează evoluția virusului și iau decizii importante pentru a-l „controla”, managerii lanțului de aprovizionare evaluează și planifică impactul virusului asupra sistemelor respective ale acestora.

În ceea ce privește gestionarea lanțului de aprovizionare, timpul de pregătire este important pe termen lung. Investiția de resurse și

goods can be explained by the development of international value chains, i.e. production processes that expand in several countries. The Boeing 787 air plane can serve as an example, whose components come from companies located in the United States, but also in Australia, Canada, Asia and Europe. Global value chains are highly concentrated. Each production process is organized with a limited number of large companies, located in a small number of countries. These companies generally specialize in the production of an intermediate good and tend to produce it on time, and the coordination of the different stages of production is done through sophisticated logistics chains. An atypical example is the value chain of Apple iPhones, which involves a single manufacturer of memory processors and applications (Samsung, in South Korea), a single supplier of telephone network components (Infinon in Germany) and a single assembly company (Foxconn located in Shenzhen) [1].

Such fragmentation allows companies to concentrate each stage of production in a single factory, thus generating significant gains. These gains are important and allow compensation of transport costs; however it should be noted the fact that this type of organization has a very low impact resistance. Any disturbance of production at some point in the chain mechanically affects the next stages of the production process, a phenomenon that is described in literature as a cascade effect.

A unique case occurred at the end of 2019, the COVID-19 pandemic, which disrupts businesses around the world and has an impact on the way we live and work. As businessmen and health officials monitor the evolution of the virus and make important decisions to “control” it, supply chain managers assess and plan the impact of the virus on their respective systems.

Preparation time is important in the long run, when it comes to managing the supply chain. Investing resources and time upstream, to provide a minimum of responsiveness, can significantly improve results when an unprecedented situation arises, minimizing the impact on people and infrastructure.

timp pentru a oferi un minimum de capacitate de reacție, poate îmbunătăți semnificativ rezultatele, atunci când apare o situație fără precedent, minimizând impactul asupra oamenilor și infrastructurii.

Scopul acestei lucrări constă în studierea impactului unor evenimente imprevizibile majore, precum pandemia COVID-19, asupra lanțurilor de aprovizionare, consecințele acestui șoc asupra agenților economici, principalele acțiuni ce trebuie să fie întreprinse pentru a construi un lanț de aprovizionare rezistent ca măsură de pregătire în cazul unor șocuri de acest gen.

Metode aplicate

Baza metodologică este fundamentată pe metode științifice generale: metoda dialectică (ascensiunea de la concret la abstract, de la fenomen la esență (realitate), de la analiza proceselor reale economice la generalizările și concluziile teoretice în baza acestei analize; precum și de la abstract la concret, de la esență la fenomen, de la principalele concluzii teoretice la explicarea întregii multitudini de fenomene).

În calitate de metode de cercetare teoretică au servit: abordarea sistemică, analiza și sinteza, inducția și deducția, modelarea logico-descriptivă, precum și tehnici, procedee și abordări ca mijloace metodice de perfecționare, modernizarea și adaptarea acestor metode la condițiile respective.

Pentru trecerea de la generalizările teoretice la analiza realității cercetate au fost utilizate forme tranziționale corespunzătoare, conform circulației ideii științifice, de la esență la fenomen, de la abstract la concret, utilizându-se asemenea metode, precum observarea, compararea, gruparea, raționamentul, dinamica ș.a.

Combinarea diverselor metode utilizate a permis asigurarea fiabilității și validității concluziilor.

Metodele aplicate au permis o analiză mai amplă a celor mai importante provocări, la care trebuie să facă față managerii lanțului de aprovizionare, odată cu declanșarea pandemiei COVID-19.

Rezultate și discuții

Efectele pandemiei în funcție de sectorul economiei

Pot fi remarcate două efecte importante ale pandemiei asupra lanțurilor de aprovizio-

The aim of this paper consists in the study of the major unforeseen events impact, such as the COVID-19 pandemic, on supply chains, the consequences of this shock on economic agents, the main actions to be taken so as to build a resilient supply chain as a measure of readiness in case of such shocks.

Methodology

The methodology is based on general scientific methods: the dialectical method (i.e. the ascent from concrete to abstract, from phenomenon to essence (reality), from the analysis of real economic processes to generalizations and theoretical conclusions based on this analysis, as well as from abstract to concrete, from the essence to the phenomenon, from the main theoretical conclusions to the explanation of the whole multitude of phenomena).

As theoretical research methods served: systemic approach, analysis and synthesis, induction and deduction, logical-descriptive modelling, as well as techniques, procedures and approaches as methodical means of improvement, modernization and adaptation of these methods to specific conditions.

In order to pass from theoretical generalizations to the analysis of researched reality, appropriate transitional forms were used, according to the circulation of the scientific idea, from essence to phenomenon, from abstract to concrete, also using methods such as observation, comparison, grouping, reasoning, dynamics and others.

The combination of the various methods allowed ensuring the reliability and validity of the conclusions.

The applied methods allowed a more profound analysis of the most important challenges, which must be faced by the supply chain managers, once the COVID-19 pandemic started.

Results and discussions

Pandemic effects depending on the sector of the economy

Two important effects of the pandemic on global supply chains can be noted. On the one hand, there is an impact on demand. There is a rapid restructuring of demand. Demand for certain products or services has dropped

nare globale. Pe de o parte, există un impact asupra cererii. Se observă o restructurare rapidă a cererii. Cererea pentru anumite produse sau servicii a scăzut considerabil, în unele cazuri, fiind chiar aproape egală cu zero. Aici pot fi menționate astfel de sectoare, precum turismul, transportul aerian și feroviar de pasageri, alimentația publică ș.a. Cauza nu constă, neapărat, în faptul că nu ar fi cerere pe piață, ci în aplicarea restricțiilor din partea Organizației Mondiale a Sănătății sau a guvernelor pentru a lupta cu răspândirea virusului.

considerably, in some cases even to almost zero. Sectors such as tourism, air and rail passenger transport, public catering and others can be mentioned here. The reason is not necessarily that there is no market demand, but the introduction of restrictions by the World Health Organization or governments to combat the spread of the virus.

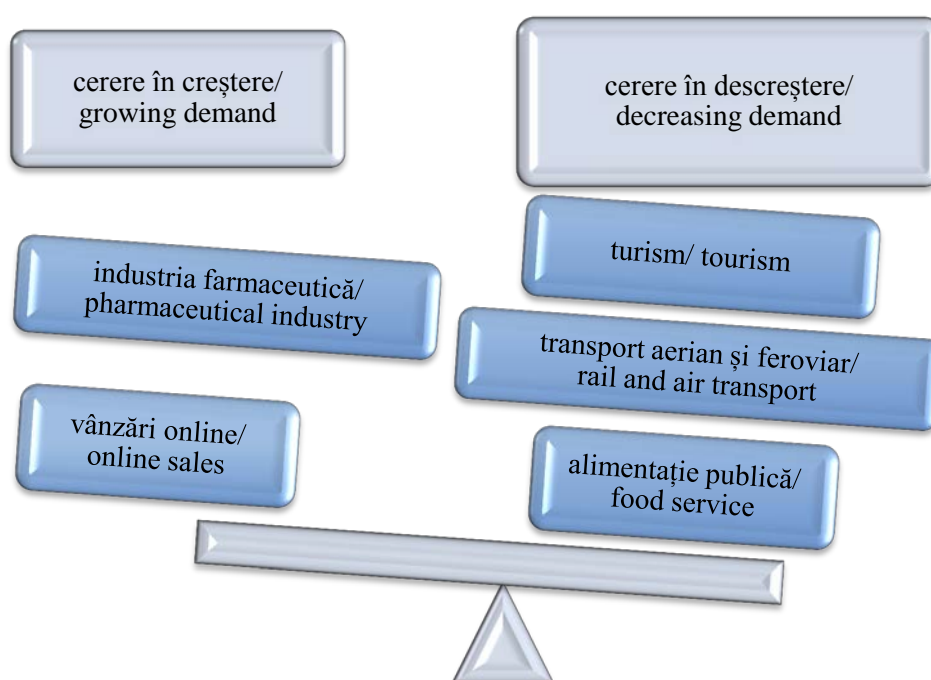

Figura 1. Efectele pandemiei pe sectoare în funcție de cerere/
Figure 1. Effects of the pandemic on sectors by demand

Sursa: elaborată de autor/ Source: elaborated by author

În prezent, pe măsură ce scade cererea, se poate aștepta faptul ca banii să se epuizeze din lanțul de aprovizionare. Aceasta înseamnă că întreprinderile mici sau mijlocii și furnizorii să devină insolabili, neputând să-și plătească propriii furnizori. În consecință, nu vor putea să-și vândă stocurile vechi și să facă loc pentru noi aprovizionări și, astfel, va avea loc încetinirea lanțului în ansamblu.

Totodată, crește cererea de anumite produse, în special, din industria farmaceutică, cum ar fi dezinfectanții, măștile, medicamentele, echipamentele etc.

Currently, as demand falls, money can be expected to run out in the supply chain. This means that small and medium-sized enterprises and suppliers become insolvent, unable to pay their own suppliers. As a result, they will not be able to sell their old stocks and make room for new supplies, and thus, the chain as a whole will slow down.

At the same time, the demand for certain products is increasing, especially in the pharmaceutical industry, such as disinfectants, masks, medicines, equipment, etc.

Pe de altă parte, oferta pe piață a fost afectată, existând o întrerupere a aprovizionării, deoarece producătorilor le lipseau componentele necesare pentru fabricarea sau asamblarea finală a produselor. Numeroase întreprinderi au anunțat, deja, pierderea profiturilor din cauza perturbărilor de aprovizionare. Toate lanțurile de aprovizionare sunt afectate, în special, companiile cu lanțuri de aprovizionare foarte lungi, cu multe etape în procesul de producție. Drept exemplu ar putea servi sectorul de automobile.

Companiile, care sunt conștiente de riscul întreruperii aprovizionării, construiesc, adesea, așa-numitele „lanțuri de furnizare rezistente”, folosind stocurile de siguranță și furnizorii de urgență. Bineînțeles, măsura este una reactivă și implică unele costuri suplimentare [2].

Din acest motiv, unele companii speră că astfel de perturbări nu vor surveni. În acest caz, companiile trebuie să găsească soluții creative pentru gestionarea continuității afacerilor. Dacă nu au un lanț de aprovizionare rezistent, pierd vânzări și, prin urmare, ar putea da faliment. Am putea aduce exemplul companiilor farmaceutice, care sunt, în general, cunoscute pentru rezistența lanțurilor lor de aprovizionare. Deoarece aceste companii, adesea, furnizează medicamente vitale clienților lor, ele nu numai că sunt motivate economic, dar trebuie să îndeplinească și cerințele de reglementare în acest sens [3].

Un lucru este cert: acest virus are și va avea repercusiuni economice și financiare globale care se vor resimți de-a lungul lanțurilor de aprovizionare din lume, de la materii prime la produse finite.

COVID-19 este un astfel de catalizator menit să determine companiile să-și revizuiască strategia globală de gestionare a lanțului de aprovizionare și să accelereze adoptarea modelelor și capacităților facilitate de rețeaua digitală de aprovizionare. Inițial, au fost luate măsuri pe termen scurt pentru a face față provocării imediate.

Impactul pandemiei asupra aprovizionărilor a fost resimțit încă de la începutul crizei. Cu toate acestea, pe măsură ce se dezvoltă, de la o țară la alta, pot fi observate consecințe dis-

On the other hand, the market supply has been affected by a supply disruption, as manufacturers may lack the necessary components for the final manufacture or assembly of products. Many companies have already announced a loss of profits due to supply disruptions. All supply chains are affected. In particular, companies with very long supply chains, with many stages in the production process. The automotive sector could serve as an example.

Companies that are aware of the risk of supply disruption often build so-called “resilient supply chains” using safety stocks and emergency suppliers. Of course, the measure is reactive and also involves some additional costs [2].

For this reason, some companies hope that such disruptions will not occur. In this case, companies need to find creative solutions for managing business continuity. If they do not have a strong supply chain, they lose sales and therefore could go bankrupt. We could cite the example of pharmaceutical companies, which are generally known for the resilience of their supply chains. Considering that these companies often provide vital medicines to their customers, they are not only economically motivated, but must also meet regulatory requirements in this regard [3].

One thing is certain: this virus has and will have global economic and financial repercussions that will be felt throughout the world’s supply chains, from raw materials to final products.

COVID-19 is a kind of catalyst meant to determine companies to review their global supply chain management strategy and accelerate the adoption of digital supply network models and capabilities. Initially, there were taken short-term measures in order to meet the immediate challenge.

The impact of the pandemic on supplies has been felt since the beginning of the crisis. However, as they develop from country to country, desperate consequences can be observed depending on the sector, but also on the complexity of the supply chain. Following we will analyse some sectors:

parate în funcție de sector, dar și de complexitatea lanțului de aprovizionare. În continuare, vor fi analizate unele sectoare:

- **Produsele agroalimentare și produsele de primă necesitate**

Pe scară largă, în sectoarele de distribuție a produselor agroalimentare, nu a existat niciun declin. Dimpotrivă, închiderea cafinelor și restaurantelor, limitarea deplasării populației au dus la o supraîncărcare a gospodăriilor și, în consecință, la creșterea comenziilor și a activității depozitelor, precum și la o creștere de 15% a vânzării de alimente online [4]. Totodată, trebuie remarcată tendința de aprovizionare cu produse locale, la prețuri, uneori, mai ridicate, datorită impunerii unor reguli sanitare stricte.

În țări, precum Italia, Spania și China, ulterior, și în România, și-n țările în care pandemia s-a propagat mai târziu, știrile cu privire la dezvoltarea COVID-19 au atras o creștere masivă a cumpărăturilor, în stadiul de „pregătire a proviziilor”. Din acest moment, companiile vor depune efort pentru a înțelege solicitările consumatorilor și a-și adapta lanțul de distribuție și oferta de produse, astfel, încât să înlăture noile bariere de consum și să faciliteze accesul consumatorilor la produsele lor. Consumatorii, care până la pandemie, erau ezitanți în a cumpăra online, fie pentru că aveau rețineri la adoptarea tehnologiei, fie pentru că preferau să aleagă personal produsele, au experimentat acum această modalitate de cumpărare și este puțin probabil că vor renunța la ea în viitor.

- **Transportul**

Ritmul, de asemenea, se perturbează puternic în ceea ce privește logistica și transportul. Dezavantajul gestiunii, în perioada COVID-19, constă în prețul și cantitatea transportată pentru transportul maritim și aerian, în restricțiile pentru anumite zone. Dacă dimensiunea navelor a crescut, numărul liniilor de transport a scăzut, ceea ce face dificilă satisfacerea cererii în aceste condiții. Deseori, rămân stocuri ce așteaptă să fie transportate. Există, aceeași îngrijorare pentru transportul aerian, iar închiderea completă a unui număr mare de rute generează lipsa unor stocuri pentru anumite produse transportate pe cale aeriană.

- **Agri-food products and basic necessities**

On a large scale, there has been no decline in the agri-food products distribution sectors. On the contrary, the closure of cafés and restaurants, the restriction of population movement have led to an overload of households and, consequently, to an increase in orders and the activity of warehouses, as well as to a 15% increase in the sale of food online [4]. At the same time, it should be noted the trend of supply with local products, at sometimes higher prices, due to strict sanitary rules.

In countries such as Italy, Spain and China, and later Romania and countries where the pandemic spread later, news related to the evolution of the COVID-19 attracted a massive increase in purchases, in the stage of “preparation of supplies”. From now on, companies will make an effort to understand consumer demands and adapt their distribution chain and product offering to remove new barriers to consumption and make it easier for consumers to access their products. Consumers, who until pandemic were hesitant to buy online, either because they were reluctant to adopt the technology or because they preferred to personally choose the products, have now experienced this way of buying and are unlikely to give it up in the future.

- **Transport**

The pace is also disturbed in terms of logistics and transport. The disadvantage is the management during the COVID-19 period related to: the price and quantity transported by sea and air transport, restrictions for certain areas. If the size of ships increased, the number of transport lines decreased, which makes it difficult to meet demand under these conditions. Stocks often remain waiting to be transported. There is the same concern for air transport; the complete closure of a large number of routes causes a shortage of stocks for certain products transported by air.

- **Technologies**

As far as the technology sector is concerned, laboratory technology and similar sectors related to health, entertainment (streaming, games, etc.) and some catering compa-

- **Tehnologiile**

În ceea ce privește sectorul de tehnologii, tehnologia de laborator și sectoarele similare, ce țin de sănătate, divertisment (streaming, jocuri etc.) și unele întreprinderi de catering (care permit obținerea unor livrări și comenzi online) ar suferi cel mai puțin de pandemie. În unele cazuri, au fost semnalate mărimi ale cifrei de afaceri în comparație cu aceeași perioadă a anului precedent [7].

- **Tehnologiile educaționale și rețelele de calculatoare** au devenit sectoare cu potențial de creștere. Unii oameni s-au înscris la cursuri online, alții au fost puși în situația de a continua studiile și a le absolvi, utilizând metoda informațională, a-și folosi telefoanele pentru a face tranzacții financiare. Se preconizează ca aceste sectoare să aibă o evoluție considerabilă în perioada ce urmează, care ar putea schimba complet modul în care gândim despre educație și servicii virtuale.

- **Alte domenii**

Alte sectoare, care depind, în mare măsură, de cererea sezonieră (de exemplu, îmbrăcămintea, îmbunătățirile pentru locuințe, vânzările de mobilă, turismul etc.), resimt puternic criza, deoarece și-au pierdut afacerea pentru un întreg sezon și pot să nu aibă lichiditate pentru reluarea activității în sezonul următor.

Evenimentele sportive și muzicale, și toate afacerile asociate cu aceste evenimente, nu se pot recupera, cel puțin, până în anul următor.

Față de această situație, se constată două tipuri de reacții din partea întreprinderilor:

- suspendarea proiectelor și a investițiilor în curs de desfășurare;
- elaborarea proiectelor de transformare și reorganizare pentru a afișa o postură mai agresivă după finalizarea crizei.

Deficiențe în lanțul de aprovizionare remarcate de la începutul crizei sanitare:

Pandemia COVID-19 manifestă un impact inedit asupra societăților și economiilor statelor. Criza sanitară a condus rapid la cea mai gravă criză economică din istoria Uniunii Europene și relevă deficiențe și în lanțul de aprovizionare:

(which allow obtaining deliveries and orders online) would suffer the least from the pandemic. In some cases, the increase in turnover was reported compared to the same period of the previous year [7].

- **Educational technologies and computer networks** have become sectors with growth potential. Some people enrolled in online courses, others were put in a position to continue their studies and graduate, using the informational method, to use their phones and make financial transactions. These sectors are expected to evolve considerably in the coming period. It could completely change the way we think about education and virtual services.

- **Other areas**

Other sectors that are mostly dependent on seasonal demand (e.g., clothing, home improvements, furniture, tourism, etc.) are in dire straits because they have lost business for an entire season and may not have the money to resume the activity next season.

Sports and music events and all business associated with these events cannot be recovered until at least next year.

There are two types of reactions from companies to this situation:

- suspension of on-going projects and investments;
- elaboration of transformation and reorganization projects in order to display a more aggressive position after the end of the crisis.

Deficiencies in the supply chain noted since the beginning of the health crisis:

The COVID-19 pandemic has a unique impact on the societies and economies of the states. The health crisis has quickly led to the worst economic crisis in the history of the European Union and also reveals shortcomings in the supply chain:

1. Dependence on imports

During the European Summit in April 2020 [7], the EU leaders mentioned that more investment in digital and green technologies will help businesses become more resilient and less dependent by diversifying key supply chains. It was noted that the economic and medical economic blockages caused by the

1. Dependența de importuri

Liderii UE au declarat, la Summitul european din aprilie 2020 [7], că mai multe investiții în tehnologiile digitale și ecologice vor ajuta întreprinderile să devină mai rezistente și mai puțin dependente prin diversificarea lanțurilor de aprovizionare esențiale. S-a remarcat faptul că blocajele economice și medicale provocate de pandemie au scos în evidență dependența Europei de importuri, în special de cele din China. Guvernele țărilor europene nu s-au mai putut baza pe aprovizionarea lor obișnuită cu medicamente generice, ingrediente de bază pentru produsele farmaceutice sofisticate, echipamente de protecție, ventilatoare etc. Astfel, a fost luată decizia de a se relansa producția la fabricile europene.

2. Lipsa forței de muncă

Restricțiile de călătorie și impactul pandemiei COVID-19 asupra sănătății au dus la reducerea numărului de lucrători sezonieri, migranți disponibili pentru a se întoarce la muncă.

Un număr impunător de persoane sunt strămutate, la nivel regional și global, pentru respectarea recomandărilor de prevenire și a restricțiilor de călătorie. Astfel, agenții economici nu pot să-și onoreze comenzile în cantitățile prevăzute anterior.

3. Perturbarea tuturor formelor de transport

Traseele globale ale tuturor formelor de transport, temporar, sunt perturbate, atât pentru ciclul comercial, cât și pentru transportarea pasagerilor. Au fost remarcate schimbări și în privința timpului transportării, cantității transportate, modului de transport, costului transportării etc.

4. Pandemia a schimbat complet comportamentele de achiziții. Trecerea cererii și ofertei pe canale online

Mai puțin, a fost resimțit șocul de către întreprinderile ce utilizau, deja, în mare măsură, canalele online.

Pentru majoritatea întreprinderilor, situația a creat o undă de șoc în efecte adverse, care au afectat lanțurile de aprovizionare și activitatea acestora. În ceea ce privește consumul, un număr foarte mare de companii au rămas brusc fără o cerere clară, deoarece pandemia a schimbat complet comportamentele și tiparele

pandemică evidențiată dependența Europei de importuri, în special din China. Guvernele europene nu pot să se bazeze pe aprovizionarea lor obișnuită cu medicamente generice, ingrediente de bază pentru produsele farmaceutice sofisticate, echipamente de protecție, ventilatoare etc. Astfel, a fost luată decizia de a se relansa producția la fabricile europene.

2. Lipsa forței de muncă

Restricțiile de călătorie și impactul pandemiei COVID-19 asupra sănătății au dus la reducerea numărului de lucrători sezonieri, migranți disponibili pentru a se întoarce la muncă.

Un număr impunător de persoane sunt strămutate regional și global pentru respectarea recomandărilor de prevenire și a restricțiilor de călătorie. Astfel, agenții economici nu pot să-și onoreze comenzile în cantitățile prevăzute anterior.

3. Disrupția tuturor formelor de transport

Traseele globale ale tuturor formelor de transport, temporar, sunt perturbate, atât pentru ciclul comercial, cât și pentru transportarea pasagerilor. Au fost remarcate schimbări și în privința timpului transportării, cantității transportate, modului de transport, costului transportării etc.

4. Pandemia a schimbat complet comportamentele de achiziții. Trecerea cererii și ofertei pe canale online

Mai puțin, a fost resimțit șocul de către întreprinderile ce utilizau, deja, în mare măsură, canalele online.

Pentru majoritatea întreprinderilor, situația a creat o undă de șoc în efecte adverse, care au afectat lanțurile de aprovizionare și activitatea acestora. În ceea ce privește consumul, un număr foarte mare de companii au rămas brusc fără o cerere clară, deoarece pandemia a schimbat complet comportamentele și tiparele

5. Schimbările în domeniul planificării lanțului de valoare

Planificarea cererii tradiționale, care se bazează pe o prognoză bazată pe vânzările anterioare, este bine cunoscută și utilizată pe scară largă. Luând în considerare evenimentele legate de COVID-19, vânzările anterioare pot fi un predictor slab al

de achiziții. În numeroase industrii, cererea a scăzut semnificativ sau a trecut pe canale online. Se estimează schimbări importante în acest domeniu la reluarea activității după perioada COVID.

5. Schimbări în domeniul planificării lanțului valoric

Este bine cunoscută și larg utilizată prognozarea tradițională a cererii, care se bazează pe o previziune pe baza istoricului vânzărilor anterioare. Luând în considerare evenimentele ce țin de COVID-19, vânzările anterioare pot constitui un slab predicator al vânzărilor pentru perioadele viitoare. În prezent, multe întreprinderi se află în proces de remodelare a sistemului de planificare, punând accent pe reacții sporite la schimbările pieței.

Conform mai multor experți internaționali [4], în contextul șocului pandemic, valorile tradiționale raportate la cost, calitate și livrare, în elaborarea strategiilor lanțului de aprovizionare, nu vor mai fi suficiente. În aceste condiții, trebuie luate în considerare rezistența la șoc a unui lanț de aprovizionare, viteza de reacție a acestuia și reconfigurarea.

Este cert faptul că agenții economici vor folosi, în continuare, prețul ca fiind factorul cel mai important la selectarea furnizorilor, dar parametrii care trebuie luați în seamă, după criză, vor fi multidimensionali și vor include mai multe variabile decât înainte. În continuare, întreprinderile vor analiza mai atent riscul financiar al unui furnizor, posibilitatea și rapiditatea cu care poate un furnizor să-și schimbe capacitatea, dar și dependența afacerii de furnizor.

6. Lipsa transparenței în lanțurile de aprovizionare

În contextul actual, tot mai importantă devine necesitatea creării transparenței în lanțurile de aprovizionare cu mai multe niveluri. „Primul pas către atingerea rezistenței și reactivității lanțului de aprovizionare este obținerea vizibilității în întreg lanțul de aprovizionare” [5]. Ideea este că agenții economici trebuie să știe cine le sunt furnizorii și dacă aceștia sunt plasați într-o regiune afectată de COVID-19, într-o zonă predispusă la conflict sau dacă sunt operaționale rutele dintre zonele afectate și alte informații. Agenții economici,

sales for future periods. Currently, many businesses are in the process of reshaping their planning system, focusing on increased reactions to market changes.

According to a number of international experts [4], in the context of the pandemic shock, traditional values related to cost, quality and delivery in developing supply chain strategies will no longer be sufficient. Under these conditions, the shock resistance of a supply chain, its reaction speed and reconfiguration must be taken into account.

The fact remains that economic entities will continue to use price as the most important factor in selecting suppliers, but the parameters to be taken into account after the crisis will be multidimensional, and will include more variables than before. From now on, companies will analyse more carefully the financial risk of a supplier, the possibility and speed with which a supplier can change its capacity, but also the dependence of the supplier business.

6. Lack of transparency in supply chains

In the current context, there is a growing need for transparency in multi-level supply chains. “The first step towards achieving the strength and reactivity of the supply chain is to gain visibility throughout the entire supply chain” [5]. The idea is that economic operators need to know who their suppliers are and whether they are located in a region affected by COVID-19, in a conflict-prone area, or if the routes between the affected areas and other information are operational. Businesses often only have information about level 1 suppliers, while scientific studies show that more than 50% of supply chain disruptions are generated by level 2 and 3 suppliers. This lack of visibility can generate to a higher risk.

Currently, supply chain managers are in transparency logic of and are setting up rapid response capabilities to mitigate the short-term impacts of the crisis.

Conclusions

The COVID-19 pandemic is forcing most economic agents around the world to

de cele mai dese ori, dețin informații doar despre furnizorii de nivelul 1, în timp ce studiile științifice demonstrează că mai bine de 50% din întreruperile lanțului de aprovizionare sunt generate de furnizorii de nivelul 2 și 3. Această lipsă de vizibilitate poate genera un risc mai mare.

În prezent, managerii lanțului de aprovizionare se află într-o logică de transparență și stabilesc capacități de reacție rapidă pentru a atenua impacturile pe termen scurt ale crizei.

Concluzii

Pandemia COVID-19 obligă majoritatea agenților economici, din întreaga lume, să încetească producția sau chiar să se oprească. Diminuarea producției perturbă lanțurile globale de aprovizionare, pe care țările se bazează pentru aproape orice tip de producție.

Problema se datorează, parțial, lipsei de diversificare a acestor lanțuri. Există multe blocaje, în care producția anumitor mărfuri este concentrată, preponderent, într-o singură țară, uneori, într-un singur oraș sau o singură companie, ceea ce generează vulnerabilitate. Drept exemplu poate servi externalizarea unor sectoare în China. Pandemia constituie un semnal clar al necesității de a investi mai mult în elasticitatea lanțurilor de aprovizionare [6].

Strategiile agresive, de reducere a costurilor, implementate cu ani în urmă, se află în spatele unor deficiențe actuale. Companiile au reușit să reducă costurile, dar și-au mărit semnificativ expunerea la risc. Odată cu apariția unui șoc, cum este pandemia COVID-19, lanțul de aprovizionare este profund perturbat.

Studiile recente demonstrează că lanțurile de aprovizionare au devenit mai complicate în ansamblu. Vedem tot mai multe companii care depind, din ce în ce mai mult, de furnizorii intermediari pentru procesele lor de producție. Companiile din întreaga lume ar trebui să investească mai mult în transparența lanțului de aprovizionare. Problemele apărute în perioada pandemiei au demonstrat că este necesar să fie cunoscuți nu numai furnizorii, ci și furnizorii furnizorilor pentru a micșora riscul lanțurilor de aprovizionare.

Practica arată că deficiențele de produse în perioada șocurilor (exemplu: cutremurul din 2011 și tsunami în Japonia sau alte crize eco-

slow down production or even stop. Declining production disrupts the global supply chains on which countries rely for almost any type of production.

The problem is partly due to the lack of diversification of these chains. There are many bottlenecks in which the production of certain goods is mainly concentrated in a single country, sometimes in a single city or company, which creates vulnerability. Outsourcing of sectors in China can be an example. The pandemic is a clear signal of the need to invest more in the supply chains elasticity [6].

Aggressive cost reduction strategies implemented years ago are behind current shortcomings. Companies have been able to reduce costs, but have significantly increased their risk exposure. With the emergence of a shock, such as the COVID-19 pandemic, the supply chain is deeply disrupted.

Recent studies show that supply chains have become more complicated overall. We see more and more companies increasingly relying on intermediary suppliers for their production processes. Companies around the world should invest more in supply chain transparency. Problems during the pandemic have shown that it is necessary to know not only the suppliers, but also the suppliers of the suppliers in order to reduce the risk of supply chains.

Practice shows that shortages of products during shocks (e.g.: the 2011 earthquake and tsunami in Japan, or other economic crises) have raised awareness of the need to strengthen the resilience of supply chains, but efforts in this regard have been short-lived. There is nothing better than giving up resistance in favour of efficiency in normal times. The current situation is a lesson that must be taken into account on an on-going basis. The real threat is that they are reacting to the immediate crisis, but no anticipatory measures are being taken to reduce the risks. In order to increase the resistance of supply chains and reduce the risks related to pandemics, crises, calamities, we propose the following measures for economic agents:

nomice), au sensibilizat necesitatea de a consolida rezistența lanțurilor de aprovizionare, dar eforturile, în acest sens, au fost de scurtă durată. Nu este nimic mai bun decât renunțarea la rezistență în favoarea eficienței în perioadele normale. Situația actuală este o lecție, de care trebuie să se țină cont permanent. Adevărata amenințare constă în faptul că se reacționează la o criză imediată, dar nu se iau măsuri anticipate pentru micșorarea riscurilor. Pentru a mări rezistența lanțurilor de aprovizionare și a micșora riscurile ce țin de pandemii, crize, calamități, propunem următoarele măsuri pentru agenții economici:

1. Evaluarea posibilelor riscuri la nivelul întregului lanț de aprovizionare

Agenții economici trebuie să analizeze rețelele din lanțul de aprovizionare de la consumatorii finali până la furnizorii din ultimul rang. Pentru fiecare canal din lanțul de aprovizionare (depozit, fabrică, furnizor, partener, transportator), companiile trebuie să stabilească criterii aparte de evaluare a riscurilor, ținând cont de maximum de factori. Pentru o analiză reală a riscurilor, companiile trebuie să tindă la o transparență maximă în lanțurile de aprovizionare cu mai multe niveluri, astfel, obținând vizibilitatea pe întregul lanț.

2. Analiza multidimensională și diversificarea rețelei de furnizori

În selectarea furnizorilor, pe lângă preț și calitate, este foarte important de a efectua o analiză multidimensională, care va include și alte variabile: riscul financiar al unui furnizor, posibilitatea și rapiditatea de mărire sau micșorare a capacităților de producere și/sau livrare, localizarea, numărul de furnizori pentru același produs sau produse substituibile etc.

3. Elaborarea unor strategii care vor evalua fiecare etapă, echilibrând costurile și riscurile

Este necesar să se identifice riscurile de la bun început, în etapa elaborării produsului, dar, pe parcursul activității, se vor face analize, verificări și estimări pentru identificarea oricărui risc nou ce poate să apară. Această evaluare poate avea loc periodic (de exemplu, lunar) sau cu ocazia unei noi etape.

1. Assessing possible risks throughout the supply chain

Businesses need to analyse supply chain networks from final consumers to last-tier suppliers. For each channel in the supply chain (warehouse, factory, supplier, partner, carrier) companies must establish separate risk assessment criteria, taking into account maximum factors. For a real risk analysis, companies must aim for maximum transparency in multi-level supply chains, thus, gaining visibility across the entire chain.

2. Multidimensional analysis and diversification of the supplier network

In selecting suppliers, in addition to price and quality it is very important to perform a multidimensional analysis that will include other variables: financial risk of a supplier, the possibility and speed of increasing or decreasing production and/or delivery capacity, location, number of suppliers for the same product or substitutable products, etc.

3. Develop strategies that will evaluate each stage, balancing costs and risks

It is necessary to identify the risks from the very beginning, at the stage of product development. But during the activity, analyses, verifications and estimates will be made to identify any new risks that may arise. This evaluation can take place periodically (for example, monthly) or at a new stage.

Bibliografie/Bibliography:

1. GERSCHEL, Elie, MARTINEZ, Alejandra, MEJEAN Isabelle, *Propagation des Chocs dans les chaînes de valeur internationales : le cas du coronavirus*, Institut des Politiques Publiques, n° 53, Mars 2020, <https://www.ipp.eu/wp-content/uploads/2020/03/n53-notesIPP-mars2020.pdf> (accesat 05.2020).
2. GALANTON, Natalia, *Riscurile lanțului de aprovizionare*. În: *Economica*. Chișinău: ASEM, 2019, nr.1(107), pp.83-93, 0,49 c.a., ISSN 1810-9136, Categoria B.
3. <https://www.decision-achats.fr/Thematique/fournisseurs-1235/Breves/Avis-experts-impact-pandemie-coronavirus-chaines-aprovisionnement-mondiales-348111.htm#>(accesat 06.2020).
4. http://www3.weforum.org/docs/WEF_AMHUB_Insight_Paper_2020.pdf (accesat 06.2020).
5. <https://www.bursa.ro/forumul-economic-mondial-2020-anul-crizei-lantului-de-aprovizionare-88563934> (accesat 06.2020).
6. <https://share.america.gov/fr/comment-le-coronavirus-pourrait-changer-les-chaines-dapprovisionnement/> (accesat 06.2020).
7. <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2020/04/10/statement-by-the-president-of-the-european-council-charles-michel-following-the-agreement-of-the-eurogroup/> (accesat 06.2020).

347.7:366.542(478)

REGIMUL JURIDIC AL PRACTICILOR COMERCIALE INCORECTE ÎN LEGISLAȚIA REPUBLICII MOLDOVA

*Conf. univ. dr. hab. Olesia PLOTNIC,
profesor Jean Monnet,
Secretar general a AO „Henri Capiatant”,
plotnicolesea.aum@gmail.com,
Drd. Dorin DULGHERU, ULIM
Judecător, vicepreședintele Judecătoriei
mun. Chișinău
dulghierudaniel28@mail.ru*

Practicile comerciale incorecte fac parte din instituția dreptului protecției consumatorilor, ce reglementează interesele economice ale consumatorilor, fiind reglementat la nivel național de Legea nr.105-XV din 13.03.2003 (art.13-15) și la nivel european de Directiva 2005/29/CE privind practicile comerciale neloiale ale întreprinderilor de pe piața internă față de consumatori. La momentul actual, practicile comerciale incorecte se regăsesc în orice acțiuni și/sau omisiuni din comerț, consumatorii fiind tentați și încurajați să procure produse sau să beneficieze de servicii, pe care, în condiții normale, nu le-ar fi contractat, ori voința consumatorilor este influențată de acțiunile și/sau omisiunile profesionistului prin înșelare și agresiune, având drept scop final obținerea unui avantaj economic excesiv pe seama consumatorului vulnerabil pentru anumite categorii de produse și/sau servicii.

Cuvinte-cheie: *consumator, profesionist, practică comercială incorectă, factori, regim juridic, răspundere juridică, practică judiciară.*

JEL: P 37, P 48, L 84.

Introducere

Din Evul Mediu până în epoca modernă, fenomenele economice și instituțiile juridice au evoluat și s-au schimbat treptat astfel, încât, în prezent producătorii, deja, nu mai sunt stimulați cu o protecție excesivă din partea sta-

347.7:366.542(478)

LEGAL STATUS OF UNFAIR COMMERCIAL PRACTICES IN THE LAW OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA

*Assoc. Prof. Hab.Dr. Olesia PLOTNIC,
Prof. Jean Monnet,
General Secretary at Public Association
“Henri Capiatant”
plotnicolesea.aum@gmail.com
PhD candidate Dorin DULGHERU, ULIM
Judge, Vicepresident of Court, Chisinau
dulghierudaniel28@mail.ru*

Unfair commercial practices are part of the institution of consumer protection law, which establishes the economic interests of consumers, being regulated at the national level by Law no. 105-XV of 13.03.2003 (art. 13-15) and at the European level by Directive 2005/29/EC on unfair business-to-consumer commercial practices in the internal market. At present, unfair commercial practices are found in any actions and/or omissions in trade, consumers being tempted and encouraged to buy products or benefit from services that they would not normally have contracted, or the will of consumers is influenced by the actions and/or omissions of the professional through deception and aggression, with the ultimate goal of obtaining an excessive economic advantage over the vulnerable consumer for certain categories of products and/or services.

Keywords: *consumer, professional, unfair commercial practice, factors, legal regime, legal liability, judicial practice.*

JEL: P 37, P 48, L 84.

Introduction

From the Middle Ages to the modern period, economic phenomena and legal institutions have evolved and changed gradually, so that, now, producers are no longer stimulated with excessive protection from the state, and consumers are increasingly gaining rights and guarantees for the protection of their life,

tului, iar consumatorii capătă tot mai multe drepturi și garanții pentru protecția vieții, sănătății și intereselor lor economice. Cele mai multe drepturi le-au fost oferite și garantate consumatorilor abia în perioada contemporană. Este foarte dificilă datarea cu exactitate a perioadei primei apariții a practicilor comerciale incorecte în lume, deoarece statele au început să apere consumatorii mult mai pronunțat abia după cel de-al Doilea Război Mondial, adică, în secolul al XX-lea [1, p.16].

Astfel, în bază informațiilor existente și a metodei deductive, se poate presupune că practicile comerciale incorecte au apărut ca fenomen odată cu apariția comerțului și, respectiv, a producătorilor și comercianților de rea-credință. Chiar dacă nu există date concrete cu privire la prima apariție a fenomenului dat, este totuși clar că acest fenomen își are rădăcinile înfipte adânc în istoria omenirii, fiind un produs al apariției comerțului și comercianților necinstiți.

John Fitzgerald Kennedy, ex-președinte al SUA, încă în anul 1962, a declarat că masa consumatorilor reprezintă, în plan economic, grupul cel mai important, dar și cel mai puțin ascultat [2, p.22]. Pentru majoritatea statelor era greu de organizat protecția consumatorilor contra utilizării practicilor comerciale incorecte, deoarece aceasta însemna modificarea multor legi și cheltuieli de bani din buget, însă, cu timpul, s-a constatat importanța apărării consumatorilor de diverse practici comerciale incorecte, anume pentru a stimula comerțul și a încuraja consumatorii să procure produse. Astfel, au început să apară diferite instituții specializate, care aveau ca scop protecția consumatorilor și lupta împotriva ilegalităților din partea agenților economici, printre care se enumeră Organizația Internațională a Uniunilor de Consumatori, fondată la 1 aprilie 1960, la nivel internațional și Departamentul de Stat pentru Standarde, Metrologie și Supraveghere Tehnică, fondat în 1992 la nivel de stat, în Republica Moldova.

În decursul mai multor ani, în Uniunea Europeană, au mai fost adoptate diverse directive în materia dreptului consumatorului, printre care se enumeră inclusiv directive ce interziceau expres folosirea practicilor comerciale

health, and economic interests. Most consumer rights were offered and guaranteed only in the contemporary period. It is very difficult to date exactly the period of the first appearance of unfair trade practices in the world, because states began to protect consumers more prominently only after the World War II, in the twentieth century [1, p.16].

Thus, based on the current information and the deductive method, it can be assumed that unfair trade practices appeared as a phenomenon with the advent of trade and, respectively, of poor faith producers and traders. Even if solid data on the first appearance of this phenomenon do not exist, however it is clear that this phenomenon has its roots deep in human history, being a product of the emergence of dishonest trade and traders.

John Fitzgerald Kennedy, the former president of the USA, declared in 1962 that the mass of consumers is, economically, the most important group, but also the least listened to [2, p.22]. It was difficult for most states to organize consumer protection against the use of unfair trade practices, as this meant changing many laws and spending money from the budget, but, over time, it became important to protect consumers from various unfair trade practices, to stimulate trade, and encourage consumers to buy products. Thus, various specialized institutions, aimed at consumer protection and fight against illegalities by economic agents, began to emerge, including the International Organization of Consumer Unions founded on April 1, 1960, at the international level and the State Department for Standards, Metrology and Technical Surveillance founded in 1992 at the state level in the Republic of Moldova.

Various consumer law directives have also been adopted in the European Union over several years, including Directives expressly prohibiting the use of unfair commercial practices such as Directive 2005/29 / EC on unfair business-to-consumer commercial practices in the internal market [5].

Methods applied in the research

In order to correctly identify the notion and the concept of unfair commercial practice, it is necessary first of all to establish what is

incorecte, precum Directiva 2005/29/CE privind practicile comerciale neloiale ale întreprinderilor de pe piața internă față de consumatori [5].

Metode aplicate în cadrul cercetării

Pentru a identifica corect noțiunea și conceptul de practică comercială incorectă, este necesar, în primul rând, să se stabilească ce este o practică comercială și care este proveniența noțiunii date în legislația Republicii Moldova. Noțiunea actuală de practică comercială, în Republica Moldova, nu este o inovație a legiuitorului moldovean, ci a fost preluată din Directiva 2005/29/CE privind practicile comerciale neloiale ale întreprinderilor de pe piața internă față de consumatori și transpusă perfect, cu o armonizare totală, în legislația noastră. Această armonizare maximală s-a realizat în contextul dorinței Republicii Moldova de a adera la familia europeană în vederea excluderii, dintre statele membre, a divergențelor între noțiuni și pentru a ușura viața consumatorilor, care tind să fie apărați, în egală măsură nu doar pe plan național, ci și în context economic european.

Directiva 2005/29/CE la lit. d), articolul 2 indică faptul că „practici ale întreprinderilor față de consumatori (denumite, în continuare, practici comerciale) înseamnă orice acțiune, omisiune, comportament, demers sau comunicare comercială, inclusiv publicitatea și comercializarea, efectuată de un comerciant, în directă legătură cu promovarea, vânzarea sau furnizarea unui produs către consumatori” [5]. Definiția dată este destul de complexă și stabilește pe deplin înțelegerea noțiunii practicilor comerciale, fiind transpusă cu exactitate în art.1 din Legea privind protecția consumatorilor nr.105-XV din 13.03.2002. Astfel, art. 1 al Legii menționate explică noțiunea de practici comerciale, ca fiind „orice acțiune, omisiune, comportament, declarație sau comunicare comercială, inclusiv publicitate și comercializare, efectuate de un comerciant în strânsă legătură cu promovarea, vânzarea sau furnizarea unui produs consumatorilor” [10].

Așadar, metodologia de cercetare se bazează pe analiza factorilor, ce favorizează apariția practicilor comerciale incorecte, clasificarea acestora ținând cont de natura lor juridică. În acest context, au fost analizate strategiile și

commercial practice and what is the origin of the notion given in the legislation of the Republic of Moldova. The current notion of commercial practice in the Republic of Moldova is not an innovation of the Moldovan legislator, but was taken from Directive 2005/29/EC on unfair business practices of domestic enterprises to consumers and perfectly transposed with full harmonization in our legislation. This maximum harmonization was achieved in the context of the Republic of Moldova's desire to join the European family in order to exclude differences between notions between the Member States and to facilitate the lives of consumers, who tend to be equally protected not only nationally but also in context with the European economy.

Directive 2005/29 / EC at letter d), Article 2 indicates that “business practices towards consumers (hereinafter referred to as commercial practices) means any commercial action, omission, conduct, approach, or communication, including advertising and marketing, carried out by a trader in direct connection with the promotion, the sale or supply of a product to consumers” [5]. The given definition is quite complex and fully establishes the understanding of the notion of commercial practices so that the given definition is exactly transposed in art. 1 of the Law on Consumer Protection no. 105-XV of 13.03.2002. Thus, art. 1 of the mentioned law explains the notion of commercial practices as “any action, omission, behaviour, declaration or commercial communication, including advertising and marketing, performed by a trader in close connection with the promotion, sale or supply of a product to consumers” [10].

Therefore, the research methodology is based on the analysis of the factors that favour the appearance of unfair trade practices, their classification, taking into account their legal nature. In this context, the national strategies and policies from different states were analysed, which helped us to expand the research scope of the analysed subject. In this way, we have made a much broader presentation regarding the classification of unfair commercial practices in terms of national judicial practice. In this regard, the diversity of

politicile naționale din diferite state, care ne-au ajutat să extindem sfera de cercetare a subiectului analizat. De asemenea, am realizat o prezentare mult mai vastă, în ceea ce privește clasificarea practicilor comerciale incorecte prin prisma practicii judiciare naționale. În acest sens, diversitatea metodelor, procedurilor și tehnicilor utilizate oferă cercetării efectuate un caracter complex, deoarece, în contextul determinării importanței practicilor comerciale incorecte și impactul lor asupra drepturilor economice ale consumatorilor, au fost utilizate metodele științifice generale, care includ metoda logică, metoda sistematică și cea istorică, metodele juridice, din care fac parte metoda formal juridică și metoda juridico-comparativă.

Rezultate obținute

Analizând noțiunea practicilor comerciale din ambele instrumente juridice, putem stabili că acestea reprezintă totalitatea acțiunilor întreprinse de către comercianți, pentru a promova și a vinde un produs sau de a presta un serviciu consumatorilor, având un caracter juridic pozitiv, decât regimul juridic al practicilor comerciale incorecte, care reprezintă opoziția celor dintâi. Respectiv, aceste acțiuni, la rândul lor, pot fi atât legale, cât și ilegale. Ilegalitatea acțiunilor determină practicile comerciale ca fiind incorecte.

Acțiuni legale se consideră acele acțiuni, care sunt săvârșite cu diligență profesională și care nu deformează sau nu sunt susceptibile să deformeze, în mod esențial, comportamentul economic al consumatorului mediu. Aici, în art.1 din Legea privind protecția consumatorilor ni se oferă și explicație referitoare la noțiunea de diligență profesională, acesta reprezentând nivelul de competență specializată și de considerare, pe care comerciantul poate să îl exercite în mod rezonabil față de consumatori, în conformitate cu practica comercială corectă și/sau cu principiul general al bunecredinței în domeniul de activitate al comerciantului [10].

Prin urmare, pentru o activitate legală a agentului economic (care îmbină în sine producătorii, distribuitorii, importatorii, vânzătorii en-grosiști, vânzătorii cu amănuntul, prestatorii de servicii și comercianții), acesta trebuie să acționeze cu diligență profesională față de

methods, procedures, and techniques used to give the research conducted a complex character because, in the context of determining the importance of unfair commercial practices and their impact on consumers' economic rights, general scientific methods have been used, including logical, systematic and the historical one, the legal methods of which the formal legal and juridical-comparative method are part.

Obtained results

Having analysed the notion of commercial practices in both legal instruments, we can establish that they represent the totality of actions taken by traders to promote and sell a product or provide a service to consumers, having a positive legal character, rather than the legal regime of unfair commercial practices, which represents the opposite of the former. Respectively, these actions, in turn, can be both legal and illegal. The illegality of the actions determines the commercial practices as being unfair.

Legal actions are considered those actions, which are performed with professional diligence and which do not distort or are likely to significantly distort the economic behaviour of the average consumer. Here art.1 of the Law on Consumer Protection also gives us an explanation regarding the notion of professional diligence, which represents the level of specialized competence and consideration that the trader can reasonably exercise towards consumers, following fair commercial practice and/or or with the general principle of good faith in the trader's field of activity [10].

Therefore, for a legal activity of the economic agent (which combines producers, distributors, importers, wholesalers, retailers, service providers, and traders), must act with professional diligence towards consumers and not deviate from it at all [1, p.34].

Thus, the conditions for a commercial practice to be considered unfair are the following:

- Commercial practice does not meet the requirements of professional diligence;
- A commercial practice addresses to a group of consumers;

consumatori și să nu se abată nicidecum de la aceasta [1, p.34].

Astfel, premisele pentru ca o practică comercială să fie considerată incorectă sunt următoarele:

- Practica comercială nu corespunde cerințelor diligenței profesionale;
- Practica comercială se adresează unui grup de consumatori;
- Practica comercială are ca scop un avantaj economic în favoarea comerciantului cu încurajarea consimțământului consumatorului;
- Practica comercială denaturează sau este susceptibilă să denatureze, în mod esențial, comportamentul economic al consumatorului mediu, la care ajunge sau căruia i se adresează ori al membrului mediu al unui grup, în cazul când o practică comercială este adresată unui anumit grup de consumatori [1, p.115].

În cazul apariției unor astfel de acțiuni ilegale din partea comercianților, practicile comerciale ale acestora se transformă în practici comerciale incorecte, de aceea, este foarte important, pentru fiecare sistem de drept, să dea o apreciere caracterului incorect al unei practici comerciale [11, p.28]. De acest fapt depinde corectitudinea aplicării sancțiunii agentului economic de rea-credință și armonizarea sistemului de drept în raport cu restul statelor. Aprecierea eronată a caracterului incorect al unei practici comerciale ar avea un impact negativ pentru consumatori sau pentru agenții economici. În Republica Moldova, aprecierea caracterului incorect al practicilor comerciale s-a făcut în strictă conformitate cu reglementările europene și, anume, în conformitate cu dispozițiile Directivei 2005/29/CE, aceasta fiind cea mai corectă cale, pentru a exclude unele probleme și neclarități pe viitor.

Chiar și în preambulul Legii privind protecția consumatorului nr.105-XV din 13.03.2003, este menționat că „prezenta lege stabilește bazele juridice pentru protejarea, de către stat, a persoanelor în calitatea lor de consumatori și transpune Directiva 2005/29/CE a Parlamentului European și a Consiliului, din 11 mai 2005, privind practicile comerciale neloiale ale întreprinderilor de pe piața internă

- The commercial practice aims at an economic advantage in favour of the trader with the encouragement of the consumer's consent;
- The commercial practice distorts or is likely to significantly distort the economic behaviour of the average consumer to whom it addresses or of the average member of a group, in such case when a commercial practice addresses to a particular group of consumers [1, p.115].

In the event of such illegal actions by traders, their commercial practices turn into unfair commercial practices, so, it is very important for every legal system to give an assessment of the unfair nature of the commercial practice [11, p.28]. The correct application of the sanction of the poor faith economic agent and the harmonization of the legal system concerning the rest of the states depend on this fact. The wrong assessment of the unfair nature of a commercial practice would harm consumers or economic operators. In the Republic of Moldova the unfair assessment of the commercial practice was made in strict accordance with European regulations, ie under the provisions of Directive 2005/29 / EC, this being the most correct way to rule out any problems and ambiguities in the future.

Even in the preamble of the Law on Consumer Protection No. 105-XV of 13.03.2003 it is mentioned that “this law establishes the legal basis for the protection of persons by the state as consumers and transposes Directive 2005/29 / EC of the European Parliament and of 11 May 2005 concerning unfair business-to-consumer commercial practices in the internal market” [5]. However, it is not clear why the Moldovan legislator decided to use the notion of *incorrect commercial practices in the law*, while the Directive mentions the concept of *unfair commercial practices*, which may create some confusing perceptions for both consumers and professionals in the field, although the content of these notions is practically identical.

față de consumatori” [5]. Cu toate acestea, nu este clar de ce legiuitorul moldovean a decis să folosească, în lege, noțiunea de *practici comerciale incorecte*, în timp ce, în directivă, este menționată noțiunea de *practici comerciale neloiale*, fapt ce poate crea anumite confuzii de percepere atât pentru consumatori, cât și pentru profesioniști în domeniu, deși conținutul acestor noțiuni este, practic, identic.

De asemenea, comparând domeniul de aplicare a legii, identificăm că practicile comerciale incorecte se aplică nu doar față de produse, dar și față de servicii, aceasta reieșind din art. 2 alin. (2) din Legea privind protecția consumatorilor. Faptul că domeniul de aplicare a practicilor comerciale incorecte, în Republica Moldova, se răsfrânge și asupra prestărilor de servicii, constituie un avantaj de protecție extensivă a intereselor economice ale consumatorilor, în cadrul funcțiilor de supraveghere și control din partea statului. Totodată, ținem să atragem atenția că, în cazul dat, prevederea legală, ce se răsfrânge inclusiv asupra practicilor comerciale incorecte din domeniul serviciilor, *de jure*, nu contravine prevederilor Directivei UE, deoarece, în conformitate cu lit. c) al art. 2 al Directivei 2005/29/CE – „produs” înseamnă orice bunuri sau servicii, inclusiv bunuri imobile, drepturi și obligații [4, p.251].

Cercetând, prin comparație, conceptul de practici comerciale incorecte și anume atât din Uniunea Europeană, cât și din Republica Moldova, ajungem la concluzia că acestea au foarte multe tangențe, astfel încât noțiunea de practică comercială, în Republica Moldova, fiind o noțiune complexă și bine definită în lege, iar în cadrul unui studiu mai profund al acestei noțiuni și în comparație cu noțiunea practicilor comerciale elucidată în Directiva 2005/29/CE, dispar toate neclaritățile, ce pot surveni la prima vedere.

Clasificarea practicilor comerciale incorecte prin prisma practicii judiciare naționale

Pentru a înțelege mai bine regimul juridic al practicilor comerciale incorecte și pentru a stabili răspunderea pentru utilizarea acestora, de către profesioniști, este necesar, în primul rând, să se creeze o diversificare a acestora sau, cu alte cuvinte, este necesar să fie grupate ori

Also, comparing the scope of application of the law, we identify that unfair commercial practices apply not only to products but also to services, as follows from art. 2 para. (2) of the Law on Consumer Protection. The fact that the scope of unfair commercial practices in the Republic of Moldova also affects the provision of services is an advantage of extensive protection of the economic interests of consumers, within the functions of supervision and control by the state. At the same time, we would like to draw your attention to the fact that in this case the legal provision that also affects unfair commercial practices in the field of services, *de jure* does not contradict the provisions of the EU Directive, because in accordance with letter c) in art. 2 of Directive 2005/29 / EC – “product” means any goods or services, including immovable property, rights and obligations [4, p.251].

By comparing the concept of unfair commercial practices, namely both in the European Union and in the Republic of Moldova, we conclude that they have many tangents so that the notion of commercial practice in the Republic of Moldova is a complex and well-defined notion in law, and, in a deeper study of this notion and in comparison with the notion of commercial practices elucidated in Directive 2005/29 / EC, all the ambiguities that may appear at first sight disappear.

Classification of unfair commercial practices in terms of national judicial practice

In order to better understand the legal regime of unfair commercial practices and to establish responsibility for their use by professionals, it is first necessary to create a diversification of them, or, in other words, it is necessary to group or classify them. In order to classify unfair commercial practices, it is necessary to create a platform of the most widespread practices, and subsequently, following a thorough analysis, to group them into different categories.

According to Article 13 paragraph (4) of the Law on Consumer Protection, unfair commercial practices are classified as follows [10]:

- a) misleading, within the meaning of the provisions of paragraphs (5)–(12);

clasificate. Pentru clasificarea practicilor comerciale incorecte, este necesară crearea unei platforme a celor mai răspândite practici, iar, ulterior, în urma unei analize minuțioase, să fie grupate în diferite categorii.

Potrivit art.13 alin.(4) din Legea privind protecția consumatorilor, practicile comerciale incorecte se clasifică în [10]:

- a) înșelătoare, în sensul prevederilor alin.(5)–(12);
- b) agresive, în sensul prevederilor alin.(13)–(15).

La rândul lor, practicile comerciale înșelătoare pot fi acțiuni înșelătoare sau omisiuni înșelătoare. O practică comercială înșelătoare poate fi comisă prin acțiune sau prin omisiune [10].

Respectiv, o **acțiune înșelătoare** poate fi orice acțiune comercială, care conține unele informații false, cum ar fi afișarea unui certificat fals sau a unei mărci de calitate sau a unui echivalent, fără să fie obținută autorizația necesară, inducerea sau posibilitatea inducerii în eroare a unui consumator mediu cu privire la existența, natura, riscurile, avantajele, fabricarea, prețul produsului sau prezentarea unor informații eronate cu privire la serviciu, înlocuirea pieselor, reparații etc. [1, p.115].

Toate acestea pot crea niște impresii false determinând consumatorul la o tranzacționare, ca în situația următoare, luată din practica judiciară a Republicii Moldova: SA „Romp petrol Moldova” a utilizat practici comerciale incorecte desfășurând o tombolă promoțională sub denumirea de „Winter Promo 2019”, astfel, prin acțiuni înșelătoare, creând impresia falsă consumatorului că va câștiga un beneficiu, dacă va procura produse petroliere, va răzui tichetele cu coduri promoționale și le va transmite prin mesajele SMS text. Astfel, a fost creată o impresie falsă că acțiunile SA „Romp petrol Moldova” țin de activitățile sale comerciale. Fapta imputată se confirmă prin declarațiile consumatorului și martorului, cât și prin alte materiale ale dosarului, ignorând prevederile art. 13 alin. (12), (15) lit. f), al Legii nr. 105 din 13.03.2003, privind protecția consumatorilor. Este de menționat că, pentru încălcările depistate, SA „Romp petrol Moldova” a fost sancționată de către Agenția pentru Protecția Consumatorilor și Supravegherea Pieței

- b) aggressive, within the meaning of the provisions of paragraphs (13)–(15).

In turn, misleading business practices can be misleading actions or misleading omissions. A misleading commercial practice may be committed by action or omission [10].

Thus, a **misleading action** can be any commercial activity that contains some false information such as displaying a false certificate or a quality mark or equivalent without obtaining the necessary authorization or misleading an average consumer regarding the existence, nature, risks, benefits, manufacture, price of the product, or unfair information about the service, replacement of parts, repair, etc. [1, p.115].

All these can create some false impressions causing the consumer to a transaction as in the following situation taken from the judicial practice of the Republic of Moldova: JSC “Romp petrol Moldova” used unfair commercial practices by conducting a promotional raffle under the name of “Winter Promo 2019”, so, by misleading actions, creating a false impression on the consumer that he will earn a profit if he buys petroleum products, by scraping vouchers with promotional codes and sending them via SMS text messages. Thus, a false impression was created that the shares of JSC “Romp petrol Moldova” are related to its commercial activities. The imputed deed is confirmed by the statements of the consumer and the witness, as well as by other materials of the file, ignoring the provisions of art. 13 para. (12), (15) lit. f), of Law no. 105 of 13.03.2003 on consumer protection. It is worth mentioning that for the detected violations, JSC “Romp petrol Moldova” was sanctioned by the Agency for Consumer Protection and Market Surveillance with a double fine for using unfair commercial practices, because it committed, within one year the contravention indicated in art. 344 para. (3) lit. d) of the Contravention Code [3], repeatedly.

From the summary of this case results that the contravention sanction is not a problem for economically strong companies, because the use of unfair commercial practices brings professionals much higher revenues

cu amendă dublă pentru folosirea practicilor comerciale incorecte, deoarece a comis, în decursul unui an, în mod repetat, contravenția indicată la art. 344 alin. (3) lit. d) din Codul Contravențional [3].

Din sinteza acestui caz, rezultă că sancționarea contravențională nu constituie o problemă pentru companiile puternice, din punct de vedere economic, deoarece, de fapt, utilizarea practicilor comerciale incorecte le aduc profesioniștilor venituri mult mai mari decât pierderi, în urma nerespectării legii care, uneori, este insuficientă la capitolul educării și sancționării comercianților, astfel, încât, în domeniul practicilor comerciale incorecte, fiind necesare modificări ale Codului Contravențional, la capitolul răspunderii profesioniștilor de rea-credință, și anume a art. 344 [3].

O altă practică comercială înșelătoare, comisă prin acțiune, este cazul determinării, sau susceptibilității determinării a consumatorului de a lua o decizie de tranzacționare, pe care nu ar fi luat-o în altă situație, chiar dacă informația este corectă, de fapt, cu privire la unul sau mai multe elemente, cum ar fi în situația următoare: SRL „Zorinalan” a utilizat practici comerciale incorecte, recurgând la un comportament nefast și abuziv față de consumatori, acțiuni ce denaturau, în mod esențial, comportamentul consumatorului mediu prin influențe nejustificate și care, prin urmare, îl determinau să ia o decizie de tranzacționare comercială, pe care, în alte condiții, nu ar fi luat-o, expediind bonuri de plată sub pretextul presetării unui serviciu de interfon, deși consumatorul nu beneficia de acel serviciu și nici nu încheiase contract în acel sens [6].

De asemenea, acțiune înșelătoare se apreciază și atunci, când un comerciant lansează o invitație de a cumpăra produse la un anumit preț, apoi nu vrea să le ofere la acel preț sau nu este în stare, cum ar fi în următoarea situație: „Sun Communication” SRL a utilizat practici comerciale incorecte, lansând consumatorilor o invitație de a cumpăra produse la un preț de 99 lei (primele două luni contractante) și 189 lei pentru următoarele luni până în luna a 24-a a contractului de abonament fără a dezvălui, în materialele promoționale și-n contract despre existența unor motive rezona-

than losses due to non-compliance with the law, which is sometimes insufficient education and sanctioning of traders so that in the field of unfair commercial practices being necessary amendments to the Contravention Code in terms of liability of bad faith professionals, namely Article 344 [3].

Another misleading commercial practice committed by the action is the case of the determination, or the likely determination of the consumer to make a trading decision that he would not have taken otherwise, even if the information is in fact correct about one or more among the following elements, as in the following situation: SRL “Zorinalan” used unfair commercial practices resorting to a bad and abusive behaviour towards consumers, actions that essentially distort the behaviour of the average consumer through unjustified influences and which therefore determines consumer to make a commercial trading decision that he would not otherwise have taken, issuing payment slips under the pretext of presetting an intercom service even though the consumer did not benefit from that service and had not concluded a contract to that effect [6].

Also, deceptive action is appreciated when a trader launches an invitation to buy products at a certain price then does not want to offer them at that price or is not able as in the following situation: “Sun Communication” SRL used unfair commercial practices by launching an invitation to consumers to buy products for MDL 99 (the first two contracting months) and MDL 189 for the following months until the 24th month of the subscription contract without disclosing in promotional materials and contract about the existence of reasonable grounds on which it would consider that it would not be able to supply those similar products at the same price for the entire contracting period [7].

The launch of the invitation to purchase a product may also be made to promote a similar product, to subsequently resort to one of the following actions: to refuse the presentation of the advertised product, to refuse to take the order for that product or deliver it in a reasonable time, to present a defective product.

bile, în a căror bază ar aprecia că nu va putea să furnizeze acele produse similare la același preț pentru toată perioada contractantă [7].

Lansarea invitației de a procura un produs poate fi făcută și în scopul promovării unui produs similar, pentru a recurge, ulterior, la una din următoarele acțiuni: renunțarea la prezentarea produsului ce a făcut obiectul publicității, refuzarea preluării comenzii privind respectivul produs sau livrarea lui, într-un termen rezonabil, prezentarea unui produs cu defecte.

Practicile comerciale înșelătoare, săvârșite prin acțiune, de asemenea, pot fi orice activități comerciale privind produsul, inclusiv publicitatea comparativă, creând o confuzie cu un alt produs, cu o altă marcă, cu numele sau alte semne distinctive ale concurentului sau nerespectarea obligațiilor prevăzute de codul de conduită, pe care comerciantul s-a angajat să-l respecte, dacă angajamentul dat nu constituie o aspirație, ci o obligație asumată în mod ferm și care poate fi verificată [1, p.116].

O practică comercială înșelătoare este săvârșită prin *omisiune*, dacă, în contextul situației de fapt și ținând cont de toate caracteristicile și circumstanțele, precum și de spațiu, și de timp, (impuse mijloacelor de comunicare utilizate pentru transmiterea informației), omite informația esențială necesară unui consumator mediu, pentru ca acesta să ia o decizie eronată, pe care nu ar fi luat-o în alt caz [10]. De exemplu, un comerciant ascunde anumite informații esențiale sau le oferă într-un mod neclar, neinteligibil, ambiguu, sau în contratimp, ori nu își declară intenția comercială adevărată, în cazul în care aceasta nu rezultă, deja, din context și când, în asemenea situații, consumatorul mediu este determinat să ia decizia de tranzacționare, pe care, altfel, nu ar fi luat-o [10]. O astfel de caracterizare se potrivește cazului următor: o persoană juridică a folosit practici comerciale incorecte, înșelătoare, la prestarea serviciilor de construcție a unui imobil, oferind, în mod neclar și neinteligibil informații despre caracteristicile esențiale ale bunului imobil, cum ar fi instalarea cazanului de o anumită marcă, despre care consumatorul nu avea destule cunoștințe, creând unele confuzii, și nedeclarând intenția comercială față de consumator [7], această faptă

Misleading commercial practices committed by the action may also be any commercial activity concerning the product, including comparative advertising, creating confusion with another product, another brand, the name or other distinctive signs of the competitor or non-compliance with the obligations under the Code of Conduct on which the trader has undertaken to comply with, if the undertaking given is not an aspiration but an obligation which is firmly assumed and which can be verified [1, p.116].

A misleading commercial practice is committed by *omission* if, in the context of the facts and taking into account all the characteristics and circumstances, as well as space and time required of the means of communication used to transmit the information, it omits the essential information necessary for the average consumer to he makes a wrong decision that he would not have made otherwise [10]. For example, a trader hides essential information or provides it in an unclear, unintelligible, ambiguous, or contradictory way or does not declare his true commercial intention, if it does not result, already from the context and when, in any case, the consumer the environment is determined to make the trading decision that it would not otherwise have made [10]. Such a characterization is appropriate for the following case: a legal person has used misleading unfair commercial practices in the provision of building construction services, offering in an unclear and unintelligible way about the essential characteristics of the real estate such as the installation of a branded boiler which the consumer did not have enough information about, creating some confusion, and not declaring the commercial intention towards the consumer [7], this fact being legally framed in art.13 par. (9) of the Law on Consumer Protection.

In assessing the deceptive act and omission, a number of elements provided by the above-mentioned law must be taken into account, namely: the existence or nature of the product; its main features such as: availability and benefits, possible foreseeable risks, manufacture and composition, accessories, after-

fiind încadrată juridic în art.13 alin. (9) din Legea privind protecția consumatorilor.

La aprecierea acțiunii și omisiunii înșelătoare, trebuie să se ia în considerare un șir de elemente prevăzute de legea sus-menționată, și anume: existența sau natura produsului; principalele caracteristici ale acestuia, cum ar fi: disponibilitatea și avantajele, eventualele riscuri previzibile, fabricarea și compoziția, accesoriile, asistența acordată după vânzare și soluționarea reclamațiilor, modul și data fabricării sau prestării, livrarea, capacitatea de a corespunde scopului, utilizarea și cantitatea, termenul de valabilitate și specificațiile, originea geografică sau comercială, rezultatele care se pot obține din utilizare, rezultatele și caracteristicile esențiale ale testelor sau controalelor efectuate asupra produsului, amploarea implicării comerciantului, motivația practicii comerciale și natura procesului de vânzare, precum și toate declarațiile și toate simbolurile, care sugerează sponsorizarea, sprijinul direct sau indirect acordat comerciantului și produsului, prețul sau modalitatea de calcul al prețului, necesitatea unui serviciu, a unei piese separate, a înlocuirii sau remedierii, natura, competențele și drepturile comerciantului sau ale reprezentantului acestuia [10].

La rândul său, o practică comercială este considerată ca fiind agresivă, dacă această practică limitează sau este susceptibilă să limiteze, în mod semnificativ, libertatea de alegere sau comportamentul consumatorului mediu, în privința produsului, prin hărțuire, constrângere, inclusiv prin utilizarea forței fizice sau prin influența nejustificată și, prin urmare, practica dată îl determină sau este susceptibilă să îl determine pe consumator să ia o decizie de tranzacționare, pe care altfel nu ar fi luat-o [10]. Un exemplu real poate servi situația următoare, identificată din practica judiciară: prestatorul de servicii de televiziune digitală, la solicitarea consumatorului, a trimis echipa de deservire tehnică, de mai multe ori, pentru a elimina defecțiunile tehnice apărute, însă după mai multe reparații și unele cheltuieli suplimentare ale consumatorului pentru diverse piese de schimb, defecțiunile nu au dispărut. Prin urmare, consumatorul a dorit să rezilieze contractul încheiat cu prestatorul de servicii de

sales assistance and complaint handling, method and date of manufacture or delivery, delivery, ability to meet purpose, use and quantity, time validity and specifications, geographical or commercial origin, results to be obtained from use, results and essential characteristics of the tests of controls performed on the product, the extent of the trader's involvement, the motivation of the commercial practice and the nature of the sales process, and all statements and all symbols, suggesting sponsorship, or direct or indirect support to the trader or product, the price or method of calculating the price, the need for a service of a separate part, replacement or re-mediation, the nature of the trader's powers and rights, or its representative [10].

In turn, a commercial practice is being considered to be aggressive if it practices or is likely to significantly limit the freedom of choice or behaviour of the average consumer regarding the product through harassment, coercion, including the use of physical force or unjustified influence, and therefore, the practice in question determines or is likely to lead the consumer to make a trading decision that he would not otherwise have taken [10]. A real example would be the following situation identified from the legal practice: the digital television service provider by the consumer request sent the technical service team several times to eliminate the technical defects, but after several repairs and some additional expenses of the consumer on various spare parts, the flaw has not disappeared. Therefore, the consumer wanted to terminate the contract concluded with the digital television service provider, due to his incompetence, impossibility, or unwillingness to solve the problem. However, the television service provider refused to terminate the contract when addressing the consumer, informing him about the need to pay a fee of MDL 1500 for the termination operation. So, the consumer was faced with the situation when on the one hand he did not receive the desired service and on the other hand, he could not terminate the contract without paying an additional amount. Disagreeing, the consumer, however, insisted

televiziune digitală, din cauza incompetenței, imposibilității sau nedorinței acestuia de a rezolva problema apărută. Prestatorul de servicii de televiziune însă a refuzat rezilierea contractului la adresarea consumatorului, informându-l despre necesitatea achitării unei taxe de 1500 lei pentru operarea rezilierii. Deci, consumatorul s-a confruntat cu situația în care, pe de o parte, nu primea serviciul dorit și, pe de altă parte, nici nu putea să rezilieze contractul, fără a achita o sumă suplimentară. Ne fiind de acord, consumatorul, totuși, a insistat și a depuse cerere scrisă de reziliere, restituind echipamentul tehnic oferit, dar, ulterior, totuși, i-au fost scoși abuziv de către prestatorul de servicii banii din contul ultimului. De asemenea, pe lângă toate neplăcerile, consumatorul a fost deranjat de colecții de datorii, care îl hărțuiau sistematic [9]. În baza celor expuse mai sus, acțiunile din partea prestatorului de servicii de televiziune au fost încadrate la art. 13 alin. (13) din Legea privind protecția consumatorilor.

Astfel, prin exemplul elucidat anterior, se poate stabili că practicile comerciale agresive reprezintă un pericol mult mai mare pentru consumatori decât cele înșelătoare, deoarece influențează asupra deciziei acestora prin metode ilegale și dure, cum ar fi hărțuirea, constrângerea, utilizarea forței fizice, unde un consumator mediu nu mai poate declina tranzacționarea, datorită unui pericol iminent din partea agentului economic, care îi poate afecta viața și sănătatea acestuia. În cazul practicilor comerciale înșelătoare, consumatorul poate refuza tranzacționarea, în orice moment, dacă are unele suspiciuni asupra produsului sau serviciului oferit, fără pericol de hărțuire, constrângere și utilizare a forței fizice de către comerciant.

Pentru a determina dacă o practică comercială recurge la hărțuire, la constrângere, la forță fizică sau la influență nejustificată, trebuie să se ia în considerare mai multe componente, cum ar fi momentul, locul desfășurării, natura și durata practicii comerciale. De asemenea, trebuie de stabilit dacă comerciantul recurge la amenințări, la un limbaj sau comportament abuziv, dacă exploatează consumatorul în urma unui eveniment nefast sau în urma unei situații grave, pentru a-i influența decizia acestuia cu privire la produs. Un alt motiv, pentru a deter-

and submitted a written request for termination and returned the technical equipment provided, but later the money was abusively withdrawn by the service provider from the latter's account. Also, in addition to all the inconveniences, the consumer was bothered by debt collectors, who systematically harassed him [9]. Based on the above, the actions of the television service provider were included in art. 13 para. (13) of the Law on Consumer Protection.

Thus, by the example elucidated above, it can be established that aggressive commercial practices pose a much greater danger to consumers than deceptive ones, because they influence their decision through illegal and harsh methods such as harassment, coercion, use of physical force where an average consumer it can no longer refuse to trade, due to imminent danger from the economic agent, which can affect his life and health. In the case of misleading commercial practices, the consumer may refuse to trade at any time if he has any suspicions about the product or service offered without danger of harassment, coercion, and use of physical force by the trader.

To determine whether a commercial practice uses harassment, coercion, physical force, or undue influence, several components must be considered, such as the time, place, nature, and duration of the commercial practice. It must also be determined whether the trader uses threats, abusive language, or behaviour, whether he exploits the consumer following an adverse event or a serious situation, to influence his decision on the product. Another reason for determining the commercial practice on the given list is the creation of an obstacle imposed by the trader, when the consumer wants to exercise his contractual rights including the right to terminate the contract, to change the product, or the right to address another trader [10]. The given situation is relevant in the case previously presented with the television service provider.

Carefully studying the judicial practice of the Republic of Moldova in the field of unfair commercial practices, it can be observed that there are very few court decisions in

mina practica comercială la lista dată, îl reprezintă crearea unui obstacol impus de comerciant, în momentul când consumatorul vrea să-și exercite drepturile sale contractuale, inclusiv dreptul de a rezilia contractul, de a schimba produsul sau dreptul de a se adresa altui comerciant [10]. Situația dată este relevantă în cazul prezentat anterior cu prestatorul de servicii de televiziune.

Studiind atent practica judiciară a Republicii Moldova, în domeniul practicilor comerciale incorecte, se poate observa că există foarte puține hotărâri judecătorești la acest capitol. Astfel, se pot deduce trei situații, din cauza cărora numărul acestora este atât de mic, și anume:

1. Majoritatea agenților economici nu contestă sancțiunile aplicate în baza proceselor-verbale constatate de Agenția pentru Protecția Consumatorilor și Supravegherea Pieței sau altei instituții specializate în control, sancțiunea fiind achitată în 72 de ore cu o reducere de 50%, fără a ajunge într-un litigiu în instanța de judecată.
2. Consumatorii nu sunt bine informați despre practicile comerciale incorecte, neavând posibilitatea să le recunoască sau nu cunosc modalitatea de a acționa, în cazul depistării acestora, fapt pentru care nu ajung în instanța de judecată cu astfel de litigii.
3. Consumatorii din Republica Moldova nu sunt motivați să acționeze în instanța de judecată împotriva unei practici comerciale incorecte, căci acest proces necesită cheltuieli, timp și cunoștințe juridice, ori un consumator mediu din țara noastră nu are acea capacitate minimă de a se apăra independent, fiind necesară implicarea statului prin mecanisme de informare, prevenire și sancționare, după caz.

Concluzii

Practicile comerciale incorecte au cunoscut o evoluție istorică neuniformă, trecând prin mai multe etape de dezvoltare, astfel, încât, în fiecare țară, proveniența acestora a fost diferită, deoarece economia și conducerea fiecărei țări era distinctă.

Timp de mai mulți ani, practicile comerciale incorecte au purtat diverse denumiri, de exemplu: practici comerciale restrictive, abu-

this regard. Thus, it is possible to deduce three situations due to which their number is so small, namely:

1. Most economic entities do not contest the sanctions applied based on the minutes found by the Agency for Consumer Protection and Market Surveillance or another institution specialized in control, the sanction being paid within 72 hours with a 50% discount, without reaching a dispute in court.
2. Consumers are not well informed about unfair commercial practices, not being able to recognize them, or do not know how to act in case of their detection, which is why they do not end up in court with such disputes.
3. Consumers in the Republic of Moldova are not motivated to take legal action against an unfair commercial practice, as this process requires expenses, time, and legal knowledge, or an average consumer in our country does not have that minimum capacity to defend himself independently, being necessary to involve the state through information, prevention, and sanction mechanisms, as appropriate.

Conclusions

Unfair trade practices have experienced an uneven historical evolution, going through several stages of development, so that in each country their origin was different because the economy and leadership of each country were distinct.

For many years, unfair commercial practices have had various names, for example: restrictive, abusive, unfair, illicit trade practices, etc. These names very often create many misunderstandings and inconsistencies, raising many questions for both consumers and professionals. Many of these names are no longer used today. Directive 2005/29 / EC on unfair business-to-consumer commercial practices in the internal market has provided the clearest and most detailed explanations of the legal regime of unfair commercial practices by concept and classification.

zive, neloiale, ilicite etc. Aceste denumiri foarte des creau multe neînțelegeri și neconcordanțe, trezind nedumeriri întrebări atât consumatorilor, cât și profesioniștilor. În momentul actual, multe din aceste denumiri nu se mai folosesc. Directiva 2005/29/CE privind practicile comerciale neloiale ale întreprinderilor de pe piața internă față de consumatori a adus cele mai clare și mai detaliate explicații referitoare la regimul juridic al practicilor comerciale incorecte, prin noțiune și clasificarea acestora.

Actualmente, în Republica Moldova, există mai multe acte normative, care fac referință la practicile comerciale incorecte și, în cea mai mare parte, art.13-15 din Legea privind protecția consumatorilor dă explicații clare noțiunii de practici comerciale incorecte, clasificându-le și stabilind prevederi care se raportează la răspunderea pentru folosirea lor. Legea privind protecția consumatorilor nr.105-XV din 13.03.2003, precum și Directiva 2005/29/CE privind practicile comerciale neloiale ale întreprinderilor de pe piața internă față de consumatori, dau definiții clare a practicilor comerciale, iar caracterul incorect al acestora urmează a fi constatat și apreciat de agentul constatator, ce efectuează un control de stat sau de instanța de judecată.

At present, in the Republic of Moldova, there are several normative acts that refer to unfair commercial practices, but for the most part, art.13-15 of the Law on Consumer Protection gives clear explanations to the notion of unfair commercial practices, classifying them and establishing provisions on liability for their use. The Law on Consumer Protection No. 105-XV of 13.03.2003 as well as the Directive 2005/29 / EC on unfair commercial practices of undertakings in the internal market towards consumers, give a clear definition of commercial practices, and their unfair character is to be ascertained and appreciated by the ascertaining agent performing a state control or by the court.

Bibliografie/Bibliography:

1. BĂIEȘU, Aurel; PLOTNIC, Olesea. *Dreptul Protecției consumatorilor: suport de curs*. Universitatea de Stat din Moldova. – Chișinău: Cep USM, 2014, ISBN 978-9975-71-511-9.
2. CHALAIS-AULOY, J.; TEMPLE, H. *Droit de la consommation*. 8eme edition, Dalloz, Paris, 2010, pag. 22.
3. Codul Contravențional, nr. 218-XVI din 24.10.2008, Republicat: Monitorul Oficial al R.Moldova nr.78-84/100 din 17.03.2017, Monitorul Oficial nr.3-6/15 din 16.01.2009.
4. CUNICICĂ, Eduard. *Perfecționarea cadrului normativ național privind practicile comerciale neloiale ale întreprinderilor față de consumatori*. Chișinău, 2017, Vol. 1, p.251.
5. Directiva 2005/29/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 11 mai 2005 privind practicile comerciale neloiale ale întreprinderilor de pe piața internă față de consumatori, art. 2, lit. d).
6. https://cac.instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/b640ad57-62a3-438a-b868-dad2ec31ae25
7. https://jc.instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/1420b20f-8839-4edd-9fa5-4b9c21f6a57c
8. https://jc.instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/32a3405f-0e17-e811-80d4-0050568b021b
9. https://jc.instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/c90f8768-a0bb-4db9-b42e-9f30312811c5
10. Legea privind protecția consumatorilor, nr. 105 din 13-03-2003 Publicată la 27.06.2003 în Monitorul Oficial nr. 126-131, art. 507.
11. PLOTNIC, Olesea. Reglementarea juridică a practicii comerciale incorecte. *Revista Națională de Drept*, USM, 2014, nr. 1, ISSN 1811-0770.

37.014.22:167/168(478)

FORMAREA ȘI DEZVOLTAREA COMPETENȚELOR COGNITIVE PRIN ALFABETIZAREA ȘTIINȚIFICĂ

Prof. univ. dr. hab. Eugenia FEURAS,
Director al Școlii doctorale a ASEM
feuras@ase.md

Una dintre premisele creșterii și menținerii competitivității economiilor naționale rezidă în posedarea unei forțe de muncă productive, creative și adaptive la schimbări. Formarea ei se efectuează prin obținerea unor noi competențe-cheie, inclusiv a competențelor cognitive. Scopul articolului este de a argumenta necesitatea alfabetizării științifice în vederea securizării angajabilității pe piața muncii, iar rezultatul obținut – propunerea unui model de formare și dezvoltare graduală a competențelor cognitive la toate nivelurile de învățământ: primar, secundar și terțiar. Abordarea epistemologică a fost cea constructivistă, iar metodele de cercetare de bază – analiza, sinteza și integrarea cros-curriculară.

Cuvinte-cheie: *competențe cognitive, alfabetizare științifică, formarea și dezvoltarea competențelor cognitive în învățământul primar, secundar și terțiar.*

JEL: I 20, I 21.

Introducere

Capitalul uman al unei națiuni poate fi conceput, ca un stoc de cunoștințe și competențe, format în sistemul de educație, dezvoltat în sistemul de cercetare și aplicat în domeniul inovării, mărimea lui determinând, în mod direct, performanțele economice. Conform cercetărilor realizate la solicitarea Comisiei Europene, în anul 2017, o majorare a investițiilor în cercetare-dezvoltare în PIB cu 0,2% determină o creștere a PIB-ului cu 1,1%, ce constituie un spor de 5 ori mai mare [6, p.3]. Ca urmare, necesitatea atingerii, menținerii și creșterii competitivității unei economii are ca premisă educarea unei populații „alfabetizate

37.014.22:167/168(478)

EDUCATION AND DEVELOPMENT OF COGNITIVE COMPETENCES THROUGH SCIENTIFIC LITERACY

Professor Hab. Dr. Eugenia FEURAS,
Director of the Doctoral School ASEM
feuras@ase.md

One of the prerequisites for growing and maintaining the competitiveness of national economies is to have a productive, creative and adaptive to change workforce. Its education is carried out by obtaining new key competencies, including cognitive competencies. The purpose of the article is to bring arguments for the need of scientific literacy to ensure employability in the labour market, and the outcome is to propose a model of training and gradual development of the cognitive competences at all education levels: primary, secondary and tertiary. This article is based on a constructivist epistemological approach and the basic research methods are analysis, synthesis and cross-curricular integration.

Keywords: *cognitive competences, scientific literacy, education and development of cognitive skills in primary, secondary and tertiary education.*

JEL: I 20, I 21.

Introduction

The human capital of a nation can be conceived as a stock of knowledge and competences, formed in the education system, developed in the research system and applied in the innovation field, its size directly determining the economic performance. According to the research conducted at the request of the European Commission in 2017, in R&D investment of 0,2% of GDP by 0.2% would result in an increase of 1.1% of GDP, i.e. an increase five times bigger [6, p.3]. As a result, the need to achieve, maintain and increase the competitiveness of an economy has the prerequisite of educating a “scientifically literate” population

științific” [8] și formarea unui număr suficient de cadre de înaltă calificare (elita științifică).

Pentru a atinge aceste deziderate, în 2018, Parlamentul și Consiliul European a revizuit **8 competențe-cheie, care trebuie dezvoltate pe tot parcursul vieții**. În noua redacție, acestea sunt: lectura și scrierea; multilingvismul; competențele în matematică, științe, tehnologii și inginerie; competențele digitale; competențele personale, sociale și capacitatea de a învăța să înveți; competențele civice; competențele antreprenoriale; competențele de sensibilizare și expresie culturală. S-a menționat că toate aceste competențe-cheie sunt interdependente, iar accentul se plasează, în fiecare caz, pe gândirea critică, creativitate, inițiativă, rezolvarea problemelor, evaluarea riscurilor, luarea deciziilor și gestionarea constructivă a spiritelor [17].

În noua Strategie a Organizației pentru Cooperare și Dezvoltare Economice (OCDE) cu privire la competențe [12, p.70], cele mai indispensabile reușite personale și profesionale au fost considerate:

1. Competențele de bază: scrisul, matematicile și cultura numerică;
2. Competențele cognitive și metacognitive transversale: gândirea critică, gândirea creativă, soluționarea problemelor complexe, aptitudinea de autoinstruire și autodisciplinare;
3. Competențele socio-emoționale: satisfacția pentru lucrul bine făcut, responsabilitatea, empatia, evaluarea propriilor capacități, colaborarea;
4. Competențele profesionale, tehnice și specializate, inclusiv pentru activitățile ce vor apărea în viitor.

După cum se poate observa, competențele Uniunii Europene (UE) și OCDE corelează și denotă importanța lor atât la nivel regional, cât și mondial. Totalitatea acestor competențe conduce la reconceperea procesului de instruire, prin trecerea de la logica de stoc (acumularea de cunoștințe) la logica de flux (renovarea permanentă a cunoștințelor), ce creează condiții pentru securizarea angajabilității pe piața muncii.

Restructurarea sistemului tradițional de educație, în model de instruire pe tot parcursul

[8] and training a sufficient number of highly qualified staff (scientific elite).

In order to achieve these goals, in 2018 the European Parliament and Council reviewed **8 key competencies which need to be developed throughout our lifetime**. The latest ones are as follows: literacy competence; multilingualism; mathematical, scientific, technological and engineering skills; digital competence; personal, social and learning to learn competence; citizenship competence; entrepreneurship competences; cultural awareness and expression competences. It is claimed that all these key competencies are interdependent, and the emphasis is, in each case, on critical thinking, creativity, initiative, problem solving, risk assessment, decision making and constructive mind management [17].

In the new OECD Competence Strategy [12, p.70], the vital competences for personal and professional success were considered the following:

1. Foundation skills: literacy, numeracy and digital literacy;
2. Transversal cognitive and meta-cognitive skills: critical thinking, creative thinking, solving complex problems, self-learning and self-regulation competences;
3. Social and emotional skills: conscientiousness, responsibility, empathy, self-assessment, collaboration;
4. Professional, technical and specialized skills, inclusive applicable in new future activities.

As it can be seen, the EU and the OECD competences correlate, which indicates their importance at both regional and global level. All these skills lead to the redesign of the educational process, by moving from the stock logic (accumulation of knowledge) to the flow logic (permanent renewal of knowledge), which creates conditions for securing employability in the labour market.

Restructuring the traditional education system into a lifelong learning model suppose coordination of all stages of competence education and development, including the cognitive and meta-cognitive ones through scientific literacy. This desideratum was directly men-

vieții, presupune coordonarea tuturor etapelor de formare și dezvoltare a competențelor, inclusiv a celor cognitive și metacognitive prin intermediul alfabetizării științifice. Acest deziderat a fost direct menționat în *Strategia de cercetare-inovare a Republicii Moldova până în 2020*, unde găsim că „pregătirea resurselor umane pentru cercetare trebuie să înceapă cât mai devreme, încă în sistemul de învățământ preuniversitar. Un specialist indispensabil școlii este pedagogul-cercetător, care, la rândul său, formează, competențele de cercetare ale elevilor – viitorii specialiști, care se vor integra în societate mai eficient” [18, p.18]. Ca măsură de realizare a dezideratului servește actualizarea conținutului programelor educaționale din sistemul de învățământ, luând în considerare nivelul mondial al cunoștințelor științifice și tehnologice.

Însă, în *Programul național în domeniul cercetării și inovării pentru anii 2020-2023*, tematica alfabetizării științifice, la toate etapele instruirii, nu se mai regăsește în mod evident. În cadrul obiectivului general 2 „Potențial uman competitiv, antrenat în cercetare și inovare”, se conține obiectivul specific 2.1. „Lansarea programului STEP IN – program de stagii și mentoring în cadrul laboratoarelor de cercetare pentru elevi și studenți”, iar prioritatea strategică de cercetare IV „Provocări societale”, deși conține direcția 1 sub denumirea: „Inovații sociale, educaționale și culturale pentru integrare și adaptare”, cuprinde acțiunea abstractă „adaptarea sistemului educațional la noile abordări din societatea contemporană” [14, p.21].

În documentele curriculare naționale, alfabetizarea științifică se află, de asemenea, în conul de umbră. Parțial, ea poate fi găsită în competența-cheie „Competențe în matematică, științe și tehnologie”, descrisă ca „stăpânirea, utilizarea și aplicarea cunoștințelor și a metodelor de explicare a lumii înconjurătoare, ce implică o înțelegere a schimbărilor cauzate de activitatea umană și a responsabilității fiecărui individ în calitate de cetățean” [3, p.13]. Însă însușirea obținerea cunoștințelor despre lume și educarea responsabilității fiecărui individ pentru schimbările cauzate de activitatea umană derivă direct din alfabetizarea (educația) științifică.

tioned in the *Research-Innovation Strategy of the Republic of Moldova until 2020*, where we can find that “the preparation of human resources for research must start as early as possible, even in the pre-university education system. An indispensable professional in school is the teacher-researcher who, in turn, forms the research competences of the students – the future specialists, who will integrate in society more efficiently” [18, p.18]. A measure to reach the desideratum was to update the content of educational programs in the education system, taking into account the world level of scientific and technological knowledge.

However, the theme of scientific literacy is no longer present at all stages of education in the *National Program for Research and Innovation for 2020-2023*. The general objective 2 “Competitive human potential involved in research and innovation” contains the specific objective 2.1. “Launch of the STEP IN program – an internship and mentoring program in research laboratories meant for pupils and students”, and although the strategic research priority IV “Societal challenges” contains direction 1: “Social, educational and cultural innovations for integration and adaptation”, it includes only the abstract action “adaptation of the educational system to the new approaches in the contemporary society” [14, p.21].

In national curricular documents, scientific literacy is also in the shadows. Partly it can be found in the key competence “Competences in mathematics, science and technology”, described as “the mastery, use and application of knowledge and methodologies to explain the world around, which implies an understanding of the changes triggered by human activity and of the responsibility of each individual as a citizen” [3, p.13]. But gaining knowledge about the world and educating each individual’s responsibility for the changes triggered by human activity derives directly from scientific literacy (education).

Until not so far, it was considered that this type of education is characteristic only of higher education, the purpose being the elaboration of the paper for the completion of higher education (bachelor’s/master’s/doctoral thesis). G. Bachelard’s argument served as a reference:

Până nu demult, se considera că asemenea tip de educație este caracteristic doar învățământului superior, scopul fiind elaborarea lucrării de finalizare a studiilor superioare (teza de licență/ master/ doctorat). Ca referință servea argumentul lui G. Bachelard: „Spiritul științific ne interzice să avem o opinie asupra unor probleme, pe care nu le înțelegem, asupra unor probleme, pe care nu știm să le formulăm clar. Dacă nu s-a pus problema, nu poate exista cunoaștere științifică” [2]. De unde rezultă concluzia că, pentru a soluționa probleme științifice este nevoie de un stoc solid de cunoștințe posedate și aptitudini de comunicare academică.

Considerăm că, în perioada consolidării economiei cunoașterii, asemenea abordare este una limitativă, formarea și dezvoltarea competențelor de cercetare în instituțiile de învățământ, necesitând a fi un proces etapizat și bine structurat la toate treptele de învățământ – primar, secundar și terțiar. La nivelul învățământului primar, secundar și terțiar (ciclul I și II) aceste competențe trebuie să fie de ordin transversal, în timp ce la ciclul III al studiilor de doctorat, ele trebuie să obțină un caracter profesional.

Ca urmare, scopul acestui articol îl constituie argumentarea necesității alfabetizării științifice la diferite niveluri ale sistemului de învățământ și propunerea unui model de formare și dezvoltare a competențelor cognitive în învățământul primar, secundar și terțiar. Acest studiu îl considerăm oportun din punctul de vedere al științelor educației, al politicilor publice și al creșterii competitivității economiei naționale.

Conținut și metode

Conceptele de bază ale studiului sunt competențele și alfabetizarea științifică. Conform Autorității pentru Calificări și Curriculum-uri (Qualifications and Curriculum Authority – QCA), competențele sunt „abilități necesare pentru a avea succes în activitățile de educație și formare, în muncă și în viață în general” [15, p.3]. Deci, competențele sunt percepute, pe de o parte, drept cunoștințe și aptitudini necesare a fi obținute în sistemul de învățământ, pentru atingerea anumitor scopuri profesionale și personale, iar pe de altă parte,

“The scientific spirit does not allow us to express an opinion on some problems that we do not understand, on some problems that we do not know how to formulate clearly. If the problem has not been raised, there can be no scientific knowledge” [2]. Hence the conclusion that a solid stock of knowledge and academic communication skills is needed to solve scientific problems.

We consider that in knowledge economy such approach is a limiting one, the training and development of research skills in educational institutions need to be a layered and well-structured process at all levels of education – primary, secondary and tertiary. At the level of primary, secondary and tertiary education (cycle I and II) these competencies must be transversal, while at cycle III of doctoral studies, they must become professional.

As a result, the aim of this article is to bring arguments for the need of scientific literacy at different levels of the education system and to propose a model for the training and development of cognitive skills in primary, secondary and tertiary education. We consider this study will be pertinent for education sciences, public policies and increase of national economic competitiveness.

Content and methods

The basic concepts of the study are the competencies and scientific literacy. According to the Qualifications and Curriculum Authority (QCA), competencies are “skills that are needed for success in education activities, work and life in general” [15, p.3]. So, competencies are perceived, on the one hand, as knowledge and skills necessary to be acquired in the education system in order to achieve certain professional and personal goals, and on the other hand, knowledge and experience required by employers in the recruitment process of the workforce. The name of these competencies is different from country to country: core skills (UK), basic skills/workplace know-how (USA), generic skills/employability skills (Canada), transferable skills (France), key qualifications (Germany), key competences/employability skills (Australia), essential skills (New Zealand) [9, p.13].

ca fiind cunoștințe și experiențe pe care le solicită angajatorii în procesul de recrutare a forței de muncă. Denumirea acestor competențe, în diferite țări, este diferită: core skills (UK), basic skills/workplace know-how (SUA), generic skills/employability skills (Canada), transferable skills (Franța), key qualifications (Germania), key competences/ employability skills (Australia), essential skills (Noua Zeelandă) [9, p.13].

Alfabetizarea științifică constituie un concept cu conținut diferit în funcție de perioada istorică, regiunea geografică, condițiile economice și sociale [10]. În documentele OCED, aceasta a fost concepută drept „capacitatea de a utiliza cunoștințe științifice, de a identifica întrebări și a elabora concluzii bazate pe dovezi, pentru a înțelege și a adopta decizii cu privire la lumea reală și la schimbările din ea provocate de acțiunea umană” [13, p.133]. În articolul de față, autorul concepe această noțiune drept **capacitatea de a căuta, găsi, colecta, analiza, interpreta și evalua informații în vederea adoptării unor decizii necesare soluționării unor probleme de cercetare**. Ea permite aprecierea obiectivității observărilor, exactității descrierilor, pertinentei raționamentelor, conducând la depășirea percepțiilor și opiniilor subiective și integrarea lor în cunoștințe și experiențe valide.

În cadrul sistemului de învățământ, scopul alfabetizării științifice constă în schimbarea paradigmei învățării în cadrul disciplinelor concrete, fără să aibă menirea de a pregăti, în mod special, viitori cercetători științifici. Prin ea, se dorește a „cunoaște și înțelege lumea în toată diversitatea ei”, fără a se „închista în lumea savanților” [4, p.26], deși, nu este exclus faptul că la unele persoane poate să apară interesul pentru viitoarea carieră în domeniul științific.

Competențele, considerate eligibile la finele ciclurilor de instruire, trebuie să poată fi însușite de către marea majoritate a celor care învață, fapt ce determină ca ele să fie precise, într-un număr relativ restrâns (dar în extindere pe măsura trecerii de la un ciclu de studii la altul) și rezonabile sub aspectul atingerii finalităților învățării. În acest scop, considerăm oportună crearea unui sistem de

Scientific literacy is a concept having a different content depending on the historical period, geographical region, economic and social conditions [10]. In OECD documents, it was conceived as “the ability to use scientific knowledge, identify questions and draw evidence-based conclusions, in order to understand and make decisions about the real world and the changes within it caused by human action” [13, p.133]. In this article, the author perceives this notion as **the ability to search, find, collect, analyse, interpret and evaluate information in order to make decisions necessary to solve research problems**. It allows the evaluation of the observations objectiveness, the accuracy of descriptions, the relevance of reasoning, thus overcoming the subjective perceptions and opinions and their integration into valid knowledge and experiences.

Within the education system, the purpose of scientific literacy is to change the paradigm of learning within the courses, without having the purpose of specifically training future scientific researchers. It aims is to “know and understand the world in all its diversity”, without “being locked in the world of scientists” [4, p.26], although it is not excluded that some people may have an interest in a future career in the scientific field.

Competences, considered eligible at the end of the educational cycles, must be affordable to the vast majority of learners, which requires them to be precise, in a relatively small number (but expanding as they pass from an education cycle to another) and reasonable in terms of achieving the goals of learning. To this end, we consider it appropriate to create a system of scientific literacy at the following levels:

- 1) primary and secondary education;
- 2) tertiary education (bachelor’s, master’s);
- 3) tertiary education (doctorate).

As a benchmark of the competences proposed by the authors of this article, necessary for scientific literacy, was considered the OECD position about 21st century competences, some ministry documents and pro-

alfabetizare științifică la următoarele niveluri:

- 1) învățământ primar și secundar;
- 2) învățământ terțiar (licență, masterat);
- 3) învățământul terțiar (doctorat).

Drept reper al competențelor propuse de autorii articolului, necesare alfabetizării științifice, au servit poziția OCDE, cu referință la competențele pentru secolul XXI, unele documente ministeriale și ale asociațiilor profesionale, care reflectă bunele practici internaționale [19; 5, p.3-4], precum și propriile experiențe de predare și cercetare, ele fiind sistematizate, grupate, modificate, suplimentate, combinate și integrate în vederea realizării scopului propus în prezentul articol.

În consecință, studiul de față se prezintă ca o abordare holistică – o viziune de ansamblu a structurii și evoluției competențelor cognitive, bazată pe metoda integrării cross-curriculare. Sub aspect epistemologic, autorul a aplicat paradigma constructivistă, bazată pe reconstrucția viziunilor și structurilor existente în vederea adaptării sistemului de instruire la noile provocări societale.

Rezultate

Alfabetizarea științifică în învățământul primar și secundar

Noile realizări în domeniul psihologiei și pedagogiei denotă că unul dintre segmentele privilegiate ale activităților creative sunt copiii. Prin capacitatea lor de *observare și experimentare instinctivă* a lumii din jur, prin creativitatea lor expresivă, aceștia pot fi considerați cercetători „naturali” [7]. La vârsta preșcolară, ei pun întrebări care le permit să perceapă ceea ce se petrece. Ei examinează atent jucăriile și lucrurile cu care interacționează, deseori, stricându-le, pentru a vedea compoziția lor internă și a înțelege modul în care ele funcționează. În încercarea de a înțelege esența și legăturile existente între obiectele și fenomenele lumii înconjurătoare, necunoscând regulile existente și neavând stocul acumulat de cunoștințe general acceptate, ei aplică propria intuiție și creativitate, bucurându-se enorm de rezultatele obținute din cele observate și descoperite. Deci, curiozitatea primară a copiilor devine premisă esențială pentru formarea competențelor de cercetare la nivelul învățământului general.

professional associations which exhibit the good international practice [19; 5, p.3-4], as well as your own teaching and research experience, which have been systematized, grouped, modified, supplemented, combined and integrated in order to achieve the purpose proposed in this article.

As a result, the proposed study is presented as a holistic approach – an overview of the structure and evolution of cognitive skills, based on the method of cross-curricular integration. From epistemological point of view, the author applied the constructivist paradigm, based on the reconstruction of the existing visions and structures in order to adapt the educational system to the new societal challenges.

Results

Scientific literacy in primary and secondary education

The new achievements in the field of psychology and pedagogy show that children are one of the privileged segments of creative activities. Through their ability to *observe and instinctively experiment* with the world around them, through their expressive creativity, they can be considered “natural” researchers [7]. In preschool they ask questions that allow them to perceive what is happening around. They carefully examine the toys and things they interact with, often breaking them, to see their interior structure and understand how they work. In trying to understand the essence and connections between objects and phenomena of the surrounding world, not knowing the existing rules and not having accumulated the stock of generally accepted knowledge, they apply their own intuition and creativity, enjoying the results obtained from what is being observed and discovered. Therefore, children’s primary curiosity becomes an essential premise for the development of the research skills in general education.

Pablo Picasso mentioned that all the children are creative, the problem being how to preserve this creativity when they grow up. This is because in the school time a series of factors have been identified which have an inhibitory effect on the creative behaviour of

Pablo Picasso menționa că orice copil este creativ, problema fiind cum trebuie păstrată creativitatea atunci când va crește. Aceasta pe motivul că, în anii de școală, au fost identificați o serie de factori cu efect inhibitor asupra comportamentului creativ al elevilor: instruire bazată pe reproducerea cunoștințelor existente, și nu pe căutarea de răspunsuri la întrebări; frica de a nu face greșeli sau de a fi criticați; anumite tipare comportamentale ale profesorilor, care sancționează punerea întrebărilor suplimentare, incomode sau ignoră brutal ideile bizare și opiniile nonconformiste ale elevilor [20, p.24]. Acești factori transformă gândirea divergentă a copiilor în gândire convergentă, orientată spre un mod standard de rezolvare a problemelor și un comportament stereotip.

Instituția de învățământ secundar nu trebuie să se limiteze doar la transmiterea cunoștințelor și la evitarea eșecului școlar, ci să-și asume și rolul de mentor al elevilor pentru a-i ajuta pe aceștia să-și descopere propriile potențialități prin formarea unor cunoștințe și abilități cognitive clare în vederea înțelegerii și modificării realității din jur. Ea trebuie să urmeze și să conștientizeze sensul proverbului chinez: *Am auzit și am uitat, am văzut și mi-am amintit, am făcut și am înțeles*. În acest scop, în tabelul 1, este propusă alfabetizarea științifică prin formarea unor competențe cognitive logic legate între ele pe verticală (de la formularea întrebărilor la comunicarea rezultatelor) și orizontală (de la învățământul primar la cel liceal).

students: learning being based on the reproduction of the existing knowledge and not on the search for answers to questions; fear of making mistakes or being criticized; certain behavioural teachers' patterns that sanction students for asking additional or/and awkward questions or brutally ignoring students' bizarre ideas and nonconformist opinions [20, p.24]. These factors transform children's divergent thinking into convergent thinking, oriented towards a standard way of solving problems and stereotypical behaviour.

The secondary education institution should not only limit itself to the transmission of knowledge and avoiding school failure, but also to assuming the role of helping students to discover their own potential by forming clear knowledge and cognitive skills in order to understand and change the reality around them. It must follow the Chinese proverb: *I heard and forgot, I saw and I remembered, I did and I understood*. For this purpose, table 1 proposes scientific literacy through developing cognitive skills which are logically interrelated vertically (from asking questions to communicating results) and horizontally (from primary to high school).

Tabelul 1/ Table 1

Formarea și dezvoltarea competențelor cognitive în învățământul primar și secundar: cunoștințe/ Formation and development of cognitive competences in primary and secondary education: knowledge

Componenta competenței/ Competency component	Învățământul primar/ Primary school	Învățământul gimnazial/ Secondary school: gymnasium	Învățământul liceal/ Secondary school: lyceum
1	2	3	4
FORMULAREA ÎNTREBĂRILOR/ QUESTION FORMULATION	Formularea unor întrebări cu referință la cele observate / Formulation of questions referring to what is being observed	Formularea unor întrebări rezultate din mersul desfășurării cercetării/ Formulation of questions resulting from research	Formularea întrebărilor care ar ajuta la interpretarea cunoștințelor și practicilor existente / Formulation of questions that would help to interpret the existing knowledge and practices

Continuarea tabelului 1/ Continuation of table 1

1	2	3	4
OBSERVAREA/ OBSERVATION	Înregistrarea conștientă și atentă a lucrurilor și faptelor observate, precum și a schimbărilor intervenite în ele/ Conscious and careful recording of the things and facts observed, as well as the changes occurred within them	Identificarea și descrierea principalelor caracteristici ale obiectelor și faptelor observate și surprinderea unor relații simple existente între acestea/ Identify and describe the main characteristics of the observed objects and facts and grasp certain simple relationships between them	Aplicarea unor observări directe și indirecte în laborator sau pe teren în vederea colectării datelor primare, necesare realizării micului proiect de cercetare/ Application of direct and indirect observations in the laboratory or in the field in order to collect primary data necessary for the implementation of the small research project
INVESTIGAREA PENTRU SOLUȚIONAREA PROBLEMELOR/ INVESTIGATION FOR PROBLEM SOLVING	<ul style="list-style-type: none"> - Utilizarea celor mai simple surse secundare de informare pentru a găsi răspunsuri la anumite întrebări/ Using the simplest secondary sources of information to find answers to certain questions. - Efectuarea unor simple operații de măsurare prin utilizarea celor mai simple echipamente/ Carrying out simple measurement operations using the simplest equipment - Realizarea unei analize simple a informațiilor prin aplicarea clasificării, grupării și comparării/ Performing a simple analysis of the information by applying classification, grouping and comparison. 	<ul style="list-style-type: none"> - Extinderea surselor de informare utilizate/ Extending the information sources used. - Utilizarea unor unități standard de măsurare la efectuarea diferitelor sarcini/ Using standard units of measurement when performing different tasks. - Sistematizarea ideilor și formularea unor simple generalizări și concluzii din informațiile și datele analizate/ Systematization of ideas and formulation of simple generalizations and conclusions from the information and data analysed. 	<ul style="list-style-type: none"> - Colectarea datelor bibliografice din diferite surse de informare și poziționarea în raport cu anumite idei/opinii/ Collecting bibliographic data from different sources of information and positioning in relation to certain ideas/opinions. - Identificarea celor mai potrivite echipamente pentru realizarea anumitor sarcini/ Identifying the most suitable equipment to perform certain tasks; - Analiza datelor prin utilizarea instrumentului matematic simplificat; depistarea unor relații cauzale între variabilele analizate/ Data analysis by using simplified mathematical tools; detection of causal relationships between the analysed variables.

Continuarea tabelului 1/ Continuation of table 1

1	2	3	4
COMUNICAREA/ COMMUNICATION	Comunicarea verbală despre ce și cum s-a aflat prin aplicarea unor noțiuni științifice elementare și a unor simple prezentări/ Verbal communication about what and how it was found by applying basic scientific notions and simple presentations	Utilizarea diferitelor metode de comunicare orală și scrisă a faptelor observate și analizate/ Use of different methods of oral and written communication of the observed and analysed facts	Comunicarea orală și scrisă prin aplicarea argumentelor de susținere sau respingere a unor idei/ Oral and written communication by applying arguments for supporting or rejecting ideas

Sursa: elaborat de autor/ Source: elaborated by the author

Cunoștințele însușite, ulterior, sunt aplicate în activități de creare sau modificare a unor elemente din mediul înconjurător, adică se transformă în abilități, care stimulează aspectele creative și imaginative ale procesului științific (tabelul 2).

The gained knowledge is subsequently applied in the activities of creation or modification of the elements from the environment, i.e. it is transformed into skills, which stimulate the creative and imaginative aspects of the scientific process (table 2).

Tabelul 2/ Table 2

**Progresul în formarea competențelor cognitive în învățământul primar și secundar:
abilități/ Progress in the formation of cognitive competences in primary
and secondary education: skills**

Învățământ primar/ Primary school	Învățământ gimnazial/ Secondary school: gymnasium	Învățământ liceal/ Secondary school: lyceum
1	2	3
<ul style="list-style-type: none"> descrierea diferitelor obiecte de uz cotidian/ description of different common objects; imaginarea bunurilor care ar satisface anumite nevoi/ imagining goods that would satisfy certain needs; confeccionarea unor simple obiecte prin utilizarea unor simple instrumente și materiale, în scopul exprimării ideilor creative/ making simple objects by using simple tools and mate 	<ul style="list-style-type: none"> explorarea unei largi game de obiecte și a modului în care ele funcționează/ exploring a wide range of objects and how they work; întocmirea desenelor/ machetelor, care ar prezenta diferite secvențe ale obiectelor (frontale, laterale, verticale)/ elaborating drawings / models that would present different parts of the objects (frontal, lateral, vertical); 	<ul style="list-style-type: none"> întocmirea planului de activități privind confeccionarea unor obiecte, în mod individual sau în grup, ținând cont de resursele disponibile și restricțiile existente/ drawing up the plan of activities regarding making objects individually or in groups, taking into account the available resources and the existing restrictions; evaluarea eficienței obiectelor confeccionate prin eforturile proprii sau a colegilor și propunerea de ameliorări posibile privind materialele utilizate, aspectele estetice, modalitățile de confeccionare/ evaluating the efficiency of the objects made by

Continuarea tabelului 2/ Continuation of table 2

1	2	3
<p>rials, in order to express creative ideas;</p> <ul style="list-style-type: none"> • evaluarea obiectelor confecționate de sine și de colegi și lansarea unor propuneri de ameliorare a acestora/ evaluating objects made by colleagues or self-made and coming up with proposals to improve them. 	<ul style="list-style-type: none"> • confecționarea unei serii de obiecte în vederea soluționării unei probleme practice, satisfacerii unei nevoi sau exprimării propriilor idei creative/ making a series of objects in order to solve a practical problem, to satisfy a need or to express one's own creative ideas. 	<p>one's own efforts or colleagues and proposing possible improvements regarding the materials used, the aesthetic aspects, the ways of making them;</p> <ul style="list-style-type: none"> • întocmirea unui mic proiect de cercetare și evaluarea simplă a fezabilității realizării lui/ elaborating a small research project and simple evaluation of its implementation feasibility.

Sursa: elaborat de autor/ Source: elaborated by the author

Pedagogia alfabetizării științifice implică faptul că profesorii trebuie să ghideze elevii nu prin oferirea de răspunsuri, ci prin acordarea de ajutor în formularea întrebărilor puse de aceștia, în căutarea pistelor de investigare prin adresări, precum: *Cum vei face acest lucru? Cum crezi, ce se va întâmpla, dacă...; Spui că nu se reușește ceva. Cum crezi, ce anume și de ce?* Aceste întrebări ajută copiii să ajungă, în mod independent, la răspunsurile căutate și îi învață că orice eroare poate conduce la cunoaștere și succes [16, p.11]. În plus, dezideratele pedagogiei moderne, prin lucru în echipă și evaluarea rezultatelor obținute, creează condiții pentru dezvoltarea abilităților de dezbateri argumentate bazate pe respect mutual.

Apare întrebarea: care poate fi mecanismul de formare a acestor competențe la nivelul învățământului primar și secundar? Unii pledează pentru introducerea unor discipline speciale, alții pentru atașarea acestor competențe la orice disciplină concretă, iar alții – pentru cultivarea acestor competențe în cadrul unor cluburi/ cercuri/ centre științifice. Pornind de la ideea că competențele de cercetare sunt competențe transversale, susținem ideea că, la nivelul învățământului primar, este necesară o disciplină integrativă de tipul *Descoperirea lumii și a tehnologiilor*.

La nivelul învățământului secundar, are loc trecerea de la o abordare integră a formării

The pedagogy of scientific literacy implies that teachers must guide students not by providing answers, but by helping to formulate the questions asked by them, in search of hints for investigation through such questions as: *How will you do this? How do you think, what will happen if...; You are saying something doesn't work. How do you think, what and why?* This kind of questions help children to find independently the answers they are looking for and teach them that any mistake can lead to knowledge and success [16, p.11]. In addition, this pedagogy, through teamwork and evaluation of the results obtained, creates conditions for the development of argumentative debate skills based on mutual respect.

There arises the question: What can be the mechanism for developing these skills in primary and secondary education? Some advocate the introduction of special subjects, others the inclusion of these skills in any specific subject, and others the formation of these skills in clubs/ circles/ science centres. Starting from the idea that research skills are transversal skills, we support the idea that at the level of primary education an integrative subject such as *Discovering the world and technologies* is necessary.

At the level of secondary education, there is a shift from an integrative approach of skills to a disciplinary approach, meant to offer

competențelor la o abordare disciplinară, menită să ofere competențe generale pentru potențialele profesionalizări și pentru susținerea examenelor de bacalaureat. Sub aspectul formării competențelor cognitive, alfabetizarea științifică disciplinară obligatorie trebuie să fie complementată cu activitate științifică personalizată, efectuată în cadrul anumitor module specializate, în cercuri, ateliere sau centre de cercetare. Aceasta va permite:

- 1) efectuarea, de către unii elevi, a unor cercetări disciplinare mai aprofundate în vederea realizării unor idei creative cu conținut concret;
- 2) demararea, de către unii elevi, a unor activități incipiente de cercetare interdisciplinară, care, prin combinarea cunoștințelor și abilităților obținute din matematică, fizică, chimie, biologie, ar permite găsirea unor soluții la probleme cotidiene sau de ordin mai general;
- 3) învățarea de către elevi a unor practici și metode de cercetare, care le vor fi necesare în învățământul superior.

Alfabetizarea științifică în învățământul terțiar:

În timp ce învățământul secundar este menit să ofere elevilor fundamentele generale ale cunoașterii în diverse domenii, învățământul terțiar are menirea de a forma la oameni capacități de a-și actualiza continuu cunoștințele pentru a se adapta la cerințele pieței muncii [11, p.137].

În tabelul 3, propunem un set de competențe cognitive, care includ elemente ale *metodologiei de cercetare* fenomenelor, proceselor sau comportamentelor; *de documentare*, cu abilități de selectare, analiză și sintetizare a informațiilor și datelor; de comunicare, cu abilități de scriere academică și expunere argumentată a rezultatelor cercetării. Aceste competențe pot fi obținute atât în cadrul unor discipline speciale, cum ar fi *Metodologia și etica cercetării*, cât și în cadrul disciplinelor ce țin de specializarea profesională.

general skills for potential professionalization and for passing the baccalaureate exams. In terms of cognitive skills training, compulsory disciplinary scientific literacy must be complemented by a personalized scientific activity, carried out in certain specialized modules, in circles, workshops or research centres. This will allow:

- 1) for some students, conducting more in-depth subject research in order to come up with creative ideas with a certain content;
- 2) the initiation, by some students, of some primary activities of interdisciplinary research, which by combining the knowledge and skills obtained from mathematics, physics, chemistry, biology would allow to find solutions to everyday or more general problems;
- 3) learning research practices and methods that will be needed in higher education.

Scientific literacy in tertiary education:

While secondary education is meant to provide students with the general foundations of knowledge in various fields, tertiary education aims to develop people's ability to continuously update their knowledge in order to adapt to the requirements of the labour market [11, p.137].

In table 3 we propose a set of cognitive competences, which includes elements of the *methodology of researching* phenomena, processes or behaviours; *documentation* competences, along with selection, analysis and synthesis skills of information and data; communication competence, with academic writing skills and the argumentative exposition of the research findings. These competencies can be obtained both within special disciplines, such as *Research methodology and ethics*, and well as within disciplines related to professional specialization.

Tabelul 3/ Table 3

**Dezvoltarea competențelor cognitive în învățământul terțiar/
Development of cognitive skills in tertiary education**

Ciclul I – Licența/ Cycle I – Bachelor	Ciclul II – Masterat/ Cycle II – Master
<ul style="list-style-type: none"> • cunoașterea esenței și etapelor unei cercetări științifice/ know the essence and stages of scientific research; • formularea clară a scopului și obiectivelor cercetării/ clearly formulate the purpose and objectives of the research; • abilități de selectare a surselor bibliografice pertinente/possess the skills of selecting relevant bibliographic sources; • cunoașterea și aplicarea tehnicilor de rezumare și parafrazare a surselor studiate și întocmirea unor simple sinteze bibliografice/ know and apply the techniques for summarizing and paraphrasing the studied sources and elaborate simple bibliographic syntheses; • cunoașterea metodelor generale de colectare a datelor/know the general methods of data collection; • cunoașterea metodelor generale de analiză a datelor/know the general methods of data analysis; • trasarea concluziilor din cercetarea efectuată/ withdraw conclusions from the carried out research; • cunoașterea regulilor de redactare a unui text științific/ know the rules for writing a scientific text; • posedarea unor abilități suficiente în comunicarea academică scrisă și verbală/ possess good skills in written and verbal academic communication; • dezvoltarea abilităților de comunicare prin participare la manifestări științifice/ develop the communication skills by participating in scientific events; • cunoașterea regulilor elaborării unei prezentări eficiente/know the rules of delivering an effective presentation. 	<ul style="list-style-type: none"> • familiarizarea cu funcțiile și principiile cunoașterii științifice/familiarize with the functions and principles of scientific knowledge; • formularea clară a problemei și întrebării de cercetare, a scopului și obiectivelor cercetării/clearly formulate the research problem and question, the purpose and objectives of the research; • operarea cu tehnicile de căutare a informațiilor în bazele de date online/operate with information retrieval techniques in online databases; • întocmirea unor sinteze bibliografice mai extinse/elaborate more extensive bibliographic syntheses; • formularea ipotezei de cercetare/ formulate the research hypothesis; • cunoașterea metodelor de cercetare specifice domeniului disciplinar/ know the research methods specific to the disciplinary field; • explicarea argumentată a metodelor de cercetare aplicate/ give an argumentative explanation to the applied research methods; • aplicarea instrumentarului matematic, statistic și informatic în analiza datelor/ apply mathematical, statistical and computer tools in data analysis; • demonstrarea creativității prin propunerea unui element de produs, proces sau de organizare/ demonstrate creativity by proposing an type of product, process or organization; • trasarea concluziilor și recomandărilor cu referință la cercetarea efectuată/ withdraw conclusions and make recommendations with reference to the conducted research; • posedarea unor abilități bune de comunicare academică scrisă și verbală/ possess good written and verbal academic communication skills; • transformarea informațiilor din format scris în format vizual și viceversa/ transform information from written to visual format and vice versa; • comunicarea rezultatelor obținute prin răspunderea inteligentă la întrebări/ communicate the results obtained by giving intelligent answers to questions.

Sursa: elaborat de autor/ Source: elaborated by the author

Abilitățile de cercetare, obținute-transmise în cadrul instituțiilor de învățământ superior la nivelul ciclurilor I-II, ar putea fi considerate următoarele:

The research skills obtained-transmitted in higher education institutions at the level of cycle I-II could be considered the following:

Tabelul 4/ Table 4

**Abilitățile de cercetare formate în cadrul învățământului terțiar/
Research skills developed in tertiary education**

- de planificare a procesului de cercetare/planning the research process;
- de aplicare a metodelor și instrumentelor de cercetare adecvate soluționării anumitor probleme/ applying research methods and tools appropriate to solving certain problems;
- de interpretare a rezultatelor cercetării și a importanței lor practice/ interpreting the results of the research and their practical importance;
- de generalizare a rezultatelor cercetării/ generalization of research results;
- de prezentare a rezultatelor cercetării sub formă de teze de licență/ master, de comunicări și publicații la manifestări științifice/presenting the research results in a bachelor's / master's theses, speeches and publications at scientific events.

Sursa: elaborat de autor/ Source: elaborated by the author

Însă actori-cheie ai procesului de cercetare-inovare sunt considerați studenții-doctoranzi. Deși fiecare dintre ei posedă propria sa experiență de cercetare, grație specificității temei investigate, procesul de cercetare conferă un ansamblu de competențe comune care depășesc diferențele aparente ce țin de obiectul cercetat. Ele ating toate etapele procesului de investigare, începând cu elaborarea proiectului de cercetare și finalizând cu comunicarea rezultatelor obținute în cadrul comisiei de susținere publică a tezei de doctorat. Totodată, doctoranzii obțin competențe transversale pentru încadrarea ulterioară în câmpul muncii, avansare în carieră, lucru în echipă, gestiunea financiară a cercetării și a timpului personal, de respectare a eticii și a deontologiei cercetării. În plus, cerințele de aplicare a interdisciplinarității necesită extinderea cunoștințelor și cunoașterea cadrului internațional al cercetării.

Competențele, necesare să fie obținute la ciclul III de studii universitare, sunt rezumate în tabelul 5.

However, the key players in the research-innovation process are considered the PhD students. Although each of them has his/her own research experience, thanks to the peculiarity of the investigated topic, the research process provides a set of common skills that overcome the apparent differences related to the researched subject. They reach all stages of the investigation process, starting with the elaboration of the research project and ending with the communication of the results obtained to the commission for the public defence of the doctoral thesis. At the same time, doctoral students acquire transversal competencies for further employment, career advancement, teamwork, financial management of research and time-management, respect for research ethics and deontology. In addition, the requirements for the application of interdisciplinary need the extension of knowledge and the knowing of international research framework.

The required competencies to be obtained in cycle III of university studies are summarized in table 5.

Tabelul 5/ Table 5

**Progresul în dezvoltarea competențelor de cercetare în învățământul superior:
studii doctorale/ Progress in the development of research competences
in higher education: doctoral studies**

Ciclul III – Doctorat/ Cycle III – Doctoral studies
<ul style="list-style-type: none"> • cunoașterea cadrului epistemologic al cercetării științifice/ know the epistemological framework of scientific research; • transpunerea unui fenomen, proces sau comportament complex într-un obiect de cercetare și problematizarea acestuia/ transpose a complex phenomenon, process or behaviour into a research subject and its problematization; • capacitatea de a efectua o analiză bibliometrică complexă a surselor bibliografice în baze de date notorii/ the ability to perform a complex bibliometric analysis of bibliographic sources in well-known databases; • demonstrarea capacității de a selecta, analiza critic și integra multiplele surse de date/ demonstrate the ability to select, critically analyses and integrate multiple data sources; • întocmirea unor sinteze bibliografice complexe prin trecerea de la abordări descriptive la abordări analitice/ elaborate complex bibliographic syntheses by moving from descriptive approaches to analytical approaches; • operarea excelentă cu procedeele și tehnicile de cercetare/ excellent operation with research procedures and techniques; • combinarea optimă a metodelor de cercetare, transformare și adaptare a acestora la noi contexte/ the optimal combination of research methods, their transformation and adaptation to new contexts; • aplicarea operaționalizării conceptuale/ application of conceptual operationalization; • aplicarea riguroasă a tehnicilor de eșantionare, observare, interviuare, experimentare, anchetare / rigorous application of sampling, observation, interviewing, experimentation, survey techniques; • aplicarea instrumentarului statistic avansat, inclusiv a testelor statistice/ application of advanced statistical tools, including statistical tests; • aplicarea pachetelor statistice de analiză a datelor/application of statistical data analysis packages; • demonstrarea plusvalorii aduse cunoașterii prin propunerea de noi concepte, teorii, metode sau perfecționare a celor existente; găsierea de soluții pentru probleme teoretice și practice noi/ demonstrate an added value of knowledge by proposing new concepts, theories, methods or improvement of the existing ones; finding solutions to new theoretical and practical problems; • evaluarea impactului și riscurilor măsurilor propuse prin cercetare/ assess the impact and risks of the measures proposed by research; • demonstrarea fiabilității datelor utilizate și a validității rezultatelor științifice obținute/ demonstrate the reliability of the data used and the validity of the scientific results obtained; • identificarea limitelor cunoașterii existente în domeniul cercetat și a viitoarelor piste de cercetare/ identify the limits of the existing knowledge in the researched field and of the future research paths; • abilitatea de a scrie articole în reviste științifice recenzate/ the ability to write articles in reviewed scientific journals; • capacitatea de elaborare a proiectelor de cercetare pentru diferite concursuri naționale și internaționale/ the ability to develop research projects for various national and international competitions; • capacitatea de a convinge auditoriul în veridicitatea ideilor și argumentelor științifice proprii/ the ability to convince the audience of the veracity of their own scientific ideas and arguments; • abilitatea de a se integra și a comunica în rețele științifice/ the ability to integrate and communicate in scientific networks.

Sursa: elaborat de autor/ Source: elaborated by the author

Strategiile pedagogice, în cadrul studiilor universitare, care permit dezvoltarea competențelor menționate anterior, sunt:

- prelegerile bazate pe discuții, comentarii și aplicarea instrumentelor IT;
- seminarele bazate pe studii de caz, reflectate în diverse publicații și prezentarea proiectelor de cercetare.

Considerăm că aceste abilități ar trebui să fie corelate cu cele care sunt solicitate de angajatori. Dat fiind faptul că angajatorii principali, interesați în competențele științifice, sunt instituțiile de învățământ superior, centrele de cercetare publică și privată, și firmele din domeniul high-tech, autorul a recurs la rezultatele sondajului internațional, organizat în 2010, de Management Job Association și Deloitte Consulting în 8 state: Franța, Germania, Finlanda, Elveția, Olanda, Regatul Unit, Japonia și SUA. Conform acestui sondaj, angajatorii forței de muncă înalt calificate apreciază, la persoanele recrutate, următoarele 12 competențe prioritare:

The pedagogical strategies within university studies, which allow the development of the competences mentioned above, are:

- lectures based on discussions, comments and application of the IT tools;
- seminars based on case studies from various publications and presentation of research projects.

We believe that it would be advisable to correlate these skills with those required by employers. Given that the main employers interested in scientific competences are higher education institutions, public and private research centres and high-tech companies, the author used the results of the international survey carried out in 2010 by the Management Job Association and Deloitte Consulting in 8 states: France, Germany, Finland, Switzerland, the Netherlands, the United Kingdom, Japan and the USA. According to this survey, highly qualified employers value the following 12 priority skills in recruits:

Tabelul 6/ Table 6

**Competențe și abilități solicitate de către entitățile din domeniul cercetării/
Competences and skills required by research entities**

Competențe de cercetare/ Research competences	Abilități de management a proiectelor și time-management/ Project management and time-management skills	Abilități personale/ Personal skills
<ul style="list-style-type: none"> • de cercetare avansată/ conducting advanced research • de formulare a problemelor de cercetare/ formulating research problems • de analiză și operare cu instrumente IT sofisticate/ analysing and operating with sophisticated IT tools 	<ul style="list-style-type: none"> • de a lucra în echipă/ team working • de comunicare/ communication • lingvistice/ linguistic • manageriale și de cultură antreprenorială/ managerial and entrepreneurial culture • de evaluare a impactului rezultatelor cercetării asupra mediului și societății/ assessing the impact of research findings on the environment and society 	<ul style="list-style-type: none"> • creativitate/ creativity • abordare deschisă/ open approach • motivație/ implicare/ motivation/ involvement • adaptabilitate la schimbări/ adaptability to change

Sursa: elaborat de autor în baza [1, p.6]/ Source: elaborated by the author based on [1, p.6]

Obținerea acestor competențe trebuie să formeze fundamentul planurilor de studii la ciclul III al învățământului terțiar – studii doctorale. Totodată, devine necesară o corelare între strategiile instituționale universitare

The acquisition of these skills must lie at the basis of the curricula in the third cycle of tertiary education – doctoral studies. At the same time, institutional university strategies should be correlated (reviewing the course

(de revizuire a conținutului cursurilor și a metodelor de predare, extinderea participării la stagii și în rețelele științifice) și strategia națională de cercetare: concentrarea potențialului intelectual în domenii strategice, susținerea clusterelor inovatoare, menținerea/atragerea tinerelor talente în vederea preîntâmpinării/reducerii exodului de inteligență).

Deci, în articolul de față, am specificat *ce* competențe de cercetare sunt necesare elevilor și studenților pentru a cunoaște și explica lumea din jur. Rămâne a investiga *cum* sistemele de învățământ pot dezvolta eficient asemenea competențe, acest subiect fiind, însă, un obiect de studiu independent.

Concluzii

1. Într-un context de incertitudine economică și mutații tehnologice rapide, de o importanță majoră devine ameliorarea calității și flexibilității forței de muncă prin metode eficiente de alfabetizare științifică. Ea permite furnizarea reperelor pentru înțelegerea schimbărilor în curs, a oportunităților, limitelor și inconvenientelor, care pot rezulta din acestea.
2. În articolul de față, alfabetizarea științifică este concepută drept „capacitatea de a căuta, găsi, colecta, analiza, interpreta și evalua informații în vederea luării unor decizii necesare soluționării unor probleme de cercetare”.
3. Premisa de bază pentru realizarea alfabetizării științifice constă în formarea și dezvoltarea competențelor cognitive la toate nivelurile de învățământ – de la cel primar la cel terțiar. La nivelul învățământului primar, secundar și terțiar (ciclul I și II), aceste competențe trebuie să fie de ordin transversal, în timp ce, la ciclul III al studiilor de doctorat, ele obțin un caracter profesional.
4. La nivelul învățământului primar și secundar, principalele componente ale competenței cognitive sunt formularea întrebărilor, observarea, investigarea prin soluționarea problemelor și comunicarea, ele fiind materializate în anumite abilități specifice nivelului.
5. La nivelul ciclului I și II al învățământului

content and teaching methods, expanding the participation in internships and scientific networks) with national research strategy: concentrating the intellectual potential in strategic areas, supporting innovative clusters, maintaining/attracting young talent in order to prevent/reduce the brain-drain.

So far, in this article we have specified *what* research skills are necessary for pupils and students to discover and explain the world around them. An investigation on *how* education systems can effectively develop such competencies could also be carried out, but this is the subject of an independent study.

Conclusions

1. Against a background of economic uncertainty and rapid technological change, it is of major importance to improve the quality and flexibility of the workforce through effective methods of scientific literacy. It allows us to provide benchmarks for understanding the changes that are taking place, the opportunities, limitations and inconveniences that may result from them.
2. In this article, scientific literacy is conceived as “the ability to search, find, collect, analyse, interpret and evaluate information in order to make the decisions necessary to solve research problems”.
3. The basic prerequisite for achieving scientific literacy is the formation and development of cognitive skills at all levels of education – from primary to tertiary. At the level of primary, secondary and tertiary education (cycle I and II) these competencies must be transversal, while in cycle III of doctoral studies they are more likely to become professional.
4. At the level of primary and secondary education, the main components of cognitive competence are the formulation of questions, observation, and investigation by solving problems and communication, being materialized in certain skills specific to the level.
5. At the level of the I and II cycle of tertiary education, the cognitive competences are developed by getting familiar

mântului terțiar, competențele cognitive sunt dezvoltate prin familiarizarea cu etapele unei cercetări științifice, prin formularea scopului și obiectivelor cercetării, prin documentare conștientă cu abilități de selectare, analiză și sintetizare a informațiilor și datelor, prin abilități de scriere academică și expunere argumentată a rezultatelor cercetării sub formă de teze de licență/ master, prin cunoașterea regulilor elaborării unei prezentări eficiente. Aceste competențe pot fi obținute atât în cadrul unor discipline speciale, cum ar fi *Metodologia și etica cercetării*, cât și în cadrul disciplinelor ce țin de specializarea profesională.

6. Studiile doctorale au ca scop formarea cercetătorilor profesioniști și elaborarea lucrărilor științifice complexe, care măjorează/ameliorează stocul existent de cunoștințe. Printre competențele avansate de cercetare științifică, se evidențiază următoarele: cunoașterea cadrului epistemologic al cercetării științifice; capacitatea de a efectua analize bibliometrice și sinteze bibliografice complexe; analiza critică a surselor studiate; lansarea și testarea ipotezelor de cercetare; cunoașterea profundă și combinarea optimală a metodelor de cercetare; aplicarea pachetelor statistice de analiză a datelor; demonstrarea plusvalorii aduse stocului existent de cunoștințe; evaluarea impactului și riscurilor măsurilor propuse prin cercetare; demonstrarea fiabilității datelor utilizate și a validității rezultatelor științifice obținute; abilitatea de a scrie articole științifice în reviste academice; capacitatea de a elabora proiecte de cercetare pentru diferite concursuri naționale și internaționale.

rized with the stages of scientific research, by formulating the purpose and objectives of research, by getting consciously informed about the selection skills, analysis and synthesis of information and data, by the academic writing skills and an argumentative presentation of the research results in a bachelor's / master's theses, by knowing the rules of delivering an effective presentation. These competencies can be obtained both from special disciplines, such as *Research methodology and ethics*, and from the disciplines related to professional specialization.

6. Doctoral studies aim at training professional researchers and developing complex scientific papers, which improve the existing knowledge stock. Among the advanced competences of scientific research the following are highlighted: knowledge of the epistemological framework of scientific research; ability to perform bibliometric analyses and complex bibliographic syntheses; critical analysis of the studied sources; launch and test research hypotheses; deep knowledge and optimal combination of research methods; application of statistical data analysis packages; demonstration of the added value of the existing knowledge stock; assessment of the impact and risks of the measures proposed by research; demonstrating the reliability of the data used and the validity of the scientific results obtained; the ability to write scientific articles in academic journals; the ability to develop research projects for various national and international competitions.

Bibliografie/ Bibliography:

1. APEC/Deloitte (2010). Skills and competencies needed in the research field. Objectives 2020. Full report.
2. BACHELARD, G. (1938). *La formation de l'esprit scientifique. Contribution a une psychanalyse de la connaissance objective*. Quebec: Edition électronique, 2015. http://classiques.uqac.ca/classiques/bachelard_gaston/formation_esprit_scientifique/formati_on_esprit.pdf
3. Codul Educației al Republicii Moldova (2014). www.lex.justice.md

4. Conseil de l'Éducation et de la Formation (1999). Education scientifique, éducation citoyenne. Avis nr.67.Bruxelles.
5. Confédération des Jeunes Chercheurs & Association Nationale des Docteurs (2018) Compétences développées pendant le doctorat. *Le doctorat a la loupe*, nr.21, p.3-4.
6. European Commission (2017). The economic rationale for public R&I funding and its impact. <http://publicationseuropa.eu/en>. DOI: 10.2777/047015.
7. FRECON, M. (2018). *La communication scientifique et l'inclusion sociale pour les enfants*. <https://www.echosciences-grenoble.fr/communautes/le-master-cst/articles/la-communication-scientifique-et-l-inclusion-sociale-pour-les-enfants>
8. JENKINS, E. (2009). „Reforming school science education: A commentary on selected reports and policy documents ”. *Studies in Science Education*, vol. 45, n° 1, p. 65-92.
9. HADIYANTO. „The Development of Core Competences at Higher Education: A Suggestion Model for Universities in Indonesia”. *EDUCARE: International Journal for Educational Studies*, 2010, 3(1), p.11-21.
10. LAUGKSCH, R. (2000). „Scientific literacy: A conceptual overview”. *Science Education*, vol. 84, n° 1, p. 71-94.
11. LOZANO, J.F.; BONI, A.; PERIS, J.; HUESO, A. „Competencies in Higher Education: A Critical Analysis from the Capabilities Approach”. *Journal of Philosophy of Education*, 2012, 46(1), p.132-147.
12. OCDE (2019), Stratégie 2019 de l'OCDE sur les compétences. Des compétences pour construire un avenir meilleur. Edition OCDE, Paris <https://doi.org/10.1787/9789264313859>
13. OCDE. Assessing scientific, reading and mathematical literacy. A framework for PISA 2006. Paris : OCDE, 2006
14. Programul național în domeniul cercetării și inovării pentru anii 2020-2023, www.lex.justice.md
15. QCA (2004). The skills qualifications standards and guidance. London: https://dera.ioe.ac.uk/4981/1/8929_qca04_1294.pdf
16. Quelle science a l'école primaire? <https://www.fondation-lamap.org/sites/default/files/upload/media/minisites/astep/PDF/quelle-science-a-lecole-primaire.pdf>
17. Recommendation of the European Parliament and of the Council of 22 May 2018 on key competences for lifelong learning. 2018/C https://ec.europa.eu/education/education-in-the-eu/council-recommendation-on-key-competences-for-lifelong-learning_en
18. Strategia de cercetare-inovare a Republicii Moldova până în 2020 (2014), Obiectivul general 2 „Dezvoltarea capacităților umane, instituționale și de infrastructură” www.lex.justice.md
19. The National Curriculum in England Key Stages One and Two framework document (2013) In Working Scientifically: Progression of Enquiry Skills. www.ciec.org.uk;
20. VLAICU, Claudia. *Creativitate și învățare. Suport de curs. Universitatea Valahia*. www.academia.edu/36496041/Creativitate_si_invatare

614.253.83:366.542

**ABORDĂRI DOCTRINARE
ÎN MATERIA DREPTURILOR
BENEFICIARILOR
DE SERVICII MEDICALE
ÎN RAPORT CU LEGISLAȚIA
CONSUMERISTĂ**

*Conf. univ. dr. hab. Olesia PLOTNIC,
profesor Jean Monnet,
Secretar general a AO „Henri Capiatant”,
plotnicolesea.aum@gmail.com,
Drd. Elena CIOCHINA, ASEM
ciochina.elena.law@gmail.com
Drd. Felicia Cătălina RĂCOARE (APETROI),
Universitatea din Sevilla, Spania
apetroifelicia@yahoo.com*

Este cert faptul că protecția sănătății omului constituie o problemă de maximă importanță a omenirii, de aici survenind și atenția cuvenită acordată pretutindeni, la etapa actuală, problemelor teoretice și practice, vizând drepturile și libertățile fundamentale ale beneficiarului de servicii medicale. Abordarea doctrinară a problemei drepturilor consumatorului de servicii medicale presupune luarea în considerare a unui larg spectru de probleme și implicații de natură politică, economică, culturală, precum și a particularităților dezvoltării istorice și a stadiilor de dezvoltare. Raționamentul cu privire la aplicarea statutului de consumator în relația cu serviciile de sănătate derivă din două viziuni total opuse. În primul rând, dintr-o perspectivă protecționistă, care se referă la utilizarea legii consumeriste pentru a proteja pacienții, iar pe de altă parte, din perspectiva care vizează introducerea sectorului sănătății într-o logică de piață, prin aceeași concepție. Scopul cercetării îl constituie evidențierea mai multor teorii doctrinare, referitoare la statutul consumatorului în cadrul serviciilor medicale.

Cuvinte-cheie: *doctrină, sănătate, drepturi, consumatori, servicii medicale, legislație consumeristă.*

JEL: P 37, P 48, L 84.

614.253.83:366.542

**DOCTORAL APPROACHES
TO THE RIGHTS
OF MEDICAL SERVICE
BENEFITS IN RELATION
TO CONSUMER
LEGISLATION**

*Assoc. Prof. Hab. Dr. Olesia PLOTNIC,
Professor Jean Monnet,
General Secretary at PA “Henri Capiatant”
plotnicolesea.aum@gmail.com
PhD candidate Elena CIOCHINA, ASEM
ciochina.elena.law@gmail.com
PhD cand. Felicia Catalina RACOARE (APETROI),
University of Seville, Spain
apetroifelicia@yahoo.com*

The protection of human health is certainly a matter of the utmost importance to humanity, hence the due attention given everywhere at the current stage to theoretical and practical issues, aiming at the fundamental rights and freedoms of the beneficiary of medical services. The doctrinal approach to the issue of the rights of the consumer of medical services involves taking into account a wide range of issues and implications of a political, economic, cultural nature, as well as the particularities of historical development and stages of development. The reasoning regarding the application of consumer status concerning health services derives from two opposite views. Firstly from a protectionist perspective, which refers to the use of consumer law to protect patients, and secondly, from the perspective of introducing the health sector in a market logic, by the same conception. The purpose of the research is to highlight several doctrinal theories regarding the status of the consumer in medical services.

Keywords: *doctrine, health, rights, consumers, medical services, consumer legislation.*

JEL: P 37, P 48, L 84.

Introducere

Pentru a fi posibilă o amplă discuție despre ceea ce, de fapt, reprezintă drepturile beneficiarilor de servicii medicale, din punct de vedere juridic, dar și social, am considerat imperativ să facem apel la cele mai vechi acte normative, cu sorgintea încă în Antichitate, ce vizează domeniul medical, abordând normele care ofereau o garanție de protecție a celor care apelau la serviciile prestatorilor de servicii medicale, cunoscuți mai întâi ca șamani, preoți și, ulterior, medici.

Îngrijirea pacientului este un aspect discret și important al dreptului la sănătate, care merită atenție și examinare, ca un aspect principal al drepturilor omului. O gamă vastă și severă de încălcări ale drepturilor omului survine în contextul îngrijirii pacienților, atunci când li se încalcă atât dreptul la sănătate, cât și multe drepturi civile și politice. Ca răspuns la îngrijorarea, din ce în ce mai mare, cu privire la aceste abuzuri, în multe părți ale lumii, sintagma și conceptul „drepturile omului privind îngrijirea pacientului” au crescut recent, ca importanță, în cazul utilizării în calitate de cadru pentru monitorizarea, documentarea și analiza abuzurilor în timpul îngrijirii pacienților și responsabilizării guvernelor, a altor părți, pentru organizarea asistenței medicale.

Pacienții din multe regiuni, în loc de îngrijiri medicale adecvate și așteptate, se confruntă cu o varietate de abuzuri, care afectează demnitatea umană și pun în pericol rezultatele tratamentului. Aceste abuzuri variază de la încălcări ale drepturilor pacienților la consimțământul informat, confidențialitate și nediscriminare până la abuzuri mai grave, inclusiv tortură și tratament crud, inuman și degradant. De asemenea și furnizorii de servicii medicale se pot confrunta cu abuzuri, cum ar fi: condiții de muncă nesigure, sancțiuni pentru acordarea de asistență medicală bazată pe dovezi, limite privind libertatea lor de asociere și refuzul procesului convenit, atunci când pacienții fac plângeri împotriva acestora.

Metode aplicate în cadrul cercetării

Drepturile pacientului sunt oportunitățile legal stabilite pentru o persoană, care primește îngrijiri medicale, respectiv, trebuie făcută distincție între ele și noțiunea de „dreptul cetă-

Introduction

In order to be able to have a wide discussion about the rights of the beneficiaries of medical services represent from a legal and social point of view, we considered it imperative to appeal to the oldest normative acts, dating back to antiquity; the medical field, addressing the rules that offered a guarantee of protection to those who used the services of healthcare providers, first known as shamans, priests and later doctors.

Patient care is a discreet and important aspect of the right to health, which deserves attention and examination as a major aspect of human rights. A wide and severe range of human rights violations occur in the context of patient care that violates rights in addition to the right to health, including many civil and political rights. In response to growing concern about this abuse in many parts of the world, the phrase and concept of “human rights in patient care” has recently grown in use as a framework for monitoring, documenting and analysing abuse while taking care of the patient and accountability of governments and other parties for the organization of medical assistance.

Patients from many regions, instead of adequate and expected health care, face a variety of abuses that affect human dignity and jeopardize the outcomes of the health treatment. These abuses range from violations of patients' rights to informed consent, confidentiality and non-discrimination to more serious abuses, including torture and cruel, inhuman and degrading treatment. Healthcare providers may also face abuse, such as: unsafe working conditions, sanctions for providing evidence-based healthcare, limits on their freedom of association, and denial of due process when patients make complaints against them.

Methods applied in the research

Patient rights are the legally established opportunities for a person receiving medical care, respectively they must be distinguished by the notion of “citizen's right to health care”, the patient's rights having a more limited meaning. These are the rights that arise in the very process of providing healthcare or that have a

țeanului la îngrijirea sănătății”, drepturile pacientului având o semnificație mai restrânsă. Acestea sunt drepturile care apar chiar în procesul de furnizare a îngrijirii medicale sau care manifestă o influență decisivă asupra întregului său context. În total, caracterul pacientului prefigurează cadrul general al situației și comportamentului său și impune anumite obligații celor care îi acordă asistență medicală acesteia.

Respectarea drepturilor omului nu este doar o cerință a eticii medicale, ci și o componentă esențială a moralei universale. Drepturile pacientului n-au apărut întâmplător în practica publică, dar au acumulat în sine o lungă evoluție a culturii și medicinei, afirmarea valorilor libertății și demnității unei persoane, principiilor imunității și autonomiei acesteia.

Așadar, metodologia de cercetare se bazează pe analiza principalelor surse istorice și doctrinare privind evoluția doctrinară a instituțiilor medicale și promovarea intereselor consumatorilor din cadrul sectorului medical. În acest context, au fost analizate izvoare istorice de drept din diferite state, care ne-au facilitat extinderea sferei de cercetare a subiectului analizat. În acest mod, am realizat o prezentare mult mai amplă, în ceea ce privește relația dintre medic și pacient, pe parcursul întregii evoluții istorice a serviciilor medicale. Analiza literaturii de specialitate privind serviciile medicale, valorificarea surselor alternative și a literaturii care promovează drepturile omului, a determinat esența, particularitățile și trăsăturile caracteristice ale instituției protecției consumatorilor, în raport cu drepturile pacientului. În acest sens, diversitatea metodelor, procedeele și tehnicilor utilizate conferă cercetării efectuate un caracter complex, deoarece, în contextul determinării importanței drepturilor consumatorului, versus obligațiile medicului și impactul reușitei serviciilor medicale asupra consumatorilor, au fost utilizate metodele științifice generale, care includ metoda logică, metoda sistematică și cea istorică, metodele juridice, care implică metoda formal juridică și juridico-comparativă.

Rezultate obținute

Cele mai vechi texte medicale, descoperite până în prezent, sunt tăblițele în scriere cuneiformă cunoscute drept cele mai vechi

decisive influence on its entire context. In total, the character of the patient outlines the general framework of his situation and behaviour and imposes certain obligations on those who provide medical care to the patient.

Respect for human rights is not only a requirement of medical ethics but also an essential component of universal morality. Patient rights have appeared in public practice, not by chance: they have accumulated in themselves a long evolution of culture and medicine, the assertion of the values of freedom and dignity of a person, the principles of immunity and autonomy of the person.

Therefore, the research methodology is based on the analysis of the main historical and doctrinal sources on the doctrinal evolution of medical institutions and the promotion of consumer interests in the medical sector. In this context, historical sources of law from different states were analysed, which helped us to expand the research scope of the analysed subject. In this way, we made a much broader presentation regarding the relationship between doctor and patient throughout the entire evolutionary history of medical services. The analysis of the specialized literature regarding the medical services, the capitalization of the alternative sources, and of the literature that promotes human rights, determined the essence, the particularities, and the characteristic features of the consumer protection institution concerning the patient's rights. In this respect, the diversity of methods, procedures, and techniques used to give the research conducted a complex character, because, in the context of determining the importance of consumer rights versus physician obligations and the impact of medical services on consumers, general scientific methods were used, including logical method, systematic method and the historical one, the legal methods of which the formal juridical and juridical-comparative methods.

Results obtained

The oldest medical records, discovered so far, are the cuneiform tablets known as the oldest medical books. It is believed that they were written by an anonymous doctor, who

cărți medicale. Se presupune că acestea au fost scrise de un medic anonim, care a trăit, probabil, la sfârșitul mileniului al III-lea î.Hr., înregistrând o colecție de rețete prețioase. Într-un scenariu cuneiform au fost scrise mai multe remedii preferate care au fost găsite sub ruinele Nippurului, fiind îngropate cu mai bine de 4000 de ani în urmă. În zorii civilizațiilor antice, adică civilizațiilor mesopotamiene, conceptul de boală s-a dovedit exclusiv religios. Astfel, vindecătorii preoți au pus diagnosticul fie prin interogarea rituală – în scopul căutării impurității morale drept cauză, fie prin divinizare – folosind astrologia [11, p.260]. Codul Hammurabi este încadrat în rădăcinile supraviețuirii acestei civilizații, fiind un text care conține prima mare compilare de legi scrise din istoria omenirii [8, p.221].

Este important să ne amintim că compilatorul obiectiv al Codului lui Hammurabi a urmărit omogenizarea și unificarea normativă a întregului teritoriu babilonian sub suveranitatea sa, pentru aceasta, punând în aplicare o cultură juridică comună în toate părțile imperiului. Spre deosebire de procesul de compilare și codare, care va avea loc în perioadele istorice ulterioare, de la Digest la codurile din secolul al XIX-lea, Codul lui Hammurabi s-a limitat la agregarea dreptului jurisprudențial și a deciziilor de justiție regală, cu absența totală sistematică și limitarea performanței sale la simpla enumerare a diferitelor presupuneri, de fapt, care a generat o consecință juridică. Cu toate acestea, s-a încetățenit ideea ca respectivul cod să fie considerat primul exemplu de text legal [5, p.15]. Totuși, organismul legislativ, care a reprezentat, fără îndoială, un avans important în exprimarea în scris a unui set de criterii, care trebuie aplicate în mod judiciar, este absolut lipsit de sistematizare minimă și de distincție între diferitele ramuri ale dreptului. Astfel, sistemul legislativ include aspecte ce țin atât de dreptul civil – reglementarea relațiilor comerciale și economice, chirii, moșteniri sau împrumuturi, cât și de dreptul penal – stabilirea diverselor pedepse pentru infracțiuni de furt sau omor [5]. În favoarea codului, trebuie menționat că legile acumulate stabileau un criteriu de proporționalitate juridică între vătămare și pedeapsă,

probably lived at the end of the third millennium BC, recording a collection of precious prescriptions. In a cuneiform script, were written dozens of favorite remedies, that were found buried in the ruins of Nippur for more than 4000 years ago. At the dawn of ancient civilizations, i.e. the Mesopotamian civilization, the concept of the disease proved to be exclusively religious. Thus, the priest healers made the diagnosis either by ritual interrogation – to search for moral impurity as a cause or by deification – using astrology [11, p.260]. The Hammurabi Code is framed in the roots of the survival of this civilization, is a text that contains the first great compilation of written laws in human history [8, p.221].

It is important to remember that the objective compiler of the Code of Hammurabi aimed at the homogenization and normative unification of the entire Babylonian territory under its sovereignty, implementing for it a common legal culture in all parts of the empire. Unlike the process of compilation and coding, which would take place in later historical periods, from Digest to XIX century codes, the Hammurabi Code was limited to the aggregation of jurisprudential law and royal court decisions, with a total systematic absence, and limiting its performance to simply listing the various assumptions to which a legal consequence had been linked. However, it is often regarded as the first example of a legal text [5, p.15]. However, the legislature, which has undoubtedly been an important step forward in expressing in writing a set of criteria to be applied in court, is completely devoid of minimal systematization and distinction between the various branches of law. Thus, the legislative system includes aspects related to both civil law – the regulation of trade and economic relations, rents, inheritances or loans, and criminal law – the establishment of various penalties for crimes of theft or murder [5]. In favour of the code, it should be noted that the collected laws established a criterion of legal proportionality between injury and punishment, taking into account the circumstances modulating liability, both intentionality and social

ținând cont de circumstanțele ce modulează responsabilitatea atât intenționalitatea, cât și clasa socială, din care făceau parte victima și agresorul, astfel încât aceștia nu aveau aceeași relevanță juridică, pe care o avea afrontul cauzat unui om liber, decât cel produs unui servitor sau unui sclav [12, p.89].

În ceea ce privește relația dintre medic și pacient, Codul lui Hammurabi, care nu face nicio distincție între diferitele ramuri ale Legii în vigoare, concentrează indistinct problemele raportate atât la responsabilitatea profesională, cât și la taxele medicale. Dintre cele 282 de precepte, pe care le conținea acest organism juridic, circa treisprezece articole sunt dedicate reglementării diferitelor aspecte ale profesiei medicale. Împreună cu articolele, ce se referă la reglementarea relației medic-pacient, activitatea medicilor veterinari și la taxe, acelea în care „sanctiunile”, la care ar putea fi supuși medicii în anumite cazuri [9, p.37], se stabilește o remunerație diferită în funcție de persoana ce se încadrează în practica de îngrijire, făcându-se, astfel, distincție între îngrijirea sănătății mai scumpă pentru a salva viața unui om liber, față de cea a unui individ comun sau a unui sclav (paragrafele 215 [„Dacă medicul face o incizie adâncă la un bărbat cu bisturiul din bronz și salvează viața omului sau dacă îi deschide tâmpla unui om cu bisturiul din bronz și salvează un ochi, va percepe 10 sicli de argint”], 216 [„Dacă este fiul unei persoane comune, el va primi 5 sicli de plată”] și 217 [„Dacă este sclavul unui om, va percepe 2 sicli de plată”]). Prin urmare, există o evaluare diferită a furnizării serviciului de sănătate – în funcție de subiectul servit. În orice caz, intervențiile medicale, de asemenea, erau de rang mai mic atunci când nu „produceau mântuirea vieții”, ci, pur și simplu, facilitau vindecarea, caz în care și costul lor scădea (paragrafele 221 [„Dacă medicul compune un os rupt unui bărbat sau vindecă un tendon bolnav, pacientul va plăti medicului 5 sicli de argint”], 222 [„Dacă este fiul unei persoane comune, va plăti 3 sicli de argint”] și 223 [„Dacă este sclavul unui bărbat, proprietarul sclavului va plăti medicului 2 sicli de argint”]).

Analizând modul doctrinar de formare a conceptului de pacient, se poate afirma cert că,

class of the victim and the aggressor, so it was not equally relevant that the affront caused to a free man was more than the one made to a servant or a slave [12, p.89].

Regarding the relationship between a doctor and patient, the Hammurabi Code, which makes no distinction between the various branches of the Law in force, indiscriminately collects issues related to both professional liability and medical fees. Of the 282 precepts contained in this legal body, about thirteen articles are dedicated to regulating various aspects of the medical profession. Together with the articles referring to the regulation of the doctor-patient relationship, the activity of veterinarians, and to fees, those in which the “sanctions” to which doctors could be subjected in certain cases [9, p. 37], which establishes a different remuneration depending on the person in whom the practice of care falls, thus making health care more expensive to save the life of a free man than that of a common individual or a slave (Paragraphs 215 [“If the doctor makes a deep incision in a man with a bronze scalpel and saves a man's life, or if he opens the temple of a man with a bronze scalpel and saves an eye, he will receive 10 shekels of silver”], 216 [“If he is the son of an ordinary person, he will receive 5 shekels of payment”] and 217 [“If he is a slave of a man, he will receive 2 shekels of payment”]). Therefore, there is a different assessment of the provision of the health service – depending on the subject served. In any case, medical interventions were also of a lower rank when they did not produce the salvation of life, but simply facilitated healing, in which case their cost also decreased (Paragraphs 221 [“If the doctor composes a broken bone to a man or heals a diseased tendon, the patient will pay the doctor 5 silver shekels”] 222 [“If he is the son of an ordinary person, he will pay 3 silver shekels”] and 223 [“If he is a man's slave, the slave owner will pay the doctor 2 silver shekels”]).

Analysing the doctrinal way of training the concept of patient, it can be firmly stated that, at present, we are witnessing a radical

în prezent, asistăm la o radicală transformare a modelului, care guvernează relațiile dintre prestatorul de servicii medicale și destinatarul acestora. Dintr-un subiect tradițional pasiv și, în mare parte, receptor al practicilor clinice, mișcările sociale contemporane („*revoluția pacienților*” [4, p.7]) au scos la lumină un nou model de îngrijire medicală prezidat de principiul autonomiei, înțeles ca o participare a pacientului la luarea deciziilor. Caracteristica cea mai evidentă, dar nu unică, a principiului autonomiei o constituie consimțământul informat, care necesită regândirea noțiunii de beneficiar al serviciului de sănătate pentru a construi un concept adecvat, menit să permită articularea noii situații de paritate pozitivă, în fața căreia se află prestatorul acestor servicii. Relația de asistență este de natură asimetrică, astfel, încât, dacă vrem să promovăm o nouă legătură orizontală însoțită de un catalog de drepturi, prima decizie, care trebuie luată, rezidă în determinarea celor mai adecvate instrumente juridice în acest scop. Astfel, existența relațiilor bilaterale asimetrice nu este nouă în sfera socială. Acesta este cazul domeniului relațiilor de muncă, în care necesitatea de a interveni în legătura juridică verticală dintre angajator și lucrător a condus la apariția unei noi discipline – „Dreptul muncii” – și a unui nou instrument juridic – contractul de muncă – pentru a scăpa de vechea concepție liberală din secolul al XIX-lea, prezidat de principiul egalității între părți.

Trebuie menționat că declarația, formulată pentru prima dată de filosoful-economist Adam Smith, la începutul sec. al XVIII-lea, potrivit căruia „*unicul scop final al produsului este consumul*”, producătorul, fiind subordonat cerințelor consumatorului, a suportat multe comentarii ce țin de politica consumeristă [13, p.26].

Într-o formulare modernă, se poate afirma că scopul activității economice constă în alocarea de resurse, cât mai eficient posibil, pentru a satisface nevoile consumatorilor. De altfel, în literatura de specialitate, autorii J. Calais-Auloy, J. Beauchard, J.L. Fagnart și A. Kassis afirmă că, precum în politică, democrația constă în asigurarea drepturilor alegătorilor, în economie – o asemenea democrație

transformation of the model that governs the relations between the medical service provider and the recipient. From a passive traditional subject and, to a large extent, a recipient of clinical practices, contemporary social movements (The “*patient revolution*” [4, p. 7]) have brought to light a new model of medical care presided over by the principle of participation of the patient in decision making. The most obvious, but not the only, feature of the principle of autonomy is the informed consent that requires rethinking the notion of the beneficiary of the health service to build a suitable concept that will allow the service to be provided by the new provider. The relationship of assistance is asymmetrical, so that, if we want to promote a new horizontal link accompanied by a catalog of rights, the first decision that must be taken is to determine the most appropriate legal instruments for this purpose. Thus, the existence of asymmetric bilateral relations is not new in the social sphere. This is the case in the field of labour relations in which the need to intervene in the vertical legal relationship between the employer and the worker has led to the emergence of a new discipline – “Labour Law” – and a new legal instrument – the employment contract – for the old liberal conception of the nineteenth century, presided over by the principle of equality between the parties.

It is worth mentioning that the statement “*the only final purpose of the product is consumption*”, formulated for the first time by the philosopher-economist Adam Smith, at the beginning of the XVIII century; is of interest from the position that the manufacturer, being subordinated to consumer requirements, has endured many comments related to consumer policy [13, p. 26].

In a modern formulation, it can be said that the purpose of economic activity is to allocate resources, as efficiently as possible, to meet the needs of consumers. Moreover, in literature, the authors J. Calais-Alloy, J. Beauchard, J.L. Fagnart, and A. Kassis state that, as in politics, democracy consists of ensuring the rights of voters, in the economy – such a demo-

înseamnă asigurarea drepturilor consumatorilor, posibilitatea acestora de a alege [1].

Din punct de vedere istoric, utilizarea noțiunii de consumator, totuși, este disputată între europeni și nord-americani. De exemplu, nord-americani afirmă că președintele american John Fitzgerald Kennedy a utilizat, pentru prima dată, această noțiune în fața Congresului, în 1962, rostind celebrele cuvinte: „*Consumers, by definition, include us all*” – *Consumatori, prin definiție, suntem noi toți*, iar europenii atribuie economiștilor folosirea termenului în timpul crizei economice din 1930 [14, p.19]. Totuși, pericolele generate de societatea de consum, au fost semnalate, mai întâi, în Statele Unite ale Americii, de către filosofi precum Marcuse, economiști precum John Galbraith și Vance Packard, pentru ca, în anul 1962, în mesajul său despre starea noțiunii, Președintele J.F. Kennedy să constate oficial că masa consumatorilor reprezintă, în plan economic, grupul cel mai important, dar și cel mai puțin ascultat.

Același proces de emancipare a trunchiului comun s-a regăsit și în sfera relațiilor dintre oamenii de afaceri și destinatarii de bunuri și servicii, astfel, a apărut Legea privind protecția consumatorilor, dincolo de faptul că autonomia sa științifică nu se dovedește a fi pașnică în doctrină [3, p.108]. Fără îndoială că configurația dreptului modern al consumatorilor, ca instrument de tutelă a celei mai slabe părți a relației juridice și a extinderii sale în diferitele sectoare ale activității sociale și economice, face ca dezbateră juridică privind transferul ei în domeniul relațiilor dintre furnizorul de servicii de sănătate și beneficiar să fie una necesară și stringentă, pentru a evalua aplicabilitatea acestuia ca instrument de reechilibrare a poziției publice.

Din acest punct de vedere, un sistem doctrinar avansat a subliniat modul în care, comparativ cu considerarea tradițională a pacientului ca simplu destinatar al produselor și serviciilor de sănătate, într-o relație supravegheată de medic și inspirată de principiile de bunăvoință și încredere, direcțiile moderne de cercetare juridică plasează pacientul ca beneficiar al serviciilor și un consumator de produse, motiv pentru care legislația privind pro-

cracy means ensuring the rights of consumers, their choice [1].

Historically, however, the use of the notion of the consumer is disputed between Europeans and North Americans. For example, North Americans claim that US President John Kennedy first used the notion before Congress in 1962, saying the famous words: “*Consumers, by definition, include us all*” – *Consumers, by definition, are all of us*, and Europeans put at the expense of economists the use of the term during the economic crisis of 1930 [14, p.19]. However, the dangers posed by the consumer society were first denounced in the United States by philosophers such as Marcuse, economists such as John Galbraith and Vance Packard, so that in 1962, in his message on the state of the notion, President J.F. Kennedy to officially state that the mass of consumers is, economically, the most important group, but also the least listened to.

The same process of emancipation of the common core was also found in the sphere of relations between business people and the recipients of goods and services, thus, the Law on Consumer Protection appeared, beyond the fact that it is self-evident to be self-sufficient. [3, p.108]. There is no doubt that the configuration of modern consumer law as a tool for the protection of the weakest part of the legal relationship and its expansion in the various sectors of social and economic activity makes the legal debate on the relationship between services and to be necessary and extinguishing one, to evaluate its applicability as a tool for rebalancing the public position.

From this point of view, an advanced doctrinal system has emphasized how, compared to the traditional consideration of the patient as a mere recipient of health products and services in a relationship supervised by physicians and good faith, modern and inspiring legal research places the patient as the recipient of services and a consumer of products, which is why consumer protection legislation would be applicable by extension [10, p. 169-170]. Therefore, it is appropriate to start by differentiating the concept of the consumer

tecția consumatorului ar fi aplicabilă prin extensie [10, p.169-170]. Prin urmare, este oportun să se înceapă prin diferențierea conceptului de consumator, în sens economic și în sens juridic, astfel, încât, odată definit, acesta din urmă și evidențiindu-i-se caracteristicile sale de bază, să se treacă la evaluarea ajustării sale translațoare asupra consumatorului serviciilor de sănătate.

Nu este de neglijat nici faptul că, dintr-o concepție economistă, considerarea pacientului drept consumator a făcut obiectul criticilor. Astfel, economiștii relevanți au ajuns să considere inadmisibilitatea calificării pacientului drept consumator sub titlul forțat și puțin nuanțat de „*patients are not consumers – pacienții nu sunt consumatori*”. De exemplu, economistul Krugman vede relația dintre pacient și medic ca fiind „*ceva special, aproape sacru*”, astfel, în opinia lui, este „o idee bolnavă”, ca medicii să fie considerați simpli „furnizori”, care vând servicii pentru „consumatori”. Krugman, de asemenea, menționează că: „*Medicii au fost considerați, în mod obișnuit, ca fiind persoane speciale și, din partea acestora, se așteaptă un comportament conform unor standarde mai înalte decât media profesională. Există un motiv pentru care avem seriale de televiziune despre medici eroi, în timp ce nu avem seriale de televiziune despre manageri eroi de nivel mediu. Ideea că toate acestea pot fi reduse la bani – că medicii sunt doar „furnizori”, care vând servicii „consumatorilor” sănătății – poartă un caracter nefavorabil. Totodată, și prevalența acestui tip de limbaj este un semn că ceva a mers foarte greșit nu doar cu această discuție, ci și cu valorile societății noastre*” [26]. În mod similar, Meil și Ericson, mai puțin radicali, prezintă dezavantajele acestei considerații pe baza unui raționament triplu: caracterul involuntar al beneficiului, pretinsa lipsă de pregătire a pacientului pentru luarea deciziilor și pluralitatea de persoane implicate în procesul de îngrijire. Meil și Ericson explică acest inconvenient în trei moduri: „*Vedem trei motive principale de ce tratarea pacienților drept consumatori poate crea probleme. 1. Pacienții nu doresc să fie acolo: Oamenii nu caută asistență medicală fără un motiv. Ceva nu este în regulă și*

in an economic and legal sense, so that, once the latter has been defined and its basic characteristics highlighted, it would be necessary to move towards the assessment of adjustment of health services.

Nor is it negligible that, from an economist's point of view, the patient's consideration as a consumer has been criticized. Thus, the relevant economists have come to consider the inadmissibility of the patient's qualification as a consumer under the forced and slightly nuanced title of “*patients are not consumers*”. For example, economist Krugman sees the relationship between patient and physician as “*something special, almost sacred*” so that, in his opinion, it is a “*sick idea*” for physicians to be considered mere “*providers*” who sell services to “*consumers*”. Krugman also notes: “*Doctors were usually considered to be something special and expected to behave to higher standards than the professional average. There is a reason why we have television series about heroic doctors, while we do not have television series about middle-level heroic managers. The idea that all this can be reduced to money – that doctors are just “providers” who sell services to “consumers” of health – is unfavourable. At the same time, the prevalence of this type of language is a sign that something went very wrong not only with this discussion but also with the values of our society*” [26]. Similarly, Meil and Ericson, who are less radical, present the disadvantages of this consideration based on threefold reasoning: the involuntary character of the benefit, the alleged lack of preparation of the patient for the decision-making process, and the involvement of the patient. Meil and Ericson explain this inconvenience in three ways: “*We see three main reasons why treating patients that consumers can cause problems. 1. Patients do not want to be there: People do not seek medical attention for no reason. Something is wrong, and patients want to resolve and return to normal. When patients need to be proactive decision-makers, the healthcare system often throws a very reluctant hero in this role. 2. Patients are not equipped to be there: Even when*

pacienții doresc să rezolve și să revină la normal. Atunci, când pacienții trebuie să fie factori decizionali proactivi, sistemul de sănătate devine un subiect tăcut și pasiv în acest rol. 2. Pacienții nu sunt înarmați cu cunoștințele necesare pentru a fi acolo: Chiar și atunci când pacienții sunt dispuși să fie factori de decizie, este posibil să nu aibă instrumentele necesare. Într-o perioadă de stres neobișnuit, sistemul le cere să absoarbă informații tehnice și să ia decizii dificile, care necesită expertiză specializată. 3. Pacienții nu sunt singuri. Pentru a proiecta doar pentru pacienți trebuie să uiți că fac parte dintr-un sistem complex și, deseori, nu sunt factori de decizie independenți. Deciziile sunt formulate de alte părți interesate: prietenii și familia, care susțin pacientul, compania de asigurări, practicienii și specialiștii care oferă îngrijire, administratorii spitalelor ș.a.m.d.”

Alți autori au susținut că termenul „consumator” ar veni să introducă în domeniul sanitar logica pieței, care nu este adecvată pentru desemnarea pacienților. De exemplu, George Annas critică termenul „consumator” raportat la pacient, menționând că transformarea drepturilor pacienților în drepturile consumatorilor este inadecvată. Pacienții, conform autorului, nu ar fi consumatori, deoarece nu aleg furnizorii medicali pe baza calității și a prețului, întrucât sunt „persoane bolnave și vulnerabile, care nu reușesc să obțină cel mai bun tratament”. În plus, pentru autor, „limbajul contează”. Astfel, atunci când piața este impusă sistemului de sănătate, pare natural să transformăm pacienții în consumatori, iar drepturile pacienților în drepturile consumatorilor. Dar pacienții nu sunt cei care aleg medicii și tratamentele pe baza prețului și a calității. Pacienții sunt oameni bolnavi și vulnerabili, care nu sunt cu adevărat sinceri și nu sunt capabili să facă cumpărături pentru a obține cea mai bună afacere [16, p.137].

De asemenea, din punct de vedere biotic, această considerare a pacientului în calitate de consumator a fost criticată sub diferite argumente, cum ar fi: presupusul reduționism al relației medic-pacient, de exemplu, mai mulți specialiști în domeniu, precum Krugman, Hartzband și alții critică reduționismul

patients are willing to be decision-makers, they may not have the necessary tools. In a period of unusual stress, the system requires him to absorb technical information and make difficult decisions that require specialized expertise. 3. Patients are not alone. To design only for patients you need to remember that they are part of a complex system and are not often independent decision-makers. Decisions are made by other stakeholders: friends and family who support the patient, the insurance company, the practitioners and specialists who provide care, hospital administrators, and so on”.

Other authors have argued that the term “consumer” would introduce in the healthcare field the logic of the market, which is not suitable for the designation of patients. For example, George Annas criticizes the term “consumer” for referring to the patient, noting that the transformation of patients' rights into consumer rights is inappropriate. Patients, according to the author, would not be consumers, because they do not choose medical providers based on quality and price, because they are “sick and vulnerable people who fail to get the best treatment”. Besides, for the author, “language matters”. Thus, when the market is imposed on the health system, it seems natural to transform patients into consumers and the rights of patients into the rights of consumers. But patients are not the ones who choose doctors and treatments based on the price and quality. Patients are sick and vulnerable people who are not sincere and are not able to shop to get the best deal [16, p. 137].

Also, from a bioethical point of view, this consideration of the patient as a consumer has been criticized under various arguments, such as the supposed reductionism and the doctor-patient relationship, for example, a number of specialists such as Krugman, Hartzband and others criticize the reductionism of the words consumer and supplier because it presupposes the ignorance of the psychological, spiritual and humanistic dimensions of the doctor-patient relationship, aspects which, traditionally, made medicine a vocation to the other. Another reason for the criticism mentio-

cuvintelor consumator și furnizor, pentru că presupune ignorarea dimensiunilor psihologice, spirituale și umaniste ale relației medic-pacient, aspecte care, în mod tradițional, făceau din medicină o vocație în care altruismul a eclipsat câștigul personal al medicului [7, p.137]; eliminarea principiului de încredere în relația clinică [17, p.32-34]; sau presupusa comercializare a serviciilor de sănătate pacientului [18, p. 298-302].

Pozițiile indicate par a fi bine intenționate, dar reducționiste științifice și paternaliste bioetic. În fapt, ei nu sunt conștienți de sensul diferit al conceptului juridic și al conceptului economic al consumatorului, limitându-se doar la luarea în considerare a celor din urmă și ignorând aspectul amiabil al categoriei în sistemul juridic. De asemenea, în Spania, au existat autori care, în mod eronat, au redus conceptul de consumator la dimensiunea sa economică, uitând semnificația juridico-normativă și asociind-o cu costul serviciului. În această direcție greșită, este semnificativă, oglindirea reflexiei lui Beato M., care, după ce a întrebat care este cel mai potrivit titlu din actuala realitate juridică a sănătății, a afirmat că „dacă se măsoară în termeni clinici, aceasta va fi cea a bolnavului sau a pacientului; dacă este estimată în termeni economici, de performanță și de cost, acesta va fi utilizatorul sau consumatorul; dacă este vorba de un serviciu public, universal și gratuit, titlul va fi cel al cetățeanului sau al contribuabilului; dacă este măsurată din poziția integrată într-un sistem de securitate socială, titlul va fi cel al asiguratului sau beneficiarului” [2, p.13-31]. În al doilea rând, există un fel de paternalism ascuns în considerația sacră dată funcției facultative, inspirată de vechile principii ale bunăstării, încrederii și altruismului, care par să evoce epoci anterioare [23, p.463-527]. Autorul afirmă într-una din lucrările sale [19] că, pe de altă parte, apelurile la presupusa lipsă de pregătire a pacientului, pretinsa involuntaritate în primirea beneficiului sau pluralitatea persoanelor, care participă la procesul de îngrijire sunt, desigur, puțin compatibile cu principiul autonomiei care, dacă ne amintim, constituie o manifestare a demnității umane și a dezvoltării libere a personalității, recu-

ned above is elimination of the principle of trust in the clinical relationship [17, p.32-34] and presumed commercialization of the patient's health services [18, p. 298-302].

The positions indicated are well-intentioned, but scientifically reductionist and bioethical paternalistic. They are not aware of the different meaning of the legal concept and the economic concept of the consumer, limiting themselves only to taking into account the latter and ignoring the amicable aspect of the category in the legal system. Also, in Spain, there were authors who erroneously reduced the concept of the consumer to its economic dimension, forgetting the legal-normative significance and associating it with the cost of the service. It is significant, in this wrong direction, to mirror the reflection of Beato M., who, after asking which is the most appropriate title in the current legal reality in health, stated that “if measured in clinical terms, this will be that of the sick person or the patient; if it is in economic, performance and cost terms, it will be the user or the consumer; if it is a public, universal and free service, the title will be that of its citizen or taxpayer; if it is measured from an integrated position in a social security system, the title will be that of the insured or the beneficiary” [2, p.13-31]. Secondly, there is a kind of hidden paternalism considered sacred given the optional function, inspired by the old principles of well-being, trust, and altruism, which seem to evoke previous epochs [23, p. 463-527]. The author states in one of his works [19] that, on the other hand, appeals to the alleged lack of preparation of the patient, allegedly involuntary in receiving the benefit of the plurality of persons participating in the care process are, of course, if we remember, is a manifestation of human dignity and the free development of personality, recognized in Article 10 of the European Convention on Human Rights.

Therefore, we insist on the fact that we do not use an economic notion or consumer behaviour, but a normative concept. The Spanish author Priego-Álvarez distinguishes between “sanitary consumption” (critical and careless

noscută în articolul 10 al Convenției Europene a Drepturilor Omului.

Prin urmare, insistăm pe faptul că nu folosim o noțiune economică sau comportamentală a consumatorului, ci un concept normativ. Autorul spaniol Priego-Álvarez face o distincție între „consumisul sanitar” (acțiune critică și fără grijă în achiziționarea și utilizarea produselor de sănătate) și „consumul de sănătate” (poziția conștiințioasă și reflexivă a consumatorului cu recunoașterea instituțională a autonomiei) [6, p.31-37; 7, p.5-12]. În acest fel, se intenționează examinarea domeniului tehnicilor tutoriale ale dreptului consumatorului în relațiile clinice, depășind concepția tradițională a dreptului la sănătate al consumatorilor, ca drept de natură pur preventivă și dimensiune comunitară – abordare tradițională a legilor din consumul de prima generație – să se aplice și dimensiunii de asistență și prevenire, individualizată de autonomia beneficiarului și de profesionalismul furnizorului, abandonând, astfel, sistemele anacronice de relații fiduciare bazate pe încredere. De fapt, indiferent dacă o dorim sau nu, calificarea extramercantilistă și altruistă a prestării serviciilor medicale profesionale, ca patrimoniu greco-roman, este la fel de anacronică, fiind departe de realitate. Beneficiarul serviciilor de sănătate este un consumator, care alege și solicită.

Din această perspectivă, este esențial să menționăm opinia lui Hall, care explică modul în care există două poziții fundamentale în legătură cu dezbateră, privind regulile aplicabile furnizării serviciilor de sănătate [24; 25]. O poziție tradițională, care se califică drept „esențialism” [25, p.584], susține că relația juridică este reglementată de propriile reguli speciale, luând în considerare atributele fiduciare ale relației medic-pacient, cum ar fi secretul medical. Confruntat cu această poziție, autorul susține o teză consumeristă, care, în opinia noastră, este o viziune corectă, conform căreia statutul de consumator ar apela la aspectele contractuale ale unui serviciu profesional standard, spre deosebire de statutul de pacient, care ar presupune dependență, suferință și nevoia de îngrijire [25, p.584]. Pe de altă parte, autorul ne reamintește că sistemul juridic i-a luat în considerație, întotdeauna, pe

action in the purchase and use of health products) and “health consumption” (conscientious and reflective position of the consumer with recognition) [6, p.31-37; 7, p.5-12]. In this way, it is intended to examine the field of tutorial techniques of consumer law in clinical relations, going beyond the traditional concept of the right to health of consumers as a purely preventive nature right and as a community dimension – the traditional approach to the laws of first-generation consumption – but to apply also to the dimension of assistance and prevention, individualized by the autonomy of the beneficiary and by the professionalism of the provider, thus abandoning the anachronistic systems of fiduciary relations based on trust. Whether we want it or not, the extra mercantilist and altruistic qualification of providing professional medical services, as a Greco-Roman heritage, is just as anachronistic, being far from reality. The beneficiary of health services is a consumer who chooses and demands.

From this perspective, it is essential to mention the opinion of Hall, who explains how there are two fundamental positions concerning the debate on the rules applicable to the provision of health services [24; 25]. A traditional position, which qualifies as “essentialism” [25, p.584], argues that the legal relationship is governed by its own special rules, taking into account the fiduciary attributes of the physician-patient relationship, such as secrecy. Faced with this position, the author argues a consumerist thesis which, in our opinion, is a correct vision, as the status of the consumer would appeal to the contractual aspects of high quality, highly dependent professional service and the need for care [25, p.584]. On the other hand, the author reminds us that the legal system has always taken into account those who receive medical care more as patients than as consumers, noting that, even in the case of family law, that the medical law gives priority to the status and not to the contract [25, p. 583], without this causing us to forget the contractual dimension of the medical relationship in which bilateral obligations are falsified in a context in which one

cei care primesc îngrijiri medicale, pornind mai mult de la statutul lor de pacienți, decât de consumatori, menționând, ca și în cazul dreptului familiei, că dreptul medical acordă prioritate statutului, și nu contractului [25, p.583], fără ca acest lucru să ne determine să ometem dimensiunea contractuală a relației medicale, în care obligațiile bilaterale sunt falsificate într-un context, în care una dintre părți este o persoană bolnavă și vulnerabilă. Astfel, autorul subliniază că tensiunea dintre statutul de pacient și statutul consumatorului are o istorie îndelungată de natură socială [25, p.583].

Rolul potențial al pacienților drept consumatori a început să crească în deceniul al treilea al secolului al XX-lea, ca răspuns la creșterea costurilor asistenței medicale în Statele Unite. De fapt, începând cu anii '60 ai secolului trecut, drepturile pacienților au fost recunoscute datorită presiunii asociațiilor consumatorilor, care au provocat paternalismul medical încă preponderent. Viziunea consumeristă a câștigat o putere suplimentară, chiar și în anii 1980, când politicile publice au îmbrățișat dinamica pieței, pentru a reduce și a raționaliza cheltuielile medicale. De atunci, raportându-ne la drepturile consumatorilor în Statele Unite, menționăm că acestea posedă o conotație ce ține de autonomie, spre deosebire de termenul „pacient”, legat mai mult de paternalismul clasic [25, p.585].

Acest curent al consumului, dacă avem voie să folosim anglicismul dat, a serviciilor de sănătate, care a condus la o dezbatere doctrinară bogată a început în Statele Unite din anumite motive, care erau exact contrare celor presupuse. De fapt, considerarea legală a pacientului drept consumator este folosită ca un instrument intuitiv, care permite corectarea inegalităților extraordinare existente în relațiile prestaționale în țara respectivă. În acest fel, dreptul consumatorilor este perceput ca un instrument de avangardă al autonomiei și al drepturilor pacientului. În același sens, Kapp relaționează direct starea consumatorului cu autonomia pacientului, prin intermediul principalelor manifestări: consimțământul informat (informed consent) și alegerea în cunoștință de cauză (informed choice), ambele instituții care fac parte din categoria drepturilor

of the parties is a sick and vulnerable person. Thus, he emphasizes that the tension between the status of the patient and the status of the consumer has a long history of social nature [25, p.583].

The potential role of patients as consumers began to grow in the 1930's, in response to rising healthcare costs in the United States. In fact, since the 1960's and the last century, patients' rights have been recognized due to pressure from consumer associations, which have increasingly provoked medical paternalism. The consumerist vision gained additional power even in the 1980's when public policies embraced market dynamics to reduce and rationalize medical spending. Since then, when talking about consumer rights in the United States, we mention that it has a connotation related to autonomy, as opposed to the term "patient" more related to classical paternalism [25, p.585].

This current of consumption, if we are allowed to use the anglicism given to the health services, which led to a rich doctrinal debate began in the United States for certain reasons that were exactly contrary to the assumptions. In fact the patient's legal consideration is that the consumer is used as a tuition tool that allows the correction of extraordinary inequalities in the performance relations in that country. In this way, consumer law is understood as an instrument of the vanguard of autonomy and patient rights. In the same sense, Kapp directly relates the condition of the consumer to the autonomy of the patient through the main manifestations: informed consent and informed choice, both institutions that are part of the non-interferential rights. Kapp concludes that autonomy is a privileged aspect in our society, it is reflected in the highest context by the doctrine of informed consent which refers to individual decisions about drugs. This important aspect and its original embodiment should be fully respected and applied in the motivation of decisions on details and choices made among the best offerers on the market.

Indeed, the patient can rely, in addition to the specific rights provided for them by

individuale de non-interferență (non-interference rights), care inspiră, de la părinții fondatori, constituționalismul american. Kapp concluzionează că autonomia constituie un aspect privilegiat în societatea noastră, care este reflectat, în contextul cel mai înalt, prin doctrina consimțitului informat, ce ține de deciziile individuale despre medicamente. Acest aspect important și întruchiparea lui originală ar trebui respectate pe deplin și aplicate în motivarea deciziilor privind detaliile și alegerile făcute printre cei mai buni ofertanți pe piață.

Efectiv, pacientul se poate baza, pe lângă drepturile specifice, prevăzute de legislația în domeniul sănătății, pe cele consacrate generic în legislația privind protecția consumatorilor. Această abordare a fost salutată, în special, în țările în care, paradoxal, s-a dovedit a fi puterea sistemului privat de asistență medicală, care a insistat să nu se uite statutul pacientului de consumator legal.

Astfel, este necesar de menționat reforma sănătății, promovată de Președintele Obama, cunoscut, în mod popular, sub numele de „Obamacare” și denumită, în mod oficial, „Legea privind protecția pacienților și îngrijirea accesibilă”. Aprobarea Legii de către Congres, în martie 2010, a provocat o dezbatere politică, constituțională și mediatică intensă, o circumstanță, care demonstrează importanța sa în agenda publică a SUA. De fapt, reforma reprezintă o modificare istorică a reglementărilor privind asigurările de sănătate în scopul stabilirii asigurării private, dar obligatorii, a asigurărilor de sănătate pentru majoritatea americanilor adulți fără asigurare, indiferent dacă sunt furnizate de angajatori sau subvenționați de către Guvern. De asemenea, legea interzice companiilor de asigurări să apeleze la condițiile preexistente de boală sau la sexul asiguratului, pentru a nu permite subscrierea asigurării, cerându-le să acorde acoperire tuturor solicitanților și să ofere aceleași rate, indiferent de statutul lor de sănătate sau sex. Reamintim recenta reformă americană, pentru a arăta potențialul conceptului de pacient în calitate de consumator special, în scopul servirii ca titlu de intervenție publică în domeniul serviciilor de sănătate [22, p.162]. Tocmai această calificare juridică a fost (în cazul Americii de Nord, de

health legislation, on those generically enshrined rights in consumer protection legislation. This approach has been welcomed, especially in countries where it has been proven to be the power of the private healthcare system, which has forced us not to forget the status of the patient as a legal consumer.

Thus, it is worth mentioning the health care reform promoted by President Obama, popularly known as “Obamacare” and officially referred to as the “Patient Protection and Affordable Care Act”. The passage of the law by Congress in March 2010 sparked intense political, constitutional, and media debate, a circumstance that demonstrates its importance on the US public agenda. In fact, the reform is a historic change in health insurance regulations to establish private, but mandatory, health insurance for the majority of uninsured adults, regardless of whether they are provided by their government or subsidized by employers. The law also prohibits insurance companies from appealing to the pre-existing conditions of illness or sex of the insured in order not to allow the policy to be taken out, requiring them to provide coverage to all applicants and to provide their health care. We recall the recent American reform to show the potential of the concept of patient as a special consumer to serve as a public intervention in the field of health services [22, p.162]. However, this legal qualification was (in the case of North America, of double consolidation because the recipient of health services is a consumer, both insured – always as a patient and occasionally as a consumer). This was the starting point to the fullest extent possible for a system aimed at improving the coverage of the population’s health, not only from the perspective of patient protection, but also from Affordable Care, deduced from the title of the Law.

The legal consideration of the patient as a consumer has also been developed in the United Kingdom, a problem that has nothing to do with the model of the health system. In fact, the first article on the patient’s approach to consumerism, two years before President Kennedy’s famous speech on the universality

consolidare dublă, deoarece destinatarul serviciilor de sănătate este consumator, atât ca asigurat – întotdeauna, cât și ca pacient – în mod ocazional). Acesta a fost punctul de plecare, care a făcut posibilă elaborarea unui sistem menit să îmbunătățească acoperirea sănătății populației, nu numai din perspectiva protecției pacienților (Patient Protection), ci și din îngrijirea medicală accesibilă (Affordable Care), dedusă din titlul Legii.

Considerarea legală a pacientului în calitate de consumator, de asemenea, a fost dezvoltată în Regatul Unit, o problemă care nu are nimic de-a face cu modelul sistemului de sănătate. De fapt, primul articol, care a fost scris despre abordarea pacientului în calitate de consumator, cu doi ani înainte de celebrul discurs al Președintelui Kennedy privind universalitatea conceptului de consum, a fost publicat anonim, dintr-o perspectivă sociologică, în celebrul jurnal medical „The Lancet”, care se numea „Pacienții în calitate de consumatori: dorințe și necesități”. „Ulterior, a avut loc o dezbatere intensă cu privire la rolul grupurilor de consumatori din Regatul Unit. Astfel, în scop informativ, prezentat de către Baggott, Rob și Forster, Rudolf, în lucrarea „Organizațiile de consumatori de sănătate și grupuri de pacienți în Europa: spre o analiză comparativă” [21, p.333-356].

Cazul britanic este cu siguranță unic și se află la antipozii modelului american, dat fiind faptul că Serviciul Național de Sănătate, cu acces public, universal și gratuit, este unul dintre cele mai puternice sisteme de sănătate publică din lume, constituind o remarcabilă excepție de la absentismul tradițional al țărilor anglo-saxone. Cu toate acestea, în cazul dat și spre deosebire de țările continentale, în care tratamentul în calitate de consumator se face, în principal, în domeniul răspunderii medicale, construcția conceptului britanic de pacient-consumator, de asemenea, a fost realizată ca un instrument de recunoaștere a dreptului de reprezentare a asociațiilor de consumatori în materie sanitară, precum și a dreptului la autonomie în luarea deciziilor. Mold A. explică faptul că în ciuda condiției peiorative, care, uneori, este dată conceptului de consumator în domeniul sănătății, construcția conceptului de

of the concept of consumption, was published anonymously, in the famous medical journal The Lancet, entitled “Patients as Consumers: Desires and Needs”. Subsequently, there was an intense debate about the role of consumer groups in the United Kingdom. Thus, for informational purposes, presented by Rob Baggott and Rudolf Forster in the work “*High consumer groups and patients' organizations in Europe: towards a comparative analysis*” [21, p.333-356].

The British case is certainly unique and is at the antipodes of the American model, given the fact that the National Health Service, with the public, universal, and free access, is one of the most powerful public health systems in the world from the traditional absenteeism of the Anglo-Saxon countries. However, in this case, and in contrast to the continental countries in which the treatment in the quality of consumer is done, mainly in the field of medical liability, the construction of the British patient-consumer concept was realized as a tool of representation of consumer associations in health matters, as well as the right to autonomy in decision-making. A. Mold explains that despite the pejorative condition, which is sometimes given to the concept of the consumer in the field of health, the construction of the patient-consumer concept has allowed organized groups of patients to advance in the application of the principle of autonomy, in its role of collective health management and development and the development of freedom of choice.

Attribution of consumer status to the patient can also be seen in New Zealand. Thus, in 1996, the New Zealand Code of Health and Disability Consumers’ Rights was published, which juxtaposes the figure of the consumer of health services with that of the “provider of medical services”. Article 2 of the Code, also known as the Code of Patients’ Rights, systematizes ten rights of the consumer as a patient: “Right to be Treated with Respect; Right to Freedom from Discrimination, Coercion, Harassment, and Exploitation; Right to Dignity and Independence; Right to Services of an

pacient-consumator a permis grupurilor organizate de pacienți să avanseze în aplicarea principiului autonomiei, în rolul său colectiv în gestionarea și dezvoltarea serviciilor de sănătate și în dezvoltarea libertății de alegere.

Atribuirea statutului de consumator pacientului poate fi observată și în Noua Zeelandă. Astfel, în 1996 a fost publicat *New Zealand Code of Health and Disability Consumers' Rights*, care juxtapune figura consumatorului de servicii de sănătate cu cea a „furnizorului de servicii medicale”. Articolul 2 al Codului, cunoscut și sub denumirea de *Code of Patients' Rights*, sistematizează zece drepturi ale consumatorului ca pacient: „Dreptul de a fi tratat cu respect; Dreptul la libertatea fără discriminare, constrângere, violare și exploatare; Dreptul la demnitate și independență; Dreptul la servicii conform unui standard potrivit; Dreptul la o comunicare eficientă; Dreptul de a fi pe deplin informat; Dreptul de a face o alegere informată și de a da consimțământul informat; Dreptul la sprijin; Drepturi cu privire la predare și cercetare; Dreptul de a depune o plângere” [20; 283].

Această concepție, de asemenea, a început să se cristalizeze timid în Europa continentală, unde încă se vede drept prejudiciu comodificarea imaginii consumatorului. De exemplu, în Franța, unde *Curtea de Casație și Consiliul de Stat* au aplicat preceptele *Codul consumatorului* pentru anumite cazuri de informare sau responsabilitate medicală [15, p.759] sau în Italia, unde, la fel, începe să se contureze relația de pacient-consumator, fără să existe, la baza acesteia, construcția științifică, autonomă și integrală a conceptului.

În concluzie, putem afirma că, drept urmare a analizei doctrinare, subliniem faptul că consumerismul a fost și este un fenomen în creștere. Inițial, limitat la relațiile dintre profesioniști și consumatori, devine un mod de analiză a evoluției relațiilor sociale și afectează tot mai multe sfere din societate, chiar și serviciile ignorate până acum, în special, din sectorul sănătății. În consecință, ideea de rezistență, care caracterizează consumerismul, corespunde realității din sistemul de sănătate actual și, prin urmare, acest sector poate constitui o nouă ilustrare a diversității formelor de consumerism în societatea contemporană.

Appropriate Standard; Right to Effective Communication; Right to be Fully Informed; Right to Make an Informed Choice and Give Informed Consent; Right to Support; Rights in Respect of Teaching or Research; Right to Complain” [20; p. 283].

This conception has also begun to crystallize timidly in continental Europe, where it is still seen as a detriment to the consumer's image. For example, in France, where the *Cour de Cassation and the Conseil d'Etat* have applied the precepts of the *Consumer Code* for certain cases of information or medical liability [15, p.759] or in Italy, where the patient-consumer relationship is also beginning to take shape without being based on a scientific, autonomous and integral construction of the concept.

In conclusion, we can say that, as a result of the doctrinal analysis, we emphasize the fact that consumerism was and is a growing phenomenon. The initiative, limited to relations between professionals and consumers, becomes a way of analysing the evolution of social relations and affects more and more spheres of society, even the services ignored until now, especially in the health sector. Therefore, the idea of resilience that characterizes consumerism corresponds to the reality of the current health system and, consequently, this sector can be a new illustration of the diversity of forms of consumerism in modern society.

Bibliografie/Bibliography:

1. PLOTNIC, Olesea (2012). *Clauzele abuzive în contractele încheiate cu consumatorii, aspecte de drept internațional privat*. Teză de doctor în drept, 193 p.
2. HARTZBAND, P.; GROOPMAN, J. (2011). *The new language of medicine*. New England Journal of Medicine, 365, No. 15, 137 p., retrieved from <http://pubs.royle.com/article/The+New+Language+Of+Medicine/907447/91108/article.html>
3. CAMARA LAPUENTE, S. (2015). La codificación del Derecho de consumo: ¿refundación o refundición? *Revista del Derecho Civil, Universidad de la Rioja*, ISSN 2341-2216, Vol. 2, Nº1, 105-151 p.
4. LAZARO, J.; GRACIA, D. (2006). La relación médico-enfermo a través de la historia. *Anales Sis San Navarra, Pamplona*, v. 29, supl. 3, 7-17 p. retrieved from http://scielo.isciii.es/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S1137-66272006000600002&lng=es&nrm=iso
5. MELGOSA ROCASPANA, E.M. (2008). El código de Hammurabi, Lo Canyeret. *Revista Asociației Barourilor din Lleida*, nr. 58, 15 p.
6. PRIEGO-ÁLVAREZ, H. (1997). *Consumismo Sanitario versus Consumerismo en salud*. *Hitos de Ciencias Económico Administrativas*; 5:31-37 p.
7. PRIEGO ÁLVAREZ, H. (1997). *Consumo en salud: La perspectiva del consumidor sanitario*. *Hitos de Ciencias Económico Administrativas*; 7:15-22 p.
8. PRIEGO ÁLVAREZ, H. (1998). *Mercadotecnia: Herramienta de gestión sanitaria*. *Hitos de Ciencias Económico Administrativas*, 8:32-38 p.
9. RODRÍGUEZ VÁZQUEZ, V. (2006). *Responsabilidad penală în exercitarea activităților medico-sanitare. Criterii de delimitare a responsabilității penale în cazurile de intervenție comună a profesioniștilor din domeniul sănătății*. Fundația Rafael del Pino-Marcial Pons, Madrid.
10. CAMARA LAPUENTE, S. (2015). La codificación del Derecho de consumo: ¿refundación o refundición?, *Revista del Derecho Civil, Universidad de la Rioja*, ISSN 2341-2216, Vol. 2, Nº. 1/2015, 105-151 p.
11. VEGA-FRANCO, L. (2002). *Ideas, creencias y percepciones acerca de la salud*. *Resena historica, Health Health of Mexico*, Vol. 44, No. 3, 260 p.
12. QUINTANO RIPOLLÉS, A. (1963). *Curs de drept penal*. Volumul I, Madrid, 89 p.
13. BEAUCHARD, J. (1996). *Droit de la distribution et de la consommation*. Paris: PUF, 410 p.
14. FAGNART, J.L. et. all, (1991). *Les pratiques du commerce et la protection et l'information du consommateur*. Buxelles: Jeune Barreau de Bruxelles, 198 p.
15. LUTTE, I. (2008). *Le médicament de sa prescription a sa consommation. Un nouvel enjeu de responsabilité*, en VV.AA., *Liber amicorum Jen-Luc Fagnart, Bruylant, Louvain-la-Neuve*, 759 p.
16. ANNAS, G. (1998). *Some Choice: Law, Medicine and Market*. Oxford University Press, New York, 22 p.
17. BERLINGER, N. (2004). *Patient trust. Trust remains fundamental to the ethical practice of medicine even in the age of the patient as consumer*. *Minnesota Medicine*, No. 87 (6)/2004, 32-34 p.
18. CAMPBELL, A.V. (1990). Pacientul ca consumator. *British Journal of General Practice*, nr. 40, 131-132 p.
19. CIOCHINA, Elena (2019). Doctrinal approaches in the matter of the rights of the beneficiaries of medical services. In: *Competitivitatea și inovarea în economia cunoașterii*.

- Ediția a 21-a, 27- 197 28 septembrie 2019, Chișinău. Chișinău, Republica Moldova: Centrul Editorial-Poligrafic al ASEM, 781-786 p. ISBN 978-9975-75-968-7.
20. CAMPBELL, A.V. (1990). Pacientul ca consumator. *British Journal of General Practice*, nr. 40,131-132 p.
 21. FORSTER, R.; GABE, J. (2008). Voice or choice? Patient and public involvement in the National Health Service in England under New Labour. *Journal of Health Services*, No. 38 (2), 333-356 p.
 22. GOLDSTEIN, M.M.; BOWERS, D.G. (2015). The patient as consumer: empowerment or commodification? Currents in contemporary bioethics. *The Journal of law, medicine & ethics: a journal of the American Society of Law, Medicine & Ethics*, 43(1),162-165 p. retrieved from <https://doi.org/10.1111/jlme.12203>
 23. HALL, M.A. (2002). *Law, Medicine and Trust*, *Stanford Law Review*, No. 55,463-527 p.
 24. HALL, M.A.; SCHNEIDER, C.E. (2008). *Patients as Consumers? Courts, Contracts, and the New Medical Marketplace*, *Michigan Law Review*. No. 106, 643-689 p.
 25. HALL, M.A. (2008). The Legal and Historical Foundations of Patients as Medical Consumers. *Georgetown Law Journal*, 96, No. 2, 583-597 p.
 26. KRUGMAN, P. (2011). *Patients are not consumers*, *The New York Times*, retrieved from: http://www.nytimes.com/2011/04/22/opinion/22krugman.html?_r=0

338.22.01+330.341.2:339.137.2

**ASPECTE
TEORETICO-METODOLOGICE
PRIVIND COMPETITIVITATEA
INSTITUȚIONALĂ
ALE ECONOMIEI
NAȚIONALE**

*Conf. univ. dr. Diana IGNATIUC, ASEM
ignatiuc_diana@yahoo.com*

Nivelul de competitivitate a complexului economic național poate fi considerat atât trăsătură de bază, cât și unul dintre factorii determinanți ai dezvoltării durabile a țării, iar atingerea acestui obiectiv presupune eforturi de restructurare, voință politică, acțiuni și strategii eficiente. Competitivitatea instituțională a economiei naționale poate fi definită ca un sistem de proprietăți, metode, reguli formale și informale, care oferă o serie de avantaje competitive, ca fiind un sistem de relații economice, bazat pe ordine și acțiuni de utilizare eficientă și de creștere a potențialului agenților economici.

Articolul descrie aspectele teoretice și metodologice privind competitivitatea instituțională a economiei naționale, precum și relația de interdependență dintre competitivitatea economiei naționale și aspectele instituționale de dezvoltare a sistemului economic național. În plus, sunt identificați indicatorii complecși, care reflectă elementele de bază ale mecanismului instituțional al competitivității economiei naționale.

Cuvinte-cheie: *competitivitate, avantaje competitive, competitivitate instituțională, politici instituționale.*

JEL: B15, F02.

Introducere

Unul din atributele indispensabile al economiei de piață contemporane este competitivitatea. În linii generale, competitivitatea este determinată de totalitatea proprietăților, care oferă avantaje competitive unei anumite entități economice sau unei țări, în ansamblu.

338.22.01+330.341.2:339.137.2

**THEORETICAL
AND METHODOLOGICAL
ASPECTS OF THE NATIONAL
ECONOMY
INSTITUTIONAL
COMPETITIVENESS**

*Assoc. Prof. PhD Diana IGNATIUC, ASEM
ignatiuc_diana@yahoo.com*

The competitiveness level of the national economic complex can be considered both a basic feature and one of the determinants of sustainable development of the country, and the achievement of this goal requires restructuring efforts, political will, actions and effective strategies. Institutional competitiveness of the national economy can be defined as a system of properties, methods, formal and informal rules that offers a series of competitive advantages, a system of economic relations, based on order and actions of efficient use and increasing the potential of economic agents.

The article describes methodological bases of formation and the main components of the institutional competitiveness of the national economy, as well as the relationship and interdependence between the national competitiveness and the institutional aspects of the national economy development. The article also defines complex integrated indicators that reflect the basic elements of the institutional mechanism of competitiveness.

Keywords: *competitiveness, competitive advantages, institutional competitiveness, institutional policies.*

JEL: B15, F02.

Introduction

Competition is one of the essential attributes of the contemporary market economy. Overall, competitiveness is determined by all properties that offer competitive advantages of a certain economic entity or a country as a whole. Under the conditions of globalization,

În condițiile globalizării, competitivitatea este unul dintre cele mai utilizate, dezbătute și analizate, acceptate sau controversate concepte economice. Acest concept a trecut din domeniul teoriei managementului în cel al teoriei economice și al politicilor publice. Competitivitatea sub aspect economic descrie trăsăturile actuale ale economiei contemporane și evidențiază atât aspectele importante, cât și factorii determinanți ai bunăstării și creșterii economice durabile a agenților economici la nivel național, regional și global.

Astfel, în acest articol, ne-am propus să analizăm aspectele teoretice și metodologice privind competitivitatea instituțională a economiei naționale, să evidențiem principiile fundamentale și componentele acesteia, precum și să determinăm impactul pozițiilor concurențiale ale țărilor ocupate în cadrul circuitului economic internațional asupra posibilităților lor de valorificare a avantajelor competitive.

Metodele aplicate

Baza teoretico-metodologică a articolului constă în folosirea metodelor și principiilor fundamentale ale teoriei economice și, mai ales, ale metodologiei sistemice, cum ar fi analiza și sinteza, inducția și deducția. Au fost utilizate, de asemenea, metodele de analiză economică pozitivă, normativă și comparativă, analiză empirică și analogie.

Abordarea empirică a permis determinarea relațiilor și conexiunilor dintre cunoștințele teoretice și obiectivele reale. Abordarea sistemică a fost utilizată pentru analiza componentelor competitivității instituționale ale economiei naționale ca un set de elemente, corelate prin diverse conexiuni și care au o logică de dezvoltare și de manifestare bine determinată.

Metoda de generalizare a permis demonstrarea caracteristicilor comune ale mulțimii de obiecte și fenomene, care se referă la aceeași grupă de componente ale competitivității instituționale pentru evidențierea impactului pozițiilor concurențiale, ocupate de economiile naționale în formarea avantajelor sau dezavantajelor sale competitive, în cadrul circuitului economic internațional.

Aplicarea metodelor menționate anterior a permis atingerea scopului stabilit, interpretarea competitivității instituționale a econo-

competitiveness is one of the most used, debated and analysed, accepted or controversial economic concepts. This concept has passed from the field of management theory to that of economic theory and public policy. Competitiveness, as an economic category, describes the current features of the contemporary economy and highlights both the important aspects and the determinants of the well-being and sustainable economic growth of economic agents at national, regional and global level.

Thus, in this article we aim to analyse the theoretical and methodological aspects of the institutional competitiveness of the national economy, to highlight the fundamental principles and their components, as well as to determine the impact of the competitive positions of the countries in the international economic circuit on their possibilities to capitalize on competitive advantages.

Applied methods

Theoretical and methodological basis of the article consists of using methods and basic principles of economic theory and especially of systemic methodology, such as analysis and synthesis, induction and deduction. The methods of positive, normative and comparative economic analysis, empirical analysis and analogy were also used.

The empirical approach allowed the determination of the relations and connections between the theoretical knowledge and the real objectives. The systemic approach was used to analyse the components of the institutional competitiveness of the national economy as a set of elements, correlated through various connections and which have a well-defined logic of development and manifestation.

The generalization method allowed demonstrating the common characteristics between the set of objects and phenomena that refer to the same group of components of institutional competitiveness to highlight the impact of competitive positions occupied by national economies on the formation of its competitive advantages or disadvantages in the international economic circuit.

Applying the above mentioned methods allowed to reach the established goal, the interpretation of the institutional competi-

miei naționale atât în calitate economică, cât și ca sistem multidimensional, caracterizat printr-o mulțime de calități și capabil să se dezvolte în funcție de modificările ce intervin în factorii determinanți și în componentele sale.

Rezultate și discuții

Competitivitatea este determinată, în special, de condițiile de desfășurare a activității pe o piață afirmată, iar forța motrice a acestei categorii o constituie concurența. Anume, concurența reprezintă cea mai importantă caracteristică a economiei de piață, iar avantajul său principal constă în capacitatea creării unui astfel de mediu, care ar permite dezvoltarea eficientă a economiei prin introducerea de noi tipuri de mărfuri, servicii, cunoștințe, tehnologii. În prezent, menajele, companiile, sectoarele, economiile naționale, corporațiile internaționale etc. – toate acestea concurează între ele, iar concurența persistă sub toate aspectele activităților, în care aceste entități sunt implicate. Astfel, concurența este *singurul mecanism de realizare a competitivității*.

Competitivitatea economiei naționale a devenit problemă fundamentală a politicilor economice în condițiile globalizării. Competitivitatea este o caracteristică complexă și sintetică a economiei, care individualizează starea economiei naționale și determină poziția stabilă și sigură a acesteia în cadrul economiei mondiale. Principalele caracteristici ale competitivității sunt următoarele:

- Este o noțiune de dimensiune atât *statică* (competitivitatea economiei naționale reprezintă abilitatea de a menține un nivel ridicat al veniturilor și ocupării), cât și *dinamică* (determină randamentul investițiilor, nivelul de trai al cetățenilor, este element central al creșterii economice);
- Presupune *creșterea economică* și dezvoltarea cu dinamică ridicată, *inclusiunea socială și durabilitatea mediului*;
- Prezintă *crearea unor noi locuri de muncă de calitate*, care pot contribui la creșterea nivelului de trai al populației țării;
- Implică *producerea de bunuri și servicii în condiții libere și corecte de piață*, ceea ce denotă asigurarea unui mediu,

veness of the national economy both as an economic category and as a multidimensional system, characterized by a lot of qualities and able to develop according to changes in determinants and its components.

Results and discussions

Competitiveness is determined, in particular, by the conditions for carrying out the activity on an established market, and the driving force of this category is competition. Namely, competition is the most important feature of the market economy, and its main advantage is the ability to create such an environment that would allow the efficient development of the economy by introducing new types of goods, services, knowledge, technologies. Currently, households, companies, sectors, national economies, international corporations, etc. all of them compete with each other and competition persists in all aspects of the activities in which these entities are involved. Thus, competition is *the only mechanism for achieving competitiveness*.

The competitiveness of the national economy has become a fundamental problem of economic policies in the conditions of globalization. Competitiveness is a complex and synthetic feature of the economy, which identifies the national economy and determines its stable and secure position in the global economy. The main characteristics of competitiveness are the following:

- It is a notion of *static* dimension (competitiveness of the national economy represents the ability to maintain a high level of income and employment) as well as *dynamic* dimension (determines the return on investment, the standard of living of citizens, is a central element of economic growth);
- Implies *high economic growth and development, social inclusion and environmental sustainability*;
- Involves the *creation of new quality jobs*, which can help increase the living standards of the country's population;
- Involves the *production of goods and services in free and fair market conditions*, which means ensuring an environment in which there is real com-

în care există competiție reală între produsele autohtone și cele străine;

- Presupune *crearea unui mediu național concurențial viabil*, care poate contribui la creșterea performanțelor tuturor membrilor societății într-o perioadă lungă de timp.

Capacitatea țărilor de a realiza o dezvoltare durabilă, în condițiile amplificării proceselor de regionalizare și de globalizare a circuitului economic internațional și de intensificare, pe scară globală, a relațiilor concurențiale, nu depinde doar de politicile macroeconomice promovate, ci și de calitatea regulilor, normelor și ale organizațiilor care coordonează comportamentul uman, adică, de calitatea instituțiilor naționale. În această ordine de idei, instituțiile capătă rolul de stimulente organizaționale și imbod de sporire a avantajelor competitive ale agenților economici. Principala sarcină a instituțiilor este de a oferi sprijin întreprinderilor în activitățile ce țin de schimb, precum cele de marketing, comunicații, transporturi, transferul de tehnologii, asigurare și operațiuni de creditare. Astfel, instituțiile pot contribui la scăderea costurilor tranzacționale, pot evita sau atenua conflictele și pot crea un mediu concurențial favorabil. În prezent, cea mai mare diferență între state constă în diferența dintre instituțiile lor și aceste diferențe constituie, probabil, cele mai mari avantaje competitive și, în același timp, cele mai mari constrângeri pentru o dezvoltare eficientă și o competitivitate avansată a economiilor naționale.

În această ordine de idei, *competitivitatea instituțională* a economiei naționale poate fi definită ca un set de proprietăți, metode, reguli formale și informale, care oferă o serie de avantaje competitive. În plus, aceasta reprezintă un sistem de relații economice, bazat pe ordine și acțiuni de utilizare eficientă și de creștere a potențialului agenților economici, sistem care reglementează eficient activitatea tuturor agenților economici naționali în contextul intensificării relațiilor concurențiale globale [1].

La baza competitivității instituționale a economiei naționale, stau următoarele principii fundamentale:

- *Principiul abordării multilaterale* – conform căruia componente ale competi-

petition between domestic and foreign products;

- Implies *creating a viable national competitive environment*, which can help increase the performance of all members of society over a long period of time.

The ability of countries to achieve sustainable development due to an increase process of regionalization and globalization of international economic circuit and the increasing at the global scale of the competitive relationship, at the same time, depends not only on macroeconomic policies promoted, but also on the quality of rules, regulations and organizations that coordinate human behaviour, i.e. the quality of national institutions. In this context, institutions acquire the role of organizational incentives and impulse to increase the competitive advantages of the economic agents. The main task of the institutions is to provide support to enterprises in exchange activities, such as marketing, communications, transport, technology transfer, insurance and lending operations. Thus, institutions can contribute to lower transaction costs, to avoid or mitigate conflicts and to create a favourable competitive environment. Today, the biggest difference between states is the difference between their institutions, and these differences are probably the biggest competitive advantages and, at the same time, the biggest constraints to the efficient development and advanced competitiveness of national economies.

In this context, *institutional competitiveness* of the national economy can be defined as a set of properties, methods, formal and informal rules that offer a series of competitive advantages. In addition, it is a system of economic relations, based on orders and actions for the efficient use and increase of the potential of economic agents, a system that effectively regulates the activity of all national economic agents in the context of the intensification of global competitive relations [1].

The institutional competitiveness of the national economy is based on the following fundamental principles:

- *The principle of the multilateral approach* – according to which competitiveness

vității instituționale nu sunt considerate doar organizațiile, instituțiile formale și informale, ci și mediul instituțional, capabil să contribuie la utilizarea eficientă a avantajelor competitive și la dezvoltarea durabilă a economiei naționale;

- *Principiul abordării sistemice* – potrivit căruia competitivitatea instituțională reprezintă un sistem complex, ale cărui componente se află în strânse interacțiuni reciproce, cu legături directe și indirecte între ele și este rațional ca, la formularea măsurilor privind asigurarea competitivității, să se țină cont de particularitățile tuturor componentelor sistemului;
- *Principiul deschiderii permanente a pozițiilor și a oportunităților concurențiale*, adică interacțiunea constantă a elementelor mediului economic național cu mediul extern, ceea ce permite adaptarea tuturor elementelor componente ale sistemului economic național la schimbări;
- *Principiul autoorganizării* – prevede instaurarea, în mediul instituțional național, a ordinii de interacțiune coordonată între agenții economici (manifestată la toate nivelurile ierarhice – micro-, mezo-, macroeconomic) pentru realizarea unor schimbări structurale, temporale și funcționale, în cadrul sistemului economic național, care pot contribui la creșterea competitivității economiei în ansamblu.

Principalele componente ale competitivității instituționale a economiei naționale sunt subiecții instituționali, instituțiile, mediul instituțional, mecanismul instituțional al competitivității economiei naționale (figura 1).

Un nivel avansat al competitivității economiei naționale constituie rezultatul activității tuturor agenților economici (micro-, mezo- și macroeconomici). După cum am menționat anterior, agenții economici își desfășoară activitatea în condițiile concurenței, iar concurența este singurul mecanism de realizare a competitivității. În același timp, concurența presupune confruntarea intereselor agenților economici, care își desfășoară activitatea în cadrul sistemului economic național. Intensificarea proceselor concurențiale poate contribui atât la apariția unor interese economice

components are considered not only institutional organizations, formal and informal institutions, but also the institutional environment which is able to contribute to the efficient use of competitive advantages and sustainable development of the national economy;

- *The principle of the systemic approach* – according to which institutional competitiveness is a complex system, the components of which are in close interaction with each other, with direct and indirect links between them, and it is reasonable to take into account the particularities of all components of the system when formulating measures to ensure competitiveness;
- *The principle of permanent opening of competitive positions and opportunities* – constant interaction between the elements of the national economic environment and the external environment, which allows all the component elements of the national economic system to adapt to change;
- *The principle of self-organization* – provides for the establishment in the national institutional environment of the order of coordinated interaction between economic agents (manifested at all hierarchical levels – micro-, mezzo-, macroeconomics) to achieve structural, temporal and functional changes in the national economic system that can contribute to increasing the competitiveness of the economy as a whole.

The main components of the institutional competitiveness of the national economy are the institutional subjects, the institutions, the institutional environment, the institutional mechanism of the competitiveness of the national economy (figure 1).

An advanced level of the national economy competitiveness is the result of the activity of all economic agents (micro-, mezo- and macroeconomic). As mentioned above, economic agents are operating under conditions of competition, so, the competition is the only mechanism for achieving competitiveness. At the same time, competition means confronting the interests of economic agents operating within the national economic system. The

noi, cât și la conștientizarea și aprofundarea celor existente. Astfel, are loc evoluția permanentă a intereselor agenților economici participanți ai luptei concurențiale, ceea ce influențează pozițiile lor competitive și capacitatea de utilizare eficientă a avantajelor competitive. Identificarea intereselor agenților economici, manifestate în cadrul relațiilor concurențiale, care reprezintă motivele reale ce stau la baza acțiunilor lor, permite determinarea celor mai eficiente strategii de creștere atât a competitivității întreprinderilor, industriilor, regiunilor, cât și a întregii economii naționale în ansamblu [3].

intensification of competitive processes can contribute both to the emergence of new economic interests and to the awareness and deepening of existing ones. Thus, the permanent evolution of the interests of the economic agents participating in the competitive struggle takes place, which influences their competitive positions and the capacity to use efficiently the competitive advantages. Identifying the interests of economic agents manifested in competitive relations that represent the real reasons behind their actions allows determining the most effective strategies to increase the competitiveness of enterprises, industries, regions and the entire national economy as a whole [3].

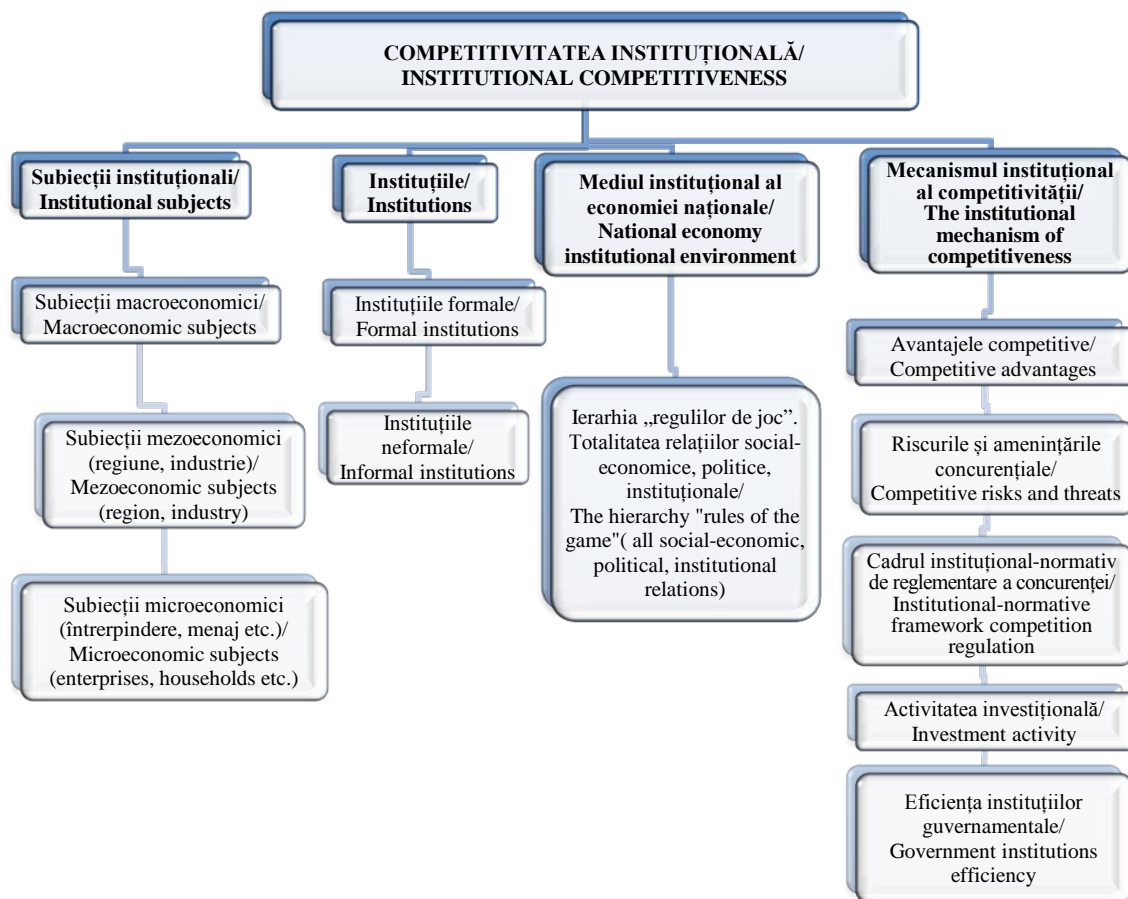

Figura 1. Componentele competitivității instituționale a economiei naționale /
Figure 1. The components of the institutional competitiveness of the national economy
Sursa: elaborată de autor/ Source: elaborated by the author

În acest sens, se pot distinge trei tipuri principale de concurență între agenții economici, în funcție de specificul intereselor lor economice și instituționale:

In this sense, three main types of competition can be distinguished between economic agents, depending on the specifics of their economic and institutional interests:

- *în cadrul subiectului instituțional* – reflectă concurența dintre interesele unui subiect instituțional luat în parte (în cadrul unei întreprinderi luate în parte, a unei industrii, a unei regiuni sau a unei economii naționale);
- *în cadrul aceluiași nivel ierarhic* – reflectă concurența între interesele subiecților de același nivel (între întreprinderi, industrii, regiuni sau economii naționale);
- *între nivelurile ierarhice* – reflectă concurența dintre interesele subiecților de diferite niveluri ierarhice (între întreprinderi – regiune-stat).

Astfel, competitivitatea instituțională reprezintă un atribut al competiției interne și internaționale între subiecții instituționali, care oferă economiei naționale posibilitatea realizării obiectivelor de dezvoltare durabilă a țării prin utilizarea eficientă a avantajelor competitive. Pozițiile concurențiale reprezintă atât elementele, cât și componentele competitivității instituționale. În funcție de ce factori determinanți ai competitivității influențează starea și evoluția pozițiilor concurențiale ale subiectului instituțional, fie are loc formarea avantajelor competitive, care contribuie la dezvoltarea durabilă, fie manifestarea dezavantajelor, care împiedică reușita în lupta concurențială [2].

Poziția concurențială, la rândul său, reprezintă o caracteristică economică, determinată de un sistem sau o combinație de diferite caracteristici, mijloace, capacități obiective ale subiecților instituționali, care, împreună, pot contribui atât la formarea avantajelor competitive, cât și la manifestarea riscului necompetitivității economiei naționale.

Poziția concurențială a unei economii naționale reprezintă un sistem complex format din următoarele subsisteme majore:

- ❖ **POTENȚIALUL CONCURENȚIAL** (*avantaje competitive*) – totalitatea resurselor naturale, umane, materiale, științifice, tehnologice, informaționale și instituționale, de care dispune o țară și care exprimă posibilitățile de dezvoltare durabilă a acesteia. *Avantajele competitive* reprezintă o caracteristică a sistemelor

- *inside the institutional subject* – reflects the competition between the interests of an institutional subject within it (within a joint venture, an industry, a region or a national economy);
- *in the same hierarchical level of institutional subjects* – reflects competition between the interests of subjects of the same level (between enterprises, industries, regions or national economies);
- *between the hierarchical levels of institutional subjects* – reflects the competition between the interests of subjects of different hierarchical levels (between enterprise – region-state).

Thus, institutional competitiveness is an attribute of domestic and international competition between institutional subjects that gives the national economy the opportunity to achieve the objectives of sustainable development of the country through the efficient use of competitive advantages. Competitive positions represent both elements and components of institutional competitiveness. Depending on what determinants of competitiveness influence the state and evolution of the competitive positions of the institutional subject, either the formation of competitive advantages that contribute to sustainable development takes place or the manifestation of disadvantages that prevent success in the competitive struggle [2].

Competitive position is an economic characteristic determined by a system or combination of different characteristics, means, objective capacities of institutional subjects that together can contribute both to the formation of competitive advantages and to the manifestation of the risk of non-competitiveness of the national economy.

The competitive position of a national economy is a complex system consisting of the following major subsystems:

- ❖ **COMPETITIVE POTENTIAL** (*competitive advantages*) – all the natural, human, material, scientific, technological, informational and institutional resources available in the country and which express the possibilities for its sustainable development. *Competitive advantages* are a

economice contemporane, care pun accentul pe concurență, pe calitățile superioare ale unui bun sau serviciu pentru consumator în comparație cu altele, pe totalitatea factorilor determinanți ai dezvoltării durabile, dar și pe existența unui mediu de afaceri favorabil și a unor politici economice active și eficiente aplicate de subiecții instituționali (firme, guverne, organizații patronale, menaje, organisme internaționale etc.) în realizarea obiectivelor strategice stabilite.

❖ **RISURILE ȘI AMENINȚĂRILE CONCURENȚIALE** – totalitatea factorilor variabili sau a evenimentelor aleatorii care, în procesul concurențial, pot genera lipsa de certitudine privind realizarea obiectivelor strategice stabilite. *Riscurile și amenințările concurențiale* reflectă probabilitatea apariției și mărimile pierderilor reale și potențiale, ce pot surveni în urma luptei concurențiale. Riscurile și amenințările concurențiale reflectă constrângerile instituționale, ce pot amenința sau influența negativ realizarea performanțelor strategice ale agenților economici sau pot crea obstacole în utilizarea eficientă a avantajelor competitive naționale și, în consecință, pot influența negativ nivelul competitivității economiei naționale în ansamblu. *Existența și intensitatea* riscurilor și a amenințărilor concurențiale este determinată de următorii *factori*:

- ✓ **politici** – vizează stabilitatea, eficiența și voința politică, care ar putea afecta atât capacitatea subiecților instituționali de a face față angajamentelor economico-financiare asumate în cadrul luptei concurențiale, cât și realizarea obiectivelor strategice de dezvoltare;
- ✓ **economici structurali** – derivă dintr-o serie de variabile macroeconomice, care determină nivelul de dezvoltare structurală a economiei naționale;
- ✓ **sociali** – vizează, în special, structura socială, diferențele dintre nevoi și aspirații, valorile spirituale, nivelul

feature of contemporary economic systems focusing on competition, superior qualities of a consumer good or service compared to others, all the determinants of sustainable development but also the existence of a favourable business environment and active and efficient economic policies applied by institutional subjects (companies, governments, employers' organizations, households, international bodies, etc.) in achieving the set strategic objectives.

❖ **COMPETITIVE RISKS AND THREATS** – all variable factors or random events which can generate competitive process insecurity on achieving strategic objectives. *Competitive risks and threats* reflect the probability of occurrence and the magnitude of the actual and potential losses that may occur as a result of the competitive struggle. Competitive risks and threats reflect institutional constraints that may threaten or negatively influence the achievement of strategic performance of economic agents or create obstacles to the efficient use of national competitive advantages and, as a result, may negatively influence the competitiveness of the national economy as a whole. *The existence and intensity* of risks and competitive threats is determined by the following *factors*:

- ✓ **political** – aimed at stability, efficiency and political will, which could affect both the ability of institutional subjects to cope with the economic and financial commitments made in the competitive struggle and the achievement of strategic development objectives;
- ✓ **structural economic** – derive from a series of macroeconomic variables that determine the level of structural development of the national economy;
- ✓ **social** – concern in particular the social structure, the differences between needs and aspirations, spiritual values, the level of social tension and social security in the country determined by

tensiunii sociale și al securității sociale în țară, determinate de cultura națională, specificul etnic, valorile naționale, limba și modul de viață, bazele etico-morale de existență;

- ✓ **demografici** – ce țin, în special, de migrația necontrolată a populației;
- ✓ **ecologici** – generați de spectrul și efectele încălzirii globale, de emisii continue în aer, apă și sol; proveniți de la industriile și activitățile asociate, de evacuări accidentale ale substanțelor periculoase provenite din instalațiile industriale și care comportă un efect negativ asupra sănătății și mediului (incendii, explozii, manipulări de substanțe periculoase, depozitare de substanțe periculoase); din sistemele de transport; din cutremure; furtuni; inundații; erupții vulcanice; secetă etc.; din activitățile agricole, precum administrarea de îngrășăminte, insecticide și ierbicide, care contaminează solul, apele subterane și de suprafață, și afectează sănătatea și mediul, urbanizarea și infrastructura;
- ✓ **financiar** – care se manifestă prin deplasarea rapidă și aproape necontrolată a capitalului financiar în cadrul sistemului financiar mondial;
- ✓ **instituționali** – vizează modul în care sunt reglementate relațiile social-economice, juridice și politice în cadrul economiei naționale, precum și activitatea instituțiilor (guvernamentale și neguvernamentale) implicate, direct sau indirect, în coordonarea proceselor și fenomenelor concurențiale din cadrul economiei naționale.
- ❖ **CADRUL INSTITUȚIONAL – NORMATIV DE REGLEMENTARE A CONCURENȚEI** – totalitatea elementelor, normelor, actelor normative și procedurilor ce reglementează relațiile concurențiale.
- ❖ **EFICIENȚA ACTIVITĂȚII INVESTIȚIONALE ȘI A INSTITUȚIILOR GUVERNAMENTALE.**
O altă componentă importantă a pozi-

națională, cultura, etnic specificitate, valori naționale, limbă și mod de viață, bazele etico-morale de existență;

- ✓ **demografic** – especially related to the uncontrolled migration of the population;
- ✓ **ecological** – generated by the spectrum and effects of global warming, continuous emissions to air, water and soil from industries and associated activities, accidental discharges of hazardous substances from industrial installations which have a negative effect on health and the environment (fires, explosions, handling of dangerous substances, storage of dangerous substances), by the transport systems, earthquakes, storms, floods, volcanic eruptions, droughts, etc., by the agricultural activities such as spreading fertilizers, insecticides and herbicides, which contaminate the soil, groundwater and surface water and affect health and the environment, and by the urbanization and infrastructure;
- ✓ **financial** – manifested by the rapid and uncontrolled movement of financial capital in the global financial system;
- ✓ **institutional** – aims at the way in which the socio-economic, legal and political relations within the national economy are regulated, as well as the activity of the institutions (governmental and non-governmental) directly or indirectly involved in coordinating the competitive processes and phenomena within the national economy.
- ❖ **INSTITUTIONAL AND NORMATIVE COMPETITION REGULATION FRAMEWORK** – all elements, rules, laws and procedures regulating competitive relationships.
- ❖ **EFFICIENCY OF INVESTMENT AND GOVERNMENTAL INSTITUTIONS.**
Another important component of competitive positions is the existence of formal and informal institutions as well as their impact on both the creation and efficient use of national

țiilor concurențiale o constituie existența instituțiilor formale și informale, precum și impactul acestora atât asupra creării și utilizării eficiente a avantajelor competitive naționale, cât și asupra nivelului și gradului de intensitate a riscurilor și a amenințărilor concurențiale. Aceste instituții permit reglementarea și structurarea oportunităților de dezvoltare a activității economice și investiționale în anumite domenii și sectoare ale economiei naționale, modului de repartizare și utilizare a factorilor de producție, care formează potențialul economic național [4].

Concluzii

Competitivitatea instituțională a economiei naționale este un sistem complex, ale cărui componente principale sunt *subiecții instituționali* (actorii de bază ai luptei concurențiale, cei care formează nucleul competitivității instituționale), *instituțiile* (care contribuie la formarea competitivității), *mediul instituțional* (acele condiții, în care are loc formarea pozițiilor competitive și acei factori, care influențează dezvoltarea competiției) și mecanismul instituțional (pozițiile concurențiale, pe baza cărora are loc procesul concurențial). Orice poziție concurențială a unui agent economic, luat în parte și a economiei naționale, în ansamblu, pe de o parte, presupune oportunități și avantaje competitive, iar, pe de altă parte, constrângeri instituționale și factori de risc.

Avantajele competitive ale economiei naționale pot consolida poziția acesteia în relațiile concurențiale și pot contribui la dezvoltarea durabilă, iar constrângerile instituționale și factorii de risc – împiedică această dezvoltare. Influența acestor factori de risc trebuie să fie eliminată sau atenuată semnificativ. În același timp, determinarea, gestionarea eficientă și atenuarea riscurilor și amenințărilor concurențiale, în anumite condiții, pot fi transformate în avantaje concurențiale, în stimulente instituționale pentru dezvoltarea diverselor domenii economice și atragerea resurselor investiționale în anumite ramuri ale economiei naționale și, într-o perspectivă lungă de timp, la un nivel avansat al competitivității durabile a economiei naționale.

competitive advantages and the level and intensity of risks and competitive threats. These institutions allow the regulation and structuring of opportunities for the development of economic and investment activity in certain areas and sectors of the national economy, the distribution and use of the factors of production that form the national economic potential [4].

Conclusions

The institutional competitiveness of the national economy is a complex system, whose main components are *institutional subjects* (the basic actors of the competitive struggle, those who form the core of institutional competitiveness), *institutions* (which contribute to the formation of competitiveness), the *institutional environment* (those conditions in which the formation of competitive positions takes place and those factors that influence the development of competition) and the institutional mechanism (competitive positions, on the basis of which the competitive process takes place). Any competitive position of a separate economic operator and of the national economy as a whole, on the one hand, implies opportunities and competitive advantages, and, on the other hand, institutional constraints and risk factors.

Competitive advantages of the national economy can strengthen its position in competitive relations and can contribute to sustainable development, institutional constraints and risk factors – hinder this development. The influence of these risk factors must either be eliminated or significantly mitigated. At the same time, determining, effectively managing and mitigating competitive risks and threats under certain conditions can be turned into competitive advantages, institutional incentives for the development of various economic areas and attracting investment resources in certain branches of the national economy and, in the long run, at an advanced level of the sustainable competitiveness of the national economy.

Bibliografie/ Bibliography:

1. BORRÁS S.; SEABROOKE L. *Sources of national institutional competitiveness: sensemaking in institutional change*. Oxford University Press, 2015. 179 p. ISBN: 978-0-19-967874-7
2. CHOI Y.B. *Institutional economics and national competitiveness*. London, New York, 2012. 160 P. ISBN:978-0-415-60026-2
3. CAMPBELL J.L.; PEDERSEN O.K. *Institutional competitiveness in the global economy: Denmark, the United States, and the varieties of capitalism*. Regulation & Governance, 2007, nr. 1, pp.230-246. Disponibil pe: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/j.1748-5991.2007.00012.x> [accesat 10.06.2020]
4. PEDERSEN O.K. *Institutional competitiveness: how nations came to compete*. International Center for Business and Politics, Copenhagen Business School. Working paper nr. 47, 2008. 38 p. ISBN: 87-91690-47-1. Disponibil pe: https://research-api.cbs.dk/ws/portalfiles/portal/59064754/wp_cbp_2008_47.pdf [accesat 10.06.2020]

369.22:369.042-057.56+614.2(478)

SĂNĂTATEA MUNCITORILOR MIGRANȚI ȘI FINANȚAREA SISTEMULUI MEDICAL ÎN REPUBLICA MOLDOVA

Conf. univ. dr. Eduard ȚUGUI, USPEE
eduard.tugui@yahoo.com

Prof. univ. dr. hab. Angela SECRIERU, ASEM
angelasecrieru@yahoo.com

Studiul scoate în evidență problema încadrării muncitorilor migranți în schema de contribuție financiară la sistemul medical din Republica Moldova. Dreptul la sănătate a muncitorilor migranți devine un subiect actual pentru o lume interconectată, în care sute de milioane de muncitori sunt angajați în afara țărilor de origine. Pandemia COVID-19 a resuscitat interesul pentru serviciile medicale oferite muncitorilor migranți, dar interesul este privit, preponderent, din perspectiva statelor-gazdă a migranților, nu a statelor de origine. Cercetarea finanțării sistemului medical, prin prisma antrenării muncitorilor migranți vine să contribuie la modificarea și completarea unor acte normative referitoare la economia sănătății cu teze raportate de includerea migranților în sistemele de sănătate a țărilor de origine și, în același timp, vizează formularea recomandărilor de eficientizare a finanțării sistemului medical din Republica Moldova și asigurării dreptății sociale.

Cuvinte-cheie: *muncitori migranți, sisteme medicale, funcția de producție a sănătății, finanțe publice, asigurări medicale.*

JEL: H12, H51, I13, I18.

Introducere

Pandemia COVID-19 reactualizează relația dintre finanțele publice, drepturile economice și cele sociale, implicit dreptul la muncă și dreptul la sănătate, definitivitate în legislațiile naționale și în Pactul internațional cu privire la drepturile economice, sociale

369.22:369.042-057.56+614.2(478)

HEALTHCARE OF MIGRANT WORKERS AND HEALTH SYSTEM FINANCING IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA

Assoc. Prof. PhD Eduard TUGUI, USPEE
eduard.tugui@yahoo.com

Prof. Hab. Dr. Angela SECRIERU,
ASEM angelasecrieru@yahoo.com

The study highlights the issue of including migrant workers in the financial contribution scheme to the health system in the Republic of Moldova. The right to healthcare of migrant workers is becoming a topical issue for an interconnected world in which hundreds of millions of workers are employed outside their countries of origin. The COVID-19 pandemic has revived interest in medical services for migrant workers, but academic interest is seen predominantly from the perspective of migrant host states, not countries of origin. The research of the medical system financing, by including migrant workers, contributes to the modification and completion of normative acts regarding the health economy with theses related to the inclusion of migrants in the health systems of the countries of origin and, at the same time financing the medical system in the Republic of Moldova and ensuring social justice.

Keywords: *migrant workers, healthcare systems, health production function, public finances, health insurance.*

JEL: H12, H51, I13, I18.

Introduction

The COVID-19 pandemic updates the relationship between public finances and economic and social rights, including the right to work and the right to health, as outlined in national legislation and the International Covenant on Economic, Social and Cultural

și culturale¹. Creșterea mobilității internaționale a forței de muncă, în condițiile globalizării, este tot mai mult înțeleasă prin prisma asigurării medicale pentru muncitorii migranți în țările-gazdă și dreptul la sănătate al acestora. Dar, din moment ce muncitorii migranți au reprezentat unul dintre mecanismele de transmitere a coronavirusului de tip nou în toată lumea, generând cea mai virulentă pandemie de după „gripa spaniolă”, în urmă cu un secol, iar revenirea masivă acasă a muncitorilor sezonieri și circulanți a pus presiune suplimentară pe sistemele naționale de îngrijire a sănătății, dreptul la sănătate a acestor categorii sociale devine crucial și pentru țările de origine.

Insuficienta preocupare, în literatura de specialitate, față de sănătatea muncitorilor migranți în țările de origine s-a concretizat în elaborarea și implementarea unor politici din domeniul sănătății publice, care fac abstracție de acoperirea cu servicii medicale a unui număr mare de cetățeni, în multe zone ale lumii. Pandemia COVID-19 a pus, pentru prima dată, serios problema asigurării medicale a muncitorilor sezonieri și circulanți est-europeni, care sunt angajați (legal sau ilegal) în economiile vest-europene și care au venit în timpul crizei să beneficieze de tratament (gratuit, în cazul infecției cu noul coronavirus) din țările de origine.

Dispoziția nr. 10 din 31 martie 2020 a Comisiei pentru Situații Excepționale a Republicii Moldova, prevede, printre altele:

- Începând cu 01 aprilie 2020, în perioada stării de urgență, cetățenii Republicii Moldova și străinii cu permis de ședere pe teritoriul Republicii Moldova, care intenționează să traverseze frontiera de stat pe sensul de intrare în Republica Moldova și nu dețin statut de persoană asigurată în sistemul Asigurării obligatorii de asistență medicală (AOAM), vor achita

Rights¹. The wide spreading international labour mobility in the conditions of globalization is increasingly perceived in terms of health insurance for migrant workers in host countries and their right to healthcare. Since migrant workers have been one of the mechanisms of transmitting the new type of coronavirus worldwide, generating the most virulent pandemic since the “Spanish flu” a century ago, and the massive return home of seasonal and circulating workers has put more pressure to national health care systems, the right to healthcare of these social categories also becomes crucial for countries of origin.

Deficient concern in the academic literature for the health of migrant workers in countries of origin has resulted in the development and implementation of public health policies that ignore the coverage of a large number of citizens in many parts of the world. The COVID-19 pandemic has for the first time seriously raised the issue of health insurance for seasonal workers and workers in Eastern Europe, who are employed (legally or illegally) in Western European economies and who came during the crisis to receive treatment (free of charge, in case of infection with the new coronavirus) in the countries of origin.

Provision no. 10 of March 31, 2020 of the Commission for Exceptional Situations of the Republic of Moldova, provides:

- Starting with April 1, 2020, during the state of emergency, citizens of the Republic of Moldova and foreigners with a residence permit on the territory of the Republic of Moldova, who intend to cross the state border to enter the Republic of Moldova and do not have the status of insured person compulsory health care, will pay the compulsory health insurance in a fixed amount.

¹ Pactul internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale. Adoptat și deschis spre semnare de Adunarea Generală a Națiunilor Unite, la 16 decembrie 1966, prin Rezoluția 2200 A (XXI). Intrat în vigoare la 3 ianuarie 1976. Ratificat prin Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova nr. 217-XII din 28.07.1990./ International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights. Adopted and opened for signature by the United Nations General Assembly on 16 December 1966 by Resolution 2200 A (XXI). Entered into effect on January 3, 1976. Ratified by Decision of the Parliament of the Republic of Moldova no. 217-XII of 28.07.1990.

prima de asigurare obligatorie de asistență medicală în sumă fixă.

- Persoanele ce intenționează să traverseze frontiera de stat, pe calea aeriană, pe sensul de intrare în Republica Moldova, vor achita prima de asigurare obligatorie de asistență medicală, în sumă fixă, inclusiv prin intermediul sistemului guvernamental Mpay.
- Persoanele ce traversează frontiera de stat, pe calea terestră pe sensul de intrare în Republica Moldova, vor completa și semna, în mod obligatoriu, Declarația pe propria răspundere privind obligația achitării, în termen de 72 de ore, a primei de asigurare obligatorie de asistență medicală pentru anul 2020.

Reprezentând, în fond, reacții neașteptate și întârziate la o problemă socială latentă, demersurile autorităților publice încalcă normele constituționale² și sunt contrare cadrului legal existent în domeniul asigurării medicale obligatorii, care face scutiri de la plata obligatorie pentru anumite categorii sociale și pe care Dispoziția nr.10, din 31 martie 2020, a Comisiei pentru Situații Excepționale a Republicii Moldova nu le prevede. În plus, dispoziția și măsurile conexe nu au reușit să-i determine pe toți muncitorii întorși acasă să-și procure polița obligatorie de asigurări medicale, în lipsa unor mecanisme eficiente de monitorizare și control al achiziționării polițelor.

Pornind de la realitatea că sistemul medical din Republica Moldova este cronic subfinanțat și de la convingerea că plățile obligatorii de asistență medicală sunt importante pentru finanțele publice, dar cruciale pentru coeziunea socială, studiul formulează o serie de recomandări relevante pentru eficientizarea finanțării sistemului medical autohton și încearcă, în același timp, să extindă arealul de cercetare a economiei sănătății.

- Persons intending to cross the state border by air on the way to enter the Republic of Moldova will pay the compulsory health insurance, in a fixed amount, through the governmental Mpay system.
- Persons crossing the state border by land on the way to enter the Republic of Moldova, will complete and sign, mandatorily, the Statement of Own Responsibility regarding the obligation to pay within 72 hours the compulsory health insurance for 2020.

Mainly representing unexpected and delayed reactions to a latent social problem, the actions of the public authorities violate the constitutional norms² and are contrary to the existing legal framework in the context of compulsory health insurance, which exempts from compulsory payment certain social categories and which Provision no.10 of March 31, 2020 of the Commission for Exceptional Situations of the Republic of Moldova does not provide for them. Moreover, the provision and related measures failed to cause all returning workers to purchase the compulsory health insurance policy, in the absence of effective mechanisms for monitoring and controlling the purchase of policies.

Considering the reality that the healthcare system in the Republic of Moldova is inveterately underfunded and from the conviction that mandatory health care payments are important for public finances but crucial for social cohesion, the study develops a series of relevant recommendations for contouring efficiently the financing of the local healthcare system and tries to extend the research area of health economy.

The basic hypothesis – including migrant and circulating workers in the system of compulsory health insurance is *a priori* an approach of social justice and only *a posteriori* an action of financial sustainability of the medical system in the Republic of Moldova.

² Cel puțin art. 27 (2) din Constituția Republicii Moldova, care prevede că: „Oricărui cetățean al Republicii Moldova îi este asigurat dreptul de a-și stabili domiciliul sau reședința în orice localitate din țară, de a ieși, de a emigra și de a reveni în țară”./ Art. 27 (2) of the Constitution of the Republic of Moldova, which states that: “Every citizen of the Republic of Moldova is guaranteed the right to establish his domicile or habitual residence anywhere in the country, to leave, emigrate and return to the country”.

Ipoteza de bază – antrenarea muncitorilor migranți și circulanți în sistemul asigurării obligatorii de asistență medicală este *a priori* un demers de dreptate socială și doar *a posteriori* un demers de sustenabilitate financiară a sistemului medical din Republica Moldova.

Cadrul teoretic și metode aplicate

Teoria economică a dezvoltat, între timp, o ramură distinctă – economia sănătății, care studiază funcționarea sistemelor de sănătate, de rând cu factorii și comportamentele, care afectează sănătatea. Articulația economiei sănătății este un proces dinamic, care începe odată cu cea de a V-a Adunare Mondială a Sănătății din 1951, în cadrul căreia, la nivelul Organizației Mondiale a Sănătății (OMS), s-a discutat „importanța economică a medicinei preventive” [18], proces care este exprimat academic într-un articol semnat de către Kenneth Arrow în 1963. Deși Arrow, unul dintre cei mai mari economiști ai secolului XX și laureat al Premiului Nobel în Economie, anul 1972, menționa în acel articol din *American Economic Review* că studiul vizează „industria medicală” și nu „sănătatea” [3], articolul este adesea specificat în categoria celor care au contribuit la nașterea economiei sănătății ca disciplină.

Economia sănătății și-a însușit metodologia microeconomiei neoclasice și s-a arătat preocupată de eficiență, eficacitate, valoare și comportament în producția și consumul de servicii medicale. Printre particularitățile, care disting economia sănătății de alte domenii, se includ intervenția guvernamentală extinsă, incertitudinea și asimetria informației recunoscută, practic, de către toate școlile de gândire economică, și prezența unui agent terț – medicul [5; 16].

Relevant pentru prezentul studiu este faptul, că economiștii din domeniul sănătății s-au aplecat asupra eficienței diferitelor sisteme de sănătate din perspectiva finanțării acestor sisteme, evaluând diferitele tipuri de sisteme de sănătate, pornind de la funcția neoclastică a producției (figura 1).

Literature review and methods applied

The economic theory has developed over time a distinct branch – healthcare economics, that studies the functioning of health systems, along with the factors and behaviours that affect health. The emphasis of the health economy is a dynamic process that begins with the Fifth World Health Assembly in 1951, at which the World Health Organization (WHO) discussed the “economic importance of preventive medicine” [18], a process that is academically expressed in an article signed by Kenneth Arrow in 1963. Although Arrow, one of the greatest economists of the twentieth century and Nobel Laureate in Economy in 1972, mentioned in that article in the *American Economic Review* that the study was about the “medical industry” and not “health” [3], the article is often specified in the category of those that contributed to the birth of the healthcare economics as a discipline.

Healthcare economics has acquired the methodology of neoclassical micro-economics and has been concerned with efficiency, effectiveness, value and behaviour in the production and consumption of medical services. Among the peculiarities that distinguish healthcare economics from other fields are extensive government intervention, uncertainty and instability of information, recognized by almost all schools of economic thinking, and the presence of a third agent – the doctor [5; 16].

Relevant to the respective study is the fact that healthcare economists have focused on the efficiency of different health systems from the perspective of financing these systems, evaluating the different types of health systems starting from the neoclassical function of production (figure 1).

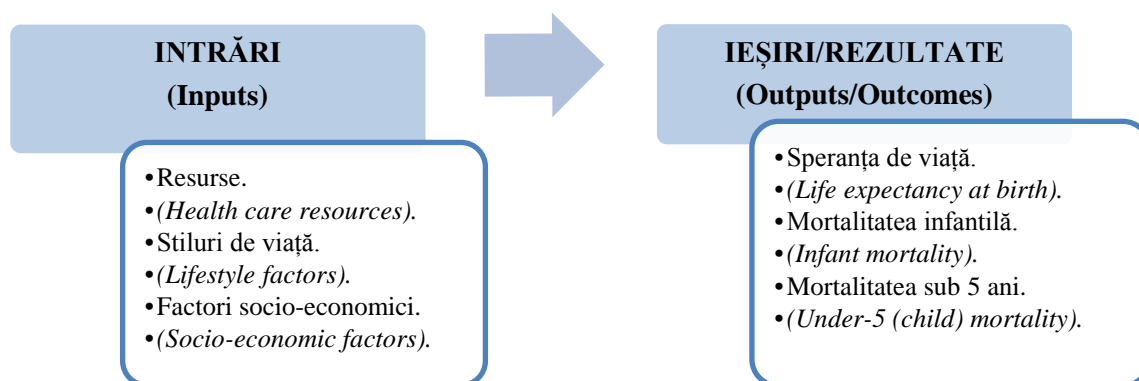

Figura 1. Structura funcției de producție a sănătății/

Figure 1. Structure of health production-function

Sursa: adaptată de autori în baza [1]/ Source: developed by the authors based on [1]

În acest context, relația cauzală dintre intrări și ieșiri/rezultate, în sistemele de sănătate, este studiată, tot mai mult, în literatura de specialitate, dar concluziile sunt, de cele mai multe ori, diferite. Pe de o parte, există autori, care constată o legătură slabă sau insignifiantă între cheltuielile din domeniul sănătății și rezultatele măsurate prin cei trei indicatori menționați în figura 1 [9; 10]. Pe de altă parte, s-au înregistrat tot mai multe studii empirice, care constată o relație cauzală pozitivă între finanțarea sistemelor de sănătate și rezultatele existente în diferite state, exprimate prin speranța de viață, mortalitatea infantilă și mortalitatea la copiii cu vârsta de sub 5 ani [2; 8; 11].

Deși își extinde arealul de cercetare, implicit sub diferite aspecte ale analizei financiare și relației cu piața forței de muncă, economia sănătății este, deocamdată, limitată metodologic de decuplarea „sistemelor naționale de sănătate” de categorii mai extinse, ca „sănătatea globală” sau „sănătatea regională/continentală”. Aceste limite teoretice sunt relevante nu doar pentru globalizarea/regionalizarea, pe care o parcurge ciclic economia mondială, dar devin și mai importante în contextul unor pandemii globale, cum este cazul COVID-19. În mod particular, este insuficient cercetată relația dintre sistemele de sănătate, finanțarea acestora și mobilitatea internațională a forței de muncă, în condițiile globalizării și/sau ale proiectelor integraționiste regionale/continentale. Puținele studii existente cercetează accesul la serviciile medicale al muncitorilor migranți, preponderent, din perspectiva statelor-gazdă, nu a țărilor de origine

In this context, the causal relationship between inputs and outputs/outcomes in health systems is increasingly studied in the literature, but the conclusions are often different. On the one hand, there are authors who find a weak or insignificant link between health expenditure and the results measured by the three indicators mentioned in figure 1 [9; 10]. On the other hand, there are more and more empirical studies that find a positive causal relationship between the financing of health systems and the results in different states, expressed by life expectancy, infant mortality and mortality in children under 5 years [2; 8; 11].

Although it expands its research area, implicitly under various aspects of financial analysis and the relationship with the labour market, the health economy is, for the time being, methodologically limited by decoupling “national health systems” from broader categories, such as “global health” or “regional/continental health”. These theoretical limits are relevant not only for the globalization/regionalization that the world economy is going through cyclically, but they are becoming even more important in the context of global pandemics, such as the COVID-19 case. In particular, the relationship between health systems, their financing and international labour mobility, in the conditions of globalization and/or regional/continental integration projects, is insufficiently researched. The few existing studies examine the access to health services of migrant workers mainly from the perspective of host states, not of the countries of origin of these workers and are

ale acestor muncitori și sunt mai puțin focalizate pe mobilitatea forței de muncă în procesul de integrare europeană [13; 15; 17].

În Republica Moldova, economia sănătății, deocamdată, constituie un domeniu mai puțin cercetat, în timp ce marea parte a cercetărilor realizate vin mai curând din domeniul medicinei, care încearcă să gestioneze sistemul medical, în condițiile economiei de piață, și mai puțin din punct de vedere economic. Astfel, o serie de cercetări sunt axate pe conceptualizarea economiei sănătății și pe managementul în sănătate, iar specialiștii, când cercetează sistemul de asigurări medicale obligatorii, nu acordă suficient spațiu și pentru cele câteva sute de mii de muncitori, care au emigrat din țară [6; 7].

Prin raportarea finanțării sistemului de sănătate din Republica Moldova la cetățenii angajați în afara hotarelor țării, care au revenit acasă în timpul pandemiei COVID-19, prezentul studiu încearcă nu doar să răspundă unei provocări existente în sistemul medical autohton, dar și să acopere o breșă teoretică existentă în economia sănătății. Pentru aceasta, sunt realizate următoarele etape de cercetare: sunt definiți factorii care au condus la creșterea costurilor din sistemele de sănătate la nivel global; este elucidată relația cauzală dintre finanțare (input) și rezultate (output) în domeniul sănătății și, anume, a speranței de viață la naștere; sunt evidențiate diferitele modele ale sistemelor de sănătate și ale mecanismelor de finanțare conexe; sunt analizate veniturile și cheltuielile sistemului medical din Republica Moldova; sunt calculate potențialele venituri în mărime fixă, colectate de la muncitorii migranți și discutate măsurile complementare de venituri.

În perioada de realizare a studiului s-a recurs la paradigma metodologiei mixte de cercetare, care presupune combinația dintre metodele cantitative și cele calitative. Astfel, au fost utilizate:

- *Analiza cantitativă a documentelor* – cercetarea studiilor și documentelor existente, colectarea datelor statistice relevante;
- *Metoda comparativă* – compararea diferitelor sisteme de sănătate prin prisma finanțării și a datelor cu privire la diferiți indicatori statistici;
- *Metoda diacronică* – descrierea evoluției datelor cu privire la persoanele asigurate

less focused on labour mobility in the process of European integration [13; 15; 17].

In the Republic of Moldova, the health-care economics is still a less researched field, while most of the research is more in the field of medicine, which tries to manage the medical system under market conditions, and less from the economic point of view. Thus, a series of researches are focused on the conceptualization of the health economics and on health management, and when researching the compulsory health insurance system, it does not provide enough space for the several hundred thousand workers who emigrated from the country [6; 7].

By reporting the financing of the health system in the Republic of Moldova to citizens employed abroad who returned home during the COVID-19 pandemic, this study seeks not only to address a challenge in the domestic healthcare system, but also to cover an existing theoretical gap in health economics. For this, the following research stages are carried out: the factors that led to the increase of costs with global health systems are defined; the causal relationship between funding (input) and outcomes (output) in the field of health, namely life expectancy at birth, is elucidated; the different models of health systems and related funding mechanisms are highlighted; the incomes and expenses of the medical system from the Republic of Moldova are analysed; the potential income collected from migrant workers is calculated and complementary income measures are discussed.

The study involved using the paradigm of mixed research methodology, which involves the combination of quantitative and qualitative methods. Thus, the following methods were used:

- *The quantitative analysis of documents* – research of existing studies and documents, collection of relevant statistical data;
- *The comparative method* – used for comparing different health systems in terms of funding and data on different statistical indicators;
- *The diachronic method* – used in describing the evolution of data on insured persons and financial indicators of the compulsory health insurance system in the Republic of Moldova.

și indicatorii financiari ai sistemului de asigurare medicală obligatorie din Republica Moldova.

Rezultate și discuții

Sănătatea a devenit una dintre valorile fundamentale ale civilizației contemporane, în timp ce dreptul la sănătate a devenit parte a jurisprudenței internaționale și naționale. Calitatea serviciilor medicale este esențială pentru sănătatea cetățenilor și, în consecință, pentru creșterea speranței de viață peste tot în lume, care a ajuns la 72 de ani la nivel global [18]. Provocarea majoră a sistemelor naționale de sănătate, la începutul secolului XXI, este reprezentată de faptul că resursele limitate, tradiționala preocupare a economiei, se conjugă cu creșterea exponențială a costurilor în domeniul îngrijirii sănătății.

Literatura economică specializată definește șapte factori, care stau la baza creșterii costurilor în domeniul îngrijirii sănătății: informația (consumatorul educat); prețul (intensitatea competențelor/calificărilor); inovația (tehnologizarea); structura (stimulentele); stilul de viață (abuzul); standardele de viață (pretențiile crescute de calitate); demografia (îmbătrânirea populației).

Results and discussions

Health has become one of the fundamental values of modern civilization, while the right to health has become part of international and national jurisprudence. The quality of healthcare services is essential for the health of citizens and, as a consequence, for increasing life expectancy worldwide, which has reached 72 years globally [18]. The major challenge for national health systems at the beginning of the 21st century is that limited resources, the traditional concern of the economy, are combined with the exponential increase in healthcare costs.

The specialized economic literature defines seven factors that underlie the increases of costs in the field of health care: information (educated consumer); price (intensity of skills/qualifications); innovation (technology); structure (incentives); lifestyle (abuse); living standards (high quality claims); demography (ageing population).

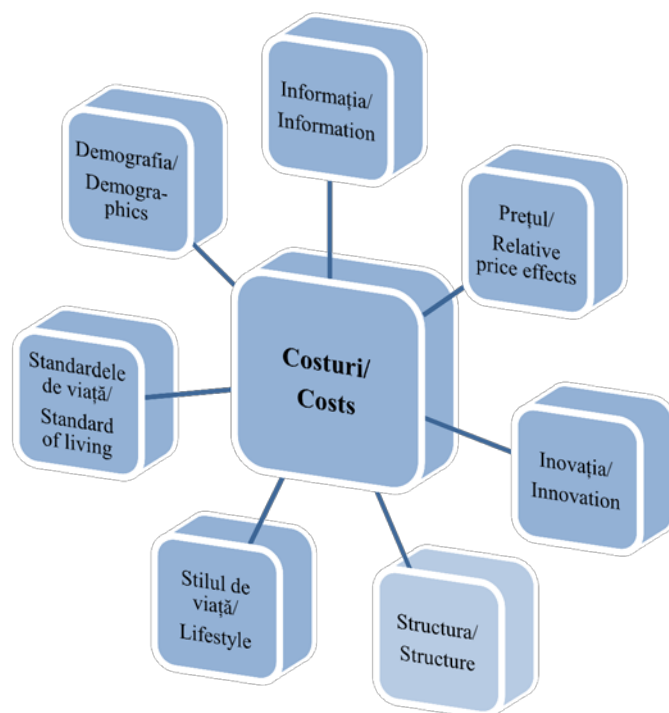

Figura 2. Factorii care au contribuit la creșterea costurilor pentru îngrijirea sănătății/

Figure 2. Major contributors to the growth of health care costs

Sursa: elaborată în baza [14]/ Source: developed based on [14]

Creșterea costurilor, concomitent cu asigurarea accentuată a drepturilor economice și sociale în statele cu un nivel de bunăstare ridicat, a condus la creșterea cheltuielilor din sănătate raportate la Produsul Intern Brut (PIB) și în valori absolute, inițial, în economiile dezvoltate și, treptat, în restul lumii. Datele statistice pentru anul 2017 denotă că cheltuielile globale pentru ocrotirea sănătății s-au cifrat la 7,8 trilioane USD [19, p.11]. Totodată, cheltuielile raportate la PIB, care constituiau 5,8% din PIB, în anul 1970, în Statele pentru Cooperare și Dezvoltare Economică (OCDE), au ajuns la cca 17% în SUA și peste 11% în Franța, în timp ce media pentru Uniunea Europeană reprezenta 9,6%. Există, deocamdată, diferențe substanțiale în diferite state ale lumii, în funcție de cheltuielile pentru ocrotirea sănătății raportate la PIB, inclusiv în interiorul Uniunii Europene, deși diferențele sunt înregistrate și mai mari în valori absolute, care măsoară cheltuielile pentru sănătate pe cap de locuitor. Astfel, Franța și Germania au suportat cheltuieli mai mult decât duble comparativ cu România sau Republica Moldova, unde acestea constituie 5,2%, respectiv, 4,4% din PIB (figura 3).

Increasing costs, along with ensuring economic and social rights in welfare states with “powerful governments”, have led to increased health spending compared to GDP and in absolute values, initially in developed economies and gradually in the rest of the world. Statistical data for 2017 show that global healthcare expenditures amounted to USD 7.8 trillion [19, p.11]. At the same time, GDP-related expenditures, which accounted for 5.8% of GDP in 1970 in the Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) countries, reached about 17% in the USA and over 11% in France, while the average for the European Union was 9.6%. There are however substantial divergences in different countries around the world depending on the expenditure on health care compared to GDP, including within the European Union, although the differences are even greater in absolute values, which measure health expenditure per capita. Thus, France or Germany have more than double expenditures compared to Romania or the Republic of Moldova, where they constitute 5.2% and, respectively 4.4% of GDP (figure 3).

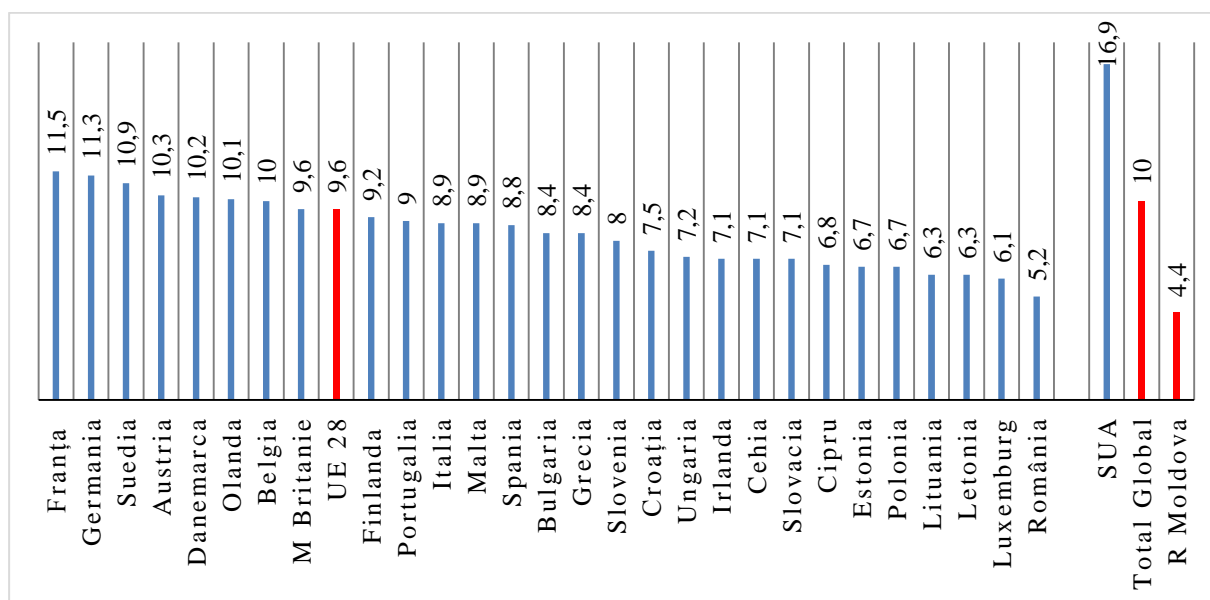

Figura 3. Cheltuielile pentru Ocrotirea Sănătății, 2017 (în % din PIB)/
Figure 3. Healthcare Expenditure, 2017 (% of GDP)

Sursa: elaborată în baza OCED Health Statistics 2018; Eurostat Database; WHO Global Health Expenditure Database/ Source: developed based on OECD Health Statistics 2018; Eurostat Database; WHO Global Health Expenditure Database

Creșterea cheltuielilor privind sănătatea, la nivelul întregii lumi, a presupus și creșterea speranței de viață la nivel global, conform datelor din figura 4. Astfel, raportarea cheltuielilor pentru ocrotirea sănătății, la nivel național și global, la indicatorii de rezultat, în termenii structurii funcției de producție a sănătății, exprimă relația causală pozitivă dintre finanțarea sănătății și rezultatele exprimate în indicatori, precum mortalitatea infantilă sau speranța de viață. Chiar dacă relația causală pozitivă este mult mai evidentă în cazul cheltuielilor pentru ocrotirea sănătății pe cap de locuitor, faptul că România și Republica Moldova, care înregistrează cele mai mici cheltuieli raportate la PIB, dintre țările europene, incluse în analiza comparativă, acestea sunt și statele cu cea mai mică speranță de viață, realitate ce poate fi explicat prin cauzalitatea expusă mai sus.

The increase in health expenditures in the whole world has also meant an increase in global life expectancy, according to the data in figure 4. Thus, the report of national and global health expenditures to outcome indicators, in terms of the structure of the production function of the world expresses the positive causal relationship between health funding and the results expressed in indicators such as infant mortality and life expectancy. Even if the positive causal relationship is much more obvious in the case of per capita health expenditures, the fact that Romania and the Republic of Moldova have the lowest expenditures compared to GDP among European countries included in the comparative analysis, and are also the countries with the lowest life expectancy can be explained by the above mentioned causality.

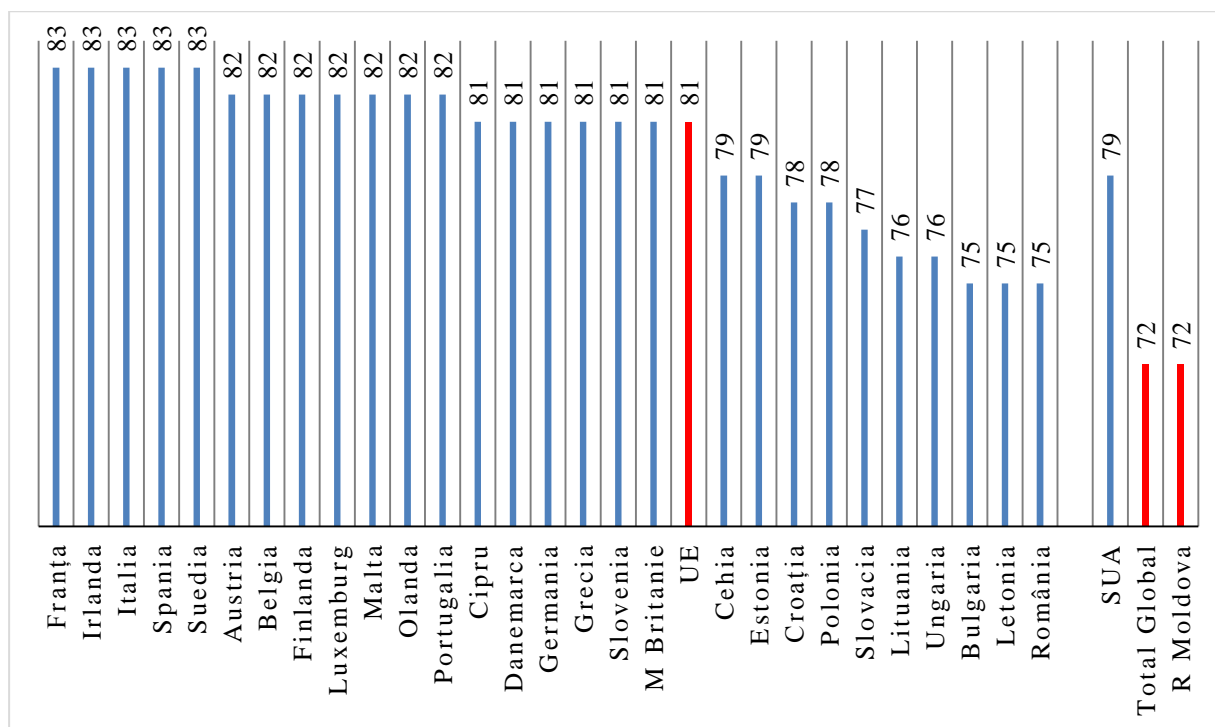

Figura 4. Speranța de viață la naștere, 2019/

Figure 4. Life expectancy at birth, 2019

Sursa: elaborată în baza [19]/ Source: developed based on [19]

În toată lumea, finanțarea sănătății a generat și modele diferite ale sistemelor naționale de sănătate. Astfel, în timp, s-au prefigurat patru modele de bază ale sistemului

Healthcare funding around the world has also generated different models of national healthcare systems. Consequently, four basic models of national healthcare were established

național de sănătate, care au dezvoltat mecanisme diferite de finanțare, precum: modelul Beveridge, introdus în Marea Britanie în 1948 și preluat, ulterior, de Spania, țările scandinave, Noua Zeelandă, Hong Kong; modelul Bismarck, introdus în Germania la sfârșitul sec. XIX și preluat, ulterior, de Franța, Belgia, Țările de Jos, Japonia, Elveția, și într-o anumită măsură de țările din America Latină; modelul național de asigurări, practicat preponderent în Canada, Taiwan, Coreea de Sud; modelul de asigurări private, existent în SUA. Fiecare dintre modele dispune de mecanisme diferite de finanțare (figura 5).

over time, which developed different funding mechanisms: the Beveridge model, introduced in Great Britain in 1948 and later taken over by Spain, the Scandinavian countries, New Zealand, Hong Kong; the Bismarck model, introduced in Germany at the end of the century. XIX and subsequently taken over by France, Belgium, the Netherlands, Japan, Switzerland, and to some extent by Latin American countries; the national insurance model, practiced mainly in Canada, Taiwan, South Korea; the private insurance model, existing in the USA. Each of the models has different funding mechanisms (figure 5).

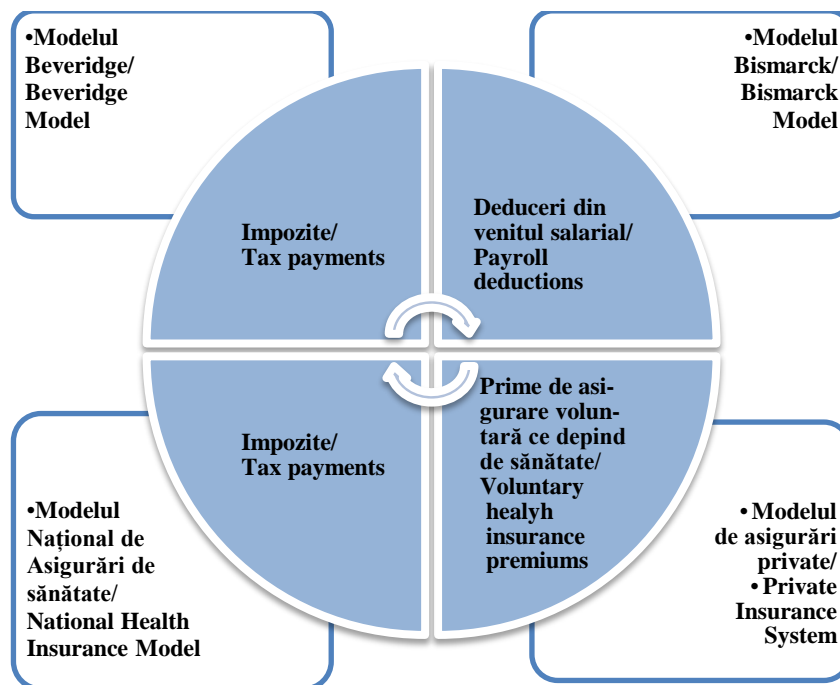

Figura 5. Modele de sisteme de îngrijire a sănătății/

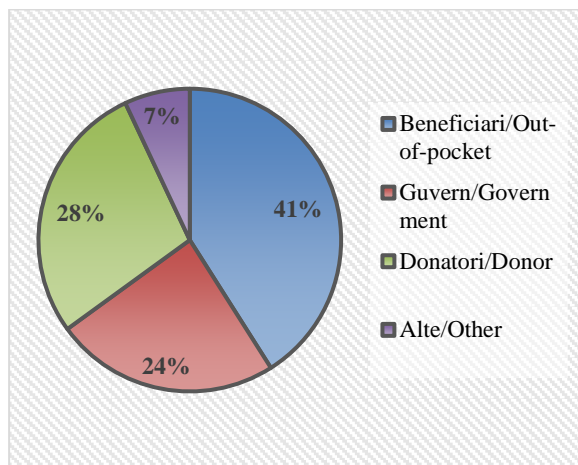
Figure 5. Models of Healthcare Systems

Sursa: elaborată în baza [12]/ Source: developed based on [12]

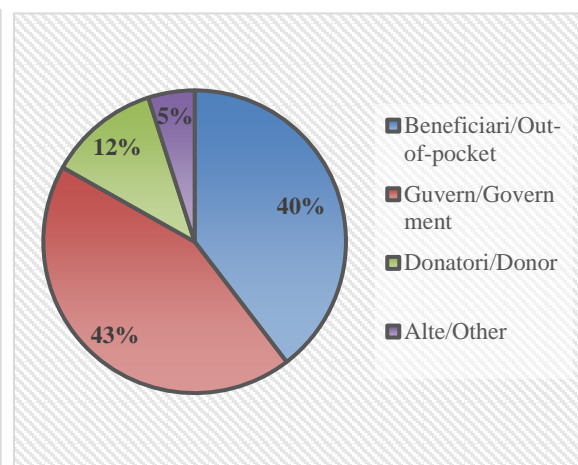
Dincolo de valoarea cheltuielilor pentru ocrotirea sănătății și a modelelor sistemelor medicale, dar în strânsă corelare cu acestea, sursele de finanțare a domeniului sănătății în diferitele state ale lumii sunt la fel de relevante pentru eficiența și sustenabilitatea sistemului. Sursele de finanțare a sănătății diferă și mai mult în funcție de dezvoltarea socio-economică a statelor (figura 6).

Beyond the value of healthcare expenditures and models of healthcare systems, but in interdependent correlation with them, the sources of health funding in different countries of the world are equally relevant to the efficiency and sustainability of the system. Sources of health financing differ significantly depending on the socio-economic development of the states (figure 6).

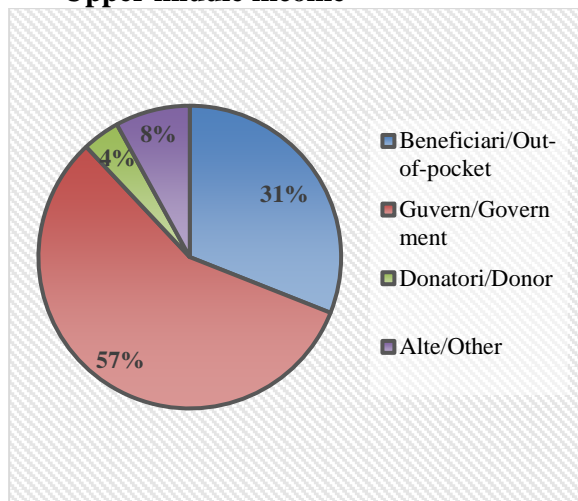
6.a. Venituri joase/ Low income

6.b. Venituri sub medie/ Lower middle income

6.c. Venituri peste medie/ Upper middle income

6.d. Venituri înalte/ High income

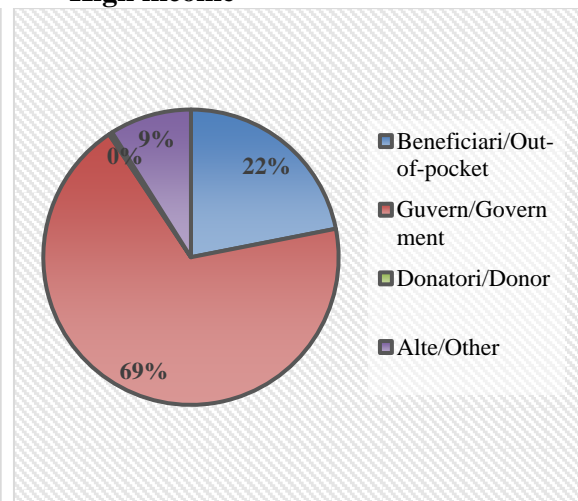

Figura 6. Sursa de finanțare a sănătății în funcție de veniturile țărilor/
Figure 6. Source of health funding depending on the income of the countries

Sursa: elaborată în baza [20, p.9]/ Source: elaborated based on [20, p.9]

Tranziția la economia de piață, în Republica Moldova, a fost asociată și cu reforma sistemului medical, de la sistemul național al sănătății de tip planificat, la modelul Bismarck. Complexitatea problemelor existente în sistemul medical din Republica Moldova, asociate cu reformele incoerente, slaba dotare tehnică, lipsa cadrelor medicale calificate sau corupția cronică, depășesc obiectul de cercetare al prezentului studiu. Relevante pentru prezenta cercetare sunt doar sustenabilitatea financiară, care determină, în mare măsură, celelalte probleme ale sistemului medical autohton, corelată cu dreptul la sănătate al muncitorilor migranți.

The transition to market economy in the Republic of Moldova was also associated with the reform of the healthcare system, from the planned national health system to the Bismarck model. The complexity of the problems existing in the healthcare system of the Republic of Moldova, associated with incoherent reforms, poor technical equipment, lack of qualified medical staff and acute corruption, go beyond the research object of this study. Relevant for the present research are only the financial sustainability, which largely determines the other problems of the local healthcare system, correlated with the right to health of migrant workers.

Modelul Bismarck se finanțează, preponderent, prin prime obligatorii de asigurări medicale. Cadrul legal din Republica Moldova stabilește condițiile de funcționare a acestui model și prevede mecanismele de finanțare a acestuia. Astfel, Legea nr. 411/1995 referitor la ocrotirea sănătății prevede că mijloacele financiare ale instituțiilor medico-sanitare publice provin din fondurile asigurărilor obligatorii de asistență medicală, din sursele bugetare, din servicii prestate contra plată, din donații, granturi și sponsorizări, din alte resurse financiare permise de legislație.

Legea nr. 1585/1998 cu privire la asigurarea obligatorie de asistență medicală definește această asigurare ca pe „un sistem autonom garantat de stat de protecție financiară a populației în domeniul ocrotirii sănătății prin constituirea, pe principii de solidaritate, din contul primelor de asigurare, a unor fonduri bănești destinate acoperirii cheltuielilor de tratare a stărilor condiționate de survenirea evenimentelor asigurate (maladie sau afecțiune)”. Primele de asigurare obligatorie reprezintă o sumă fixă sau o contribuție procentuală la salariu și la alte recompense, pe care asiguratul este obligat să le plătească asiguratorului – Companiei Naționale de Asigurări în Medicină (CNAM). Totodată, Legea prevede că Fondurile asigurării obligatorii de asistență medicală fac parte integrantă din bugetul public național și se administrează independent de alte bugete componente ale bugetului public național.

Legea nr. 1593/2002 cu privire la mărirea, modul și termenele de achitare a primelor de asigurare obligatorie de asistență medicală stabilește cadrul juridic pentru determinarea mărimii, modului și termenelor de achitare a primelor de asigurare obligatorie de asistență medicală în fondurile constituite și gestionate de Compania Națională de Asigurări în Medicină [21, art.1]. În acest context, Legea stipulează categoriile de persoane asigurate de către Guvern și conține două anexe cu diferitele categorii de plătitori:

- Anexa 1 – Categoriile de plătitori ai primelor de asigurare obligatorie de asistență medicală în formă de contribuție procentuală la salariu și la alte recompense;

The Bismarck model is one that is mainly financed by compulsory health insurance premiums. The legal framework in the Republic of Moldova establishes the operating conditions of this model and provides for its financing mechanisms. Thus, Law no. 411/1995 on health care provides that the financial means of public health institutions come from the funds of compulsory health insurance, from budgetary sources, from services provided against payment, from donations, grants and sponsorships, from other financial resources allowed by law.

Law no. 1585/1998 on compulsory health insurance, defines this insurance as an autonomous system of financial protection of the population guaranteed by the state in the field of healthcare by setting up, on the basis of solidarity, from the insurance premiums, money funds intended to cover the costs of treatment conditioned by the occurrence of insured situations (illness or disease). Compulsory insurance premiums represent a fixed amount or a percentage contribution to the salary and other rewards, which the insured person is obliged to pay to the insurer – the National Health Insurance Company (CNAM). At the same time Law specifies that the Compulsory health insurance funds are an integral part of the national public budget and are administered independently of other component budgets of the national public budget.

Law no. 1593/2002 on the size, order and terms of payment of compulsory health insurance premiums, establishes the legal framework for determining the size, order and terms of payment of compulsory health insurance premiums in the funds established and managed by the National Health Insurance Company. In this context, the Law specifies the categories of persons insured by the Government and contains two Annexes with different categories of payers:

- Annex 1 – Categories of payers of compulsory health insurance premiums in the form of a percentage contribution to salary and other rewards;
- Annex 2 – Categories of payers of compulsory health insurance premiums, which are insured individually.

- Anexa 2 – Categoriile de plătitori ai primelor de asigurare obligatorie de asistență medicală în sumă fixă, care se asigură în mod individual.

În cele din urmă, Parlamentul adoptă anual Legea fondurilor asigurării obligatorii de asistență medicală.

În conformitate cu datele OMS, sursele de finanțare a sănătății, în Republica Moldova, sunt reprezentate de către două mari categorii de plătitori și se situează între categoria țărilor cu venituri sub medie și peste medie. Astfel, 51% reprezintă cota Guvernului și 44% din sursele financiare sunt plătite din buzunarul beneficiarilor, în timp ce 5% sunt asigurate de către donatorii externi (figura 7).

Eventually, the Parliament adopts the Compulsory Health Insurance Funds Act annually.

According to WHO presented data, the sources of healthcare financing in the Republic of Moldova are represented by two major categories of payers and it is between the category of countries with below-middle and above-middle incomes. Thus, 51% represents the Government's share and 44% of the financial sources are paid out by the beneficiaries' contributions, while 5% are provided by external donations (figure 7).

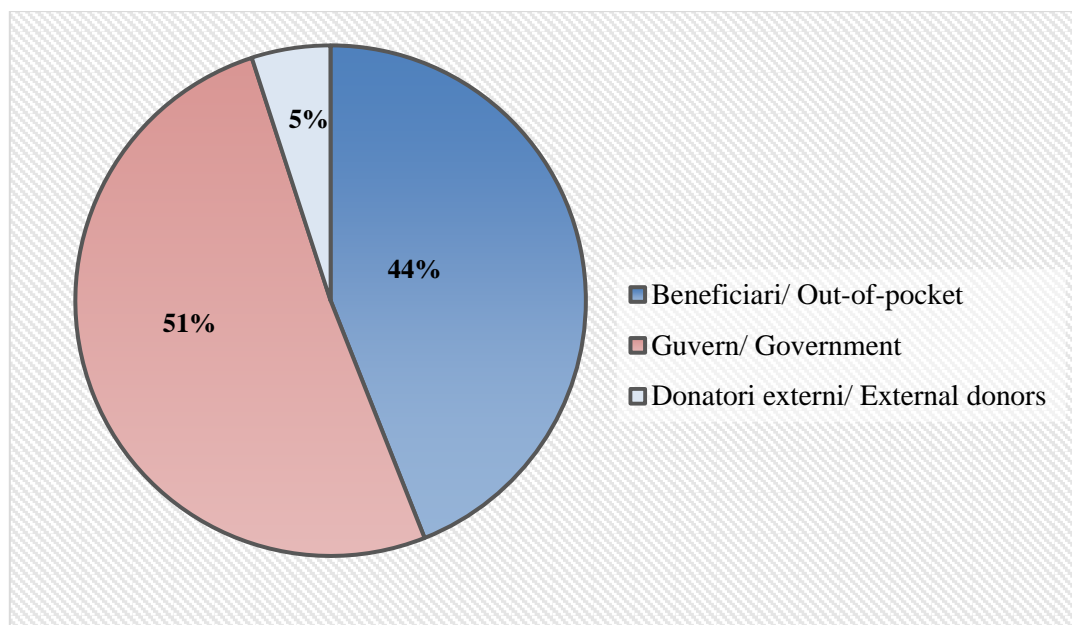

Figura 7. Sursa de finanțare a sănătății în Republica Moldova/
Figure 7. Source of health funding in the Republic of Moldova

Sursa: elaborată în baza [20]/ Source: developed based on [20]

Numărul persoanelor asigurate a crescut constant, în Republica Moldova, inclusiv a crescut gradul de asigurare obligatorie a populației. Dacă, în anul 2014, erau 2 475 659 de persoane asigurate și un grad de asigurare de 85%, atunci, în anul 2018, sunt asigurate 2 642 969, ceea ce prezumă un grad de asigurare de 88,2% (tabelul 1). Chiar dacă rămân cca 12% din populație care nu este asigurată, creșterea cu aproape 200 de mii de persoane asigurate este cu atât mai impresionantă, cu

The number of insured persons has constantly increased in the Republic of Moldova, simultaneously with the degree of the compulsory insurance of the population. Whereas in 2014, there were 2 475 659 people insured and an insurance degree of 85% established, then in 2018 more than 2 642 969 are insured, which means an insurance degree of 88.2% (table 1). Though about 12% of the population remains uninsured, the increase of almost 200 thousand insured persons is impressive when

cât tendința de creștere este contrară dinamicii demografice și obstructionată de către emigrarea în masă a populației.

compared to the demographic dynamics and mass emigration of the population.

Tabelul 1/ Table 1

Persoane asigurate, anii 2014-2018/ Insured Persons, Years 2014-2018

	UM	2014	2015	2016	2017	2018
Persoane asigurate, total/ Insured Persons, total	NP	2 475 659	2 571 960	2 575 586	2 608 426	2 642 969
Gradul de asigurare/ Degree of Insurance	%	85,0	85,6	85,8	86,9	88,2
Persoane angajate/ Persons Employed	NP	846 790	850 107	852 124	860 261	874 643
Persoane asigurate individual/ Persons Insured Individually	NP	48 925	48 307	40 113	53 684	55 451
Persoane asigurate de Guvern/ Persons Insured by Government	NP	1 579 944	1 673 546	1 683 349	1 694 481 1	1 712 875

Sursa: elaborat conform datelor CNAM /Source: elaborated according NHIC data

Deși, între anii 2015-2020, nu au fost majorate nici mărimea primei în cotă procentuală, nici mărimea în sumă fixă, veniturile și cheltuielile fondurilor obligatorii de asigurare medicală (FAOAM) au crescut în această perioadă. Veniturile au crescut până la 7 636,3 milioane MDL, în anul 2019, în timp ce cheltuielile până la 7 489,7 milioane MDL. Proiectul cu privire la modificarea Legii fondurilor asigurării obligatorii de asistență medicală (FAOAM) pe anul 2020, adoptat în Parlamentul Republicii Moldova, la data de 23 aprilie 2020, prevede venituri totale în valoare de 8 miliarde 151 milioane 392 mii de lei, dintre care veniturile din primele de asigurare obligatorie de asistență medicală în formă de contribuție procentuală din salariu și alte recompense – 4 miliarde 972 milioane 862 mii de lei. Totodată, cheltuielile în FAOAM constituie 8 miliarde 383 de milioane 392 mii de lei, în timp ce deficitul urmează să fie acoperit din contul soldului format la data de 1 ianuarie 2020, în sumă de 549 milioane 696 mii 500 de lei (tabelul 2).

Although the size of the insurance premium as a percentage and the size of the amount were not increased between 2015-2020, the revenues and expenditures of the compulsory health insurance funds (CHIF) increased during this period. Revenues increased to MDL 7,636.3 million in 2019, while expenditures to MDL 7,489.7 million. The draft amendment to the Law on Compulsory Health Insurance Funds (CHIF) for 2020, adopted in the Parliament of the Republic of Moldova on April 23, 2020 provides for total revenues amounting to MDL 8 billion 151 million 392 thousand, of which revenues from compulsory health insurance premiums in the form of a percentage contribution from salary and other rewards – MDL 4 billion 972 million 862 thousand. At the same time, the expenditures in CHIF constitute MDL 8 billion 383 million 392 thousand, while the deficit is to be covered from the account of the balance established on January 1, 2020 in the amount of MDL 549 million 696 thousand 500 (table 2).

Tabelul 2/ Table 2

**Indicatori financiari ai sistemului de asigurare obligatorie de asistență medicală,
anii 2015-2020/ Financial indicators of the compulsory health insurance system,
years 2015-2020**

	UM	2015	2016	2017	2018	2019e	2020p
Venituri FAOAM / CHIF Income	mil. MDL	5 062,9	5 764,2	6 256,6	6 877,4	7 636,3	8 151,4
Cheltuieli FAOAM/ CHIF Expenditure	mil. MDL	5 152,5	5 673,4	6 260,8 6	6 714,1	7 489, 7	8 383,4
Ponderea cheltuielilor în PIB/ GDP Expenditure Share	%	3,5	3,5	3,5	3,5	-	-
Mărimea primei în cotă procentuală/ Size of Premium %	%	9	9	9	9	9	9
Mărimea primei în sumă fixă/ Size of Fixed Amount Premium	MDL	4 056,0	4 056,0	4 056,0	4 056,0	4 056,0	4 056,0

Sursa: elaborat conform datelor CNAM/ Source: elaborated according to NHIC data

Creșterea numărului de persoane asigurate în ultimii ani și, respectiv, creșterile atestate la bugetul FAOAM, nu schimbă fundamental sistemul medical din Republica Moldova. Finanțarea sistemului de sănătate autohton rămâne a fi insuficientă, atât ca pondere în PIB, cât și ca valori absolute pe cap de locuitor. Această subfinanțare cronică a sistemului medical, devenită principala problemă a sistemului medical din Republica Moldova, suscită, în mare măsură, corupția generalizată în medicină, dotarea precară tehnică și cu medicamente a instituțiilor medicale publice, lipsa personalului medical etc. Pandemia COVID-19 a elucidat vulnerabilitățile sistemului medical autohton, în special, prin faptul că s-a atestat cea mai mare rată a infecțiilor în rândul lucrătorilor medicali, provocată de penuria de echipamente corespunzătoare.

Primele de asigurare medicală obligatorie în sumă fixă, prin care se dorește antrenarea muncitorilor migranți la sistemul național de asigurări medicale, au o pondere mică în FAOAM. Acestea constituie puțin peste

The increase in the number of insured persons in recent years and, respectively, the increases established to the CHIF budget, does not fundamentally change the healthcare system in the Republic of Moldova. The financing of the local health system remains insufficient, both as a share in GDP and in absolute values per capita. This acute underfunding of the healthcare system, which has become the main problem of the healthcare system in the Republic of Moldova, largely raises widespread corruption in healthcare, poor technical and drug endowment of public health institutions, lack of medical staff, etc. The COVID-19 pandemic has elucidated the vulnerabilities of the domestic healthcare system, in particular by the fact that the highest rate of infections among medical workers has been attested due to the shortage of appropriate equipment.

Compulsory fixed-term health insurance premiums, which are intended to train migrant workers in the national health insurance system, have a small share in CHIF. These are just over 100 million MDL in recent years,

100 de milioane MDL, în ultimii ani, depășind 113 milioane în anul 2020. Din moment ce nici o instituție publică din Republica Moldova nu deține date exacte cu privire la numărul emigranților din Republica Moldova, implicit date referitoare la numărul muncitorilor circulanți și sezonieri, pentru a calcula potențialul de colectare a fondurilor de la muncitorii migranți, am recurs la o simulare, utilizând datele publice existente. Pentru aceasta, am făcut diferența dintre numărul populației cu reședință obișnuită, raportată de către Biroul Național de Statistică și numărul de persoane asigurate, raportate de către CNAM. După care, diferența a fost înmulțită cu mărimea primei în sumă fixă, inițial cu 100%, după care cu 50% din aceasta, din moment ce cadrul legal prevede această reducere pentru persoanele, care o procură până la data de 31 martie (tabelul 3).

exceeding 113 million in 2020. Since no public institution in the Republic of Moldova has accurate data on the number of emigrants from the Republic of Moldova, implicitly data on the number of seasonal and circulating workers in order to calculate the fund-raising potential of migrant workers, we resorted to a simulation using existing public data. For this, we differentiated between the number of the population with habitual residence, reported by the National Bureau of Statistics, and the number of insured persons, reported by the NHIC. After that, the difference was multiplied by the size of the fixed amount premium, initially by 100%, then by 50% of it, since the legal framework provides for this reduction for those who purchase it until March, 31 (table 3).

Tabelul 3/ Table 3

**Potențialul de colectare a sumelor de la muncitorii circulanți și sezonieri, anii 2015-2020/
Financial indicators of the compulsory health insurance system, years 2015-2020**

	Numărul/ Nr.	Venituri FAOAM/ CHIF Income		Potențial de colectare, milioane MDL/ Collection Potential, millions MDL		Potențial de colectare, % față de FAOAM/ Collection potential, % compared CHIF	
		mil. MDL	%	Cost integral/ Full Cost	Cost cu reducere/ Discount Cost	Cost integral/ Full Cost	Cost cu reducere/ Discount Cost
Persoane asigurate	2 642 969	6.877,4	100	7.034,6	6.956,0	102,3	101,1
<i>Individual/ Insured Persons</i>	55 451	110,4	1,6	267,6	189,0	3,4	2,7
<i>Individually</i>							
Populație cu reședință obișnuită	2 681 734	6.877,4	100	7.034,6	6.956,0	102,3	101,1
<i>Diferența/Migranți/ Population with habitual residence</i>	38.765	-	-	157, 2	78,6	2,3	1,1
<i>Difference/Migrants</i>							

*Sursa: calculat în baza datelor Biroului Național de Statistică și CNAM/
Source: calculated according to National Bureau of Statistics and NHIC*

Potențialul de colectare a veniturilor de la muncitorii migranți și sezonieri, conform simulării realizate, este relativ modest. Capacitatea maximă de colectare variază între 78,6 și 157,2 milioane MDL, aceasta pornind de la premisa că poate fi asigurat un grad de acoperire cu prime de asigurare medicală de 100%. Totodată, creșterea raportată procentual la veniturile FAOAM variază între 1-2%, ceea ce prezintă importanță pentru fiecare buget public, dar nu semnificativă. În cele din urmă, cota primelor AOAM, în sumă fixă din totalul fondurilor de asigurări medicale obligatorii, poate crește de la 1,6%, cât este în prezent, la cca 3%.

Prin urmare, încadrarea muncitorilor migranți (în special, a celor circulanți și sezonieri, care nu sunt exonerati de cadrul legal de la procurarea primelor de asigurare medicală) în sistemul de asigurare medicală obligatorie nu va soluționa sustenabilitatea financiară a sistemului de îngrijire a sănătății din Republica Moldova, pentru care este nevoie de reforme structurale și intervenții complexe. Implementarea mecanismelor fezabile de colectare a primelor obligatorii de la muncitorii migranți reprezintă, mai curând, un demers de dreptate socială, în special când cadrul legal existent prevede, expres, principiul universalității și egalității. Faptul că muncitorii migranți reveniți în țară, în contextul pandemiei, nu erau persoane asigurate în sistemul național, dar au beneficiat de tratament gratuit în sistemul medical, a elucidat pentru prima dată, în mod evident, această nedreptate socială.

În acest context, impunerea muncitorilor migranți să procure prime de asigurare medicală obligatorie trebuie să fie asociată cu un set de măsuri conexe, care să o facă constituțională, fezabilă și parte a unei reforme a întregului sistem medical menite să asigure sustenabilitatea financiară a acestuia. Printre aceste măsuri pot fi enumerate:

- Reforma justiției și modernizarea instituțiilor publice, în vederea îmbunătățirii guvernantei și reducerii corupției;
- Introducerea de noi mecanisme formale de coplată pentru a reduce plățile informale și a crește bugetele instituțiilor medicale;

The collection potential of income from migrant and seasonal workers, according to the simulation, is relatively modest. The maximum collection capacity varies between 78.6 and 157.2 million MDL, based on the premise that a degree of coverage with 100% health insurance premiums can be provided. At the same time, the percentage increase in CHIF revenues varies between 1-2%, which is important for every public budget, but not significant. Finally, the share of CHI premiums in the fixed amount of the total compulsory health insurance funds can increase from 1.6%, as it is now, to about 3%.

Therefore, including migrant workers (especially circulating and seasonal workers, who are not exempted from the legal framework from the procurement of health insurance premiums) in the compulsory health insurance system will not solve the financial sustainability of the health care system in the Republic of Moldova, which requires structural reforms and complex interventions. The implementation of feasible mechanisms for collecting compulsory premiums from migrant workers is rather an approach to social justice, especially when the existing legal framework expressly provides for the principle of universality and equality. The fact that migrant workers returning to the country in the context of the pandemic, were not insured persons in the national system but received free treatment in the medical system, clearly elucidated for the first time this social injustice.

In this context, requiring migrant workers to obtain compulsory health insurance premiums must be associated with a set of related measures, making it constitutional, feasible and part of a reform of the entire health-care system aimed at ensuring its financial sustainability. The measures are as follows:

- The reform of justice and modernization of public institutions, in order to improve governance and reduce corruption;
- Introduction of new formal co-payment mechanisms to reduce informal payments and increase the budgets of healthcare institutions;

- Eficientizarea mecanismului de colectare a polițelor în vederea identificării și capacitării persoanelor care nu sunt asigurate;
 - Eficientizarea mecanismului de achitare a primei de asigurări medicale de către muncitorii circulanți și sezonieri:
 - renunțarea la mecanismele anti-constituționale impuse prin Decizia nr. 10 din 31 martie 2020 a Comisiei pentru Situații Excepționale a Republicii Moldova;
 - definirea unor termene de 14 zile lucrătoare, asumate prin Declarații pe propria răspundere, pentru a plăti primele de asigurări obligatorii;
 - corelarea acestor plăți obligatorii cu Legea nr. 105/2018 cu privire la promovarea ocupării forței de muncă și asigurarea de șomaj;
 - corelarea asigurării medicale, de către Guvern, pentru pensionari, cu contribuția individuală a muncitorilor migranți la FAOAM.
 - Inițierea negocierilor cu statele membre ale Uniunii Europene și Comunității Statelor Independente (CSI) pentru semnarea unor Acorduri în domeniul sănătății muncitorilor migranți, după modelul Acordurilor de securitate socială;
 - Încadrarea diasporei (cetățenilor moldoveni, care locuiesc și muncesc în afara țării în bază permanentă, cel puțin 183 zile pe an) în sistemul de finanțare a serviciilor de sănătate din Republica Moldova:
 - asigurarea medicală pentru cetățenii din diasporă poate fi doar benevolă, prin deschiderea unor fonduri cu destinație specială. (Exp.: Un fond care să finanțeze dotarea tehnică/dotarea cu medicamente a spitalelor raionale sau îngrijirea persoanelor în etate, pe care diaspora le are în custodie).
 - Dezvoltarea Asigurărilor medicale benevole.
 - Streamlining the collection mechanism of policies in order to identify and train people who are not insured;
 - Streamlining the mechanism for paying the health insurance premium by circulating and seasonal workers:
 - the rejection of the anti-constitutional mechanisms imposed Provision no. 10 of March 31, 2020 of the Commission for Exceptional Situations of the Republic of Moldova;
 - establishing 14 working day deadline, in order to pay the compulsory insurance premiums;
 - correlation of mandatory payments with Law no. 105/2018 on the promotion of employment and unemployment insurance;
 - correlation of health insurance for retired persons by the Government, with the individual contribution of migrant workers to CHIF.
 - Initiation of negotiations with the member states of the European Union and the Commonwealth of Independent States (CIS) to sign Agreements for migrant workers' healthcare, following the model of the Social Security Agreements;
 - Include the diaspora (Moldovan citizens living and working abroad on a permanent basis, at least 183 days a year) to finance the healthcare system in the Republic of Moldova:
 - health insurance for diaspora citizens can only be voluntary, by opening special purpose funds. (e.g.: A fund to finance the technical endowment/hospital equipment and drugs for district hospitals or for the elder-care, which the diaspora has in custody).
 - Development of Voluntary Health Insurance.
- Conclusions**
- The healthcare economics will become an important branch of contemporary economics, as the COVID-19 pandemic

Concluzii

- Economia sănătății va deveni o ramură importantă a științei economice contemporane, din moment ce pandemia COVID-19 a pus presiune pe sistemele naționale de sănătate publică și a condus la una dintre cele mai grave crize economice globale, după care a solicitat mari deficite bugetare în majoritatea economiilor lumii.
 - Dreptul la sănătate al muncitorilor migranți devine important, deopotrivă, pentru finanțele publice ale statelor-gazdă cât și ale statelor de origine, drept pentru care acestea trebuie să constituie un subiect distinct al economiei sănătății în condițiile mobilității internaționale crescute a forței de muncă în secolul XXI.
 - În Republica Moldova, economia sănătății este, deocamdată, un domeniu mai puțin cercetat, în timp ce marea parte a studiilor sunt axate pe managementul sistemului medical, în condițiile economiei de piață sau problemelor generale ale asistenței medicale obligatorii și mai puțin pe finanțarea sistemului de sănătate din perspectiva muncitorilor migranți.
 - Diferitele mecanisme de finanțare existente în lumea contemporană sunt determinate de diversele modele de sănătate și, în special, de gradul de dezvoltare a statelor.
 - În Republica Moldova, este prefigurat treptat modelul Bismarck, bazat pe primele de asigurare medicală obligatorii, care este asociat cu o subfinanțare cronică a sistemului medical.
 - Finanțarea insuficientă a sistemului medical suscită, în mare măsură, corupția generalizată în medicină, dotarea tehnică și cu medicamente precară a instituțiilor medicale publice, lipsa personalului medical, în timp ce pandemia COVID-19 a elucidat vulnerabilitățile sistemului medical autohton.
 - Antrenarea muncitorilor migranți în sistemul de plăți obligatorii este, înainte de toate, un demers de dreptate socială (*social justice*) și, doar parțial, poate
- put pressure on national systems of public health and led to the one of the most serious global economic crises, after which it called for large budget deficit in most of the world's economies.
- The right to health of migrant workers becomes important for both the public finances of host and home/ origin states, that is why it must be a distinct subject of the health economy in the face of increased international labour mobility in the 21st century.
 - In the Republic of Moldova, the health economy is still a less researched field, while most research is focused on the management of the healthcare system in market conditions or general issues of compulsory health care, less on financing the health system from the perspective of migrant workers.
 - The different financing mechanisms that exist in the contemporary world are determined by the various health models and, in particular, by the degree of development of the states.
 - The Bismarck model is gradually confirmed in the Republic of Moldova, based on compulsory health insurance premiums, which is associated with a chronic underfunding of the healthcare system.
 - Insufficient funding of the health system largely raises the issue of widespread corruption in healthcare, poor technical and drug equipment of public health institutions, lack of medical staff, while the COVID-19 pandemic has elucidated the vulnerabilities of the local healthcare system.
 - The training of migrant workers in the system of compulsory payments is above all an approach of social justice and can only partially solve the financial sustainability of the healthcare system in the Republic of Moldova.
 - The decisions imposed by Provision no. 10 of March 31, 2020 of the Commission for Exceptional Situations of the Republic of Moldova, that set the con-

să soluționeze sustenabilitatea financiară a sistemului medical din Republica Moldova.

- Demersurile impuse prin Decizia nr. 10, din 31 martie 2020, a Comisiei pentru Situații Excepționale a Republicii Moldova, care condiționează revenirea acasă a muncitorilor migranți de procurarea poliței de asigurare medicală, sunt anti-constituționale și ineficiente.
- Simulările și calculele realizate denotă că instituirea unor mecanisme legale și eficiente de colectare a plăților fixe obligatorii, de la muncitorii migranți, ar putea crește veniturile FAOAM cu cca 78,6-157,2 milioane MDL.

Eficiențizarea mecanismului de achitare a primei de asigurări medicale, de către muncitorii circulanți și sezonieri, trebuie să fie asociată cu o serie de reforme structurale și sectoriale conexe, care să asigure buna funcționare și sustenabilitatea financiară a sistemului medical din Republica Moldova.

dition of purchasing health insurance policy by migrant workers, are unconstitutional and inefficient.

- The simulations and calculations carried out reveal the fact that the establishment of legal and efficient mechanisms for collecting mandatory fixed payments from migrant workers, could increase CHIF revenues by about 78.6-157.2 million MDL.

The efficiency of the payment mechanism of the health insurance premium by the circulating and seasonal workers, must be associated with a series of related structural and sectoral reforms, which will ensure the proper functioning and financial sustainability of the healthcare system in the Republic of Moldova.

Bibliografie/Bibliography:

1. ANTON, Sorin; ONOFREI, Mihaela. Health Care Performance and Health Financing Systems in Countries from Central and Eastern Europe, În: *Transylvanian Review of Administrative Sciences*, 2012, nr. 35, February, pp. 22-32. ISSN 18422845.
2. ANYANWU, C.; ERHIJAKPOR, O. Health Expenditures and Health Outcomes in Africa. În: *African Development Review*, 2009, vol. 21, no. 2, pp. 400-433. ISSN 1467-8268.
3. ARROW, Kenneth. (1963). Uncertainty and the Welfare Economics of Medical Care. În: *The American Economic Review*, AEA, 1963, vol. 53, no. 5, December, pp. 941-973. ISSN 1944-7981.
4. BERGER, C.; MESSER, J. Public Financing of Health Expenditures, Insurance, and Health Outcomes. În: *Applied Economics*, 2002, vol. 34, no. 17, pp. 2105-2113. ISSN 1466-4283.
5. CULYER, Anthony. *The dictionary of health economics*. Massachusetts: Edward Elgar Publishing, 2005. 390 p. ISBN 1 84376 208 0.
6. EȚCO, Constantin. *Management în Sistemul de Sănătate*. Chișinău: Epigraf, 2006. 864 p. ISBN 978-9975-924-79-5.
7. EȚCO, C.; BUGA, M.; CIOCANU, M.; DAMAȘCAN, G.; URSU, P. *Asigurarea obligatorie de asistență medicală din Republica Moldova: realizări și perspective*. Chișinău: Epigraf SRL, 2011. 432 p. ISBN-978-9975-109-69-7.
8. EVANS, B., TANDON, A., MURRAY, L., LAUER, A. Comparative Efficiency of National Health Systems: Cross National Econometric Analysis. În: *British Medical Journal*, 2011, vol. 323, no. 7308, pp. 307-310. ISSN 1756-1833.
9. FILMER, D.; HAMMER, J.; PRITCHETT, L. Weak Links in the Chain: A Diagnosis of Health Policy in Poor Countries. În: *The World Bank Research Observer*, 2000, vol. 15, no. 2, pp. 199-224. ISSN 1564-6971.

10. FILMER, D.; PRITCHETT, L. The Impact of Public Spending on Health: Does Money Matter? În: *Social Science & Medicine*, 1999, vol. 49, no. 10, pp. 1309-1323. ISSN 0277-9536.
11. GANI, A. Health Care Financing and Health Outcomes in Pacific Island Countries. În: *Health Policy and Planning*, vol. 24, no. 1, pp. 72-81. EISSN 1460-2237.
12. VERMA, A. K., HASSALI, M. A., SALEEM F. *Health care financing in Malaysia: A way forward*. In: *Archives of Pharmacy Practice*, Vol. 6, Issue 4, 2015, p. 93-97. Disponibil: https://www.researchgate.net/publication/282753916_Health_care_financing_in_Malaysia_A_way_forward
13. KHONGGTHANACHAYOPIT S.; LAOHASIRIWONG, W. *Accessibility to health services among migrant workers in the Northeast of Thailand*. [On-line], 2017, Disponibil : <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5615766/>.
14. KOBELT, Gisela. *Health Economics: An Introduction to Economic Evaluation*. London: Office of Health Economics, 2013. 98 p. ISBN 978-1-899040-44-5.
15. McPAKE, Barbara; NORMAND Charles. *Health Economics: An international perspective*. London and New York: Routledge, 2008. 292 p. ISBN 0-203-93504-7.
16. SIMON, J.; KISS, N.; ŁASZEWSKA, A.; MAYER, S. *Public Health Aspects of Migrant Health: A Review of the Evidence on Health Status for Labour Migrants in the European Region*. Copenhagen: WHO Regional Office for Europe, 2015. 85 p. ISBN-13: 978-92-890-5109-5.
17. VLĂDESCU, Cristian (coord.). *Managementul Serviciilor de Sănătate*, București: Expert, 2000. 340 p. ISBN 9739282822.
18. WB. *The World Bank Life expectancy at birth Database*. [On-line], 2020. Disponibil: <https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.LE00.IN>.
19. WHO. *Global Health expenditure database*. [On-line], 2020. Disponibil: <https://apps.who.int/nha/database/ViewData/Indicators/en>.
20. XU, K., et al. *Global Spending on Health: A World in Transition*. WHO, 2019.

336.71.078.3:005(478)

IMPLICAȚIILE GUVERNANȚEI CORPORATIVE ASUPRA GESTIUNII BĂNCILOR DIN REPUBLICA MOLDOVA

*Conf. univ. dr. Stela CIOBU, ASEM
stela.ciobu@gmail.com
Drd. Ion CARA, ASEM
ion.cara3@gmail.com*

Tematica articolului are o importanță majoră pentru băncile din Moldova, deși, pe parcursul ultimilor ani au fost remarcate unele progrese în guvernarea corporativă, organizarea acesteia este încă la un nivel insuficient de dezvoltat.

În articol se abordează subiectul referitor la guvernarea corporativă ca element al gestiunii băncilor din Republica Moldova, fiind explicate particularitățile utilizării acesteia în bănci. În rezultatul cercetării s-a identificat faptul că calitatea guvernării corporative prezintă o importanță semnificativă asupra eficientizării gestiunii și a performanțelor băncilor din Republica Moldova.

În scopul atingerii obiectivelor studiului este analizat un suport informațional vast, printre care: rapoartele și publicațiile BNM, altor bănci, instituțiilor financiare internaționale, acte normative etc.

Metodologia de cercetare aplicată se bazează preponderent pe date secundare, fiind utilizată analiza cantitativă bazată pe utilizarea metodelor de cercetare științifică, care a inclus metoda de sinteză, analiza comparativă, metoda de observare, inducția și deducția.

Cuvinte-cheie: *control intern, guvernarea corporativă, sistem bancar, risc, managementul riscului.*

JEL: G21, G34, M42.

1. Introducere

Experiența dezvoltării economiei mondiale a confirmat, de nenumărate ori, faptul că stabilitatea sistemului bancar este cheia progresului economiei în ansamblu. Fiabilitatea sistemului bancar depinde de o multitudine de factori, iar aceștia pot avea un impact, inclusiv

336.71.078.3:005(478)

CORPORATE GOVERNANCE IMPLICATIONS ON THE BANK MANAGEMENT IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA

*Assoc. Prof. PhD Stela CIOBU, ASEM
stela.ciobu@gmail.com
PhD candidate, Ion CARA, ASEM
ion.cara3@gmail.com*

The topic of the article is of major importance for Moldovan banks as even some progress has been made in corporate governance in banks in recent years, its organization is still insufficiently developed.

The article addresses the topic of corporate governance as an element of administration in banks in the Republic of Moldova, explaining the particularities of its use in banks. As a result of the research, it was identified that the quality of corporate governance has a significant importance on the efficiency of administration and the performance of banks in the Republic of Moldova.

In order to achieve the objectives of the study, a wide information support is analysed, including: reports and publications of the NBM, other banks, international financial institutions, normative acts, etc.

The applied research methodology is mainly based on secondary data, using quantitative analysis based on the use of scientific research methods, including synthesis method, comparative analysis, observation method, induction and deduction.

Keywords: *internal control, corporate governance, banking system, risk, risk management.*

JEL: G21, G34, M42.

1. Introduction

The experience of global economic development has confirmed many times that the stability of the banking system is the key to progress of the economy as a whole. The banking system's reliability depends on a huge number of factors, and they can have a nega-

și negativ, asupra situației financiare a băncilor, fiind conectați prin conceptul de riscuri bancare. Stabilitatea unei bănci depinde, în mare măsură, de reușita acesteia în diminuarea riscurilor.

Tendența de a obține un profit maxim, adesea, este însoțită de evaluarea inadecvată a riscurilor asumate, drept urmare, o bancă poate înregistra pierderi și ajunge în faliment. Atunci apare un conflict de interese între diferite grupuri interesate: organele de supraveghere și creditorii băncii, inclusiv deponenții, pe de o parte acționarii și conducerea băncii, pe de altă parte, precum și între acționari, și conducerea băncii. Din punctul de vedere al teoriei economice, sistemul de guvernare corporativă trebuie văzut ca un mijloc de minimizare a costurilor asociate cu soluționarea conflictelor de interese. Astfel, guvernarea corporativă nu constituie altceva decât construirea unui sistem intern de control eficient asupra activităților conducerii entității în numele și în interesul părților interesate (acționarilor). Importanța unei guvernante eficiente în băncile din Moldova este reflectată, de faptul, că deși pe parcursul ultimilor ani au fost remarcate unele progrese în guvernarea corporativă în bănci, organizarea acesteia este încă la un nivel insuficient de dezvoltat. Banca Națională a Moldovei, în calitate de autoritate de reglementare principală a sectorului bancar din Moldova, joacă un rol semnificativ în eficientizarea procedurilor și elementelor guvernantei corporative în bănci prin elaborarea regulamentelor și normelor legale pentru bănci, totuși, băncile trebuie să recunoască faptul, că nu este suficientă doar conformarea cu codurile, dar se impune și necesitatea deținerii unei structuri de conducere eficiente. Totodată, unele aspecte ale guvernantei corporative în cadrul băncilor din Moldova necesită a fi îmbunătățite, precum calitatea și transparența acționarilor și dezvoltarea informațiilor, structura și calificarea membrilor organelor de conducere, identificarea condițiilor eficiente pentru aplicarea legislației. Prin urmare, optimizarea structurii organizaționale a băncilor, dezvoltarea de proceduri eficiente pentru minimizarea riscurilor bancare, prin îmbunătățirea mecanismelor de control intern, au devenit subiecte de actualitate pentru sistemul bancar moldovenesc.

tive impact on the financial situation of banks, being connected by the concept of banking risks. The bank stability depends, to a large extent, on its success in reducing risks.

The tendency to profit maximization is often accompanied by an inadequate risk assessment, as a result, a bank may incur losses and go bankrupt. When a conflict of interests shows up between different stakeholder groups: on the one hand the bank's supervisory bodies and creditors, including depositors, and on the other, the bank's shareholders and management, as well as between the bank's shareholders and management. From the economic theory point of view, the corporate governance system has to be seen as a way of minimizing the costs associated with resolving conflicts of interest. Thus, corporate governance is nothing more than building an effective internal control system over the activities of the entity's management in the name and in the interest of stakeholders (shareholders). The importance of effective governance in Moldovan banks is reflected in the fact that although some progress has been made in corporate governance in banks in recent years, its organization is still at insufficiently developed. The National Bank of Moldova as the main regulator of the banking sector in Moldova plays a significant role in streamlining the procedures and elements of corporate governance in banks by developing regulations and legal norms for banks, though, banks must recognize that it is not enough to only comply with the codes, but also to have an efficient management structure. At the same time, some aspects of corporate governance within Moldovan banks need to be improved, such as the quality and transparency of shareholders and disclosure of information, management body, its structure and the qualification of its members, identification of effective conditions for law enforcement. Therefore, the optimization of the organizational structure of banks, the development of efficient procedures for minimizing banking risks by improving internal control mechanisms have become topical for the Moldovan banking system.

2. Metode aplicate

În prezentul articol au fost analizate unele aspecte ale guvernancei corporative, precum: structura organizațională a organelor de conducere, riscurile, codurile de guvernare corporativă în bănci, dar și analiza performanțelor recente ale băncilor din Moldova. Suportul informațional al cercetării constă în rapoartele și publicațiile instituțiilor financiare internaționale (Fondul Monetar Internațional, Banca pentru Decontări Internaționale, Banca Mondială, Comitetul de la Basel pentru supraveghere bancară, Organizația pentru Cooperare și Dezvoltare Economică), actele normative, publicațiile și datele statistice de pe site-ul oficial al Băncii Naționale a Moldovei, publicațiile realizate de băncile centrale din țările europene, rezultatele cercetărilor științifice publicate în Republica Moldova, România și alte țări, prezentările incluse în conferințe internaționale etc.

La elaborarea studiului, a fost aplicată o metodologie de cercetare bazată preponderent pe date secundare, fiind utilizată analiza cantitativă bazată pe utilizarea metodelor de cercetare științifică, incluzând: metoda de sinteză, analiza comparativă, metoda de observare, inducția și deducția.

3. Rezultate obținute și dezbateri

3.1. Importanța guvernancei corporative în minimizarea riscurilor bancare

Băncile au un rol important în calitate de intermediere financiară în economie, iar gradul lor înalt de sensibilitate la dificultățile care pot apărea în urma guvernancei corporative ineficiente și necesității de a proteja fondurile deponenților, determină faptul că guvernarea corporativă are o importanță remarcabilă pentru bănci, astfel, în scopul asigurării stabilității acestora, supravegherea constantă a guvernancei corporative este esențială. Din punct de vedere al activității bancare, guvernarea corporativă presupune modul în care consiliul de administrație și comitetul executiv administrează banca, fapt ce afectează modul în care: (1) sunt stabilite obiectivele corporative; (2) sunt îndeplinite responsabilitățile față de acționari și luate în considerare interesele altor părți interesate; (3) banca își desfășoară activitățile zilnice; (4) protejează interesele

2. Applied methodology

In this article, some aspects of corporate governance were analysed, such as: the organizational structure of management bodies, risks, corporate governance codes in banks, as well as the analysis of the recent performance of Moldovan banks. The information support of the research consists of the reports and publications of the international financial institutions (the International Monetary Fund, the Bank for International Settlements, the World Bank, the Basel Committee on Banking Supervision, Organization of Economic Cooperation and Development), the normative acts, the publications and the statistical data on the official website of the National Bank of Moldova, publications on the research theme of central banks in European countries, results of scientific researches published in the Republic of Moldova, Romania and other countries, presentations included in international conferences, etc.

In order to elaborate this study, research methodology based on the use of scientific research methods was applied, including: synthesis method, comparative analysis, observation method, induction and deduction.

3. Obtained results and discussions

3.1. The importance of corporate governance in reducing bank risks

Banks play an important role as financial intermediary in the economy, their increased sensitivity to the problems that may arise from weak corporate governance and the need of depositors' funds protection determines the outstanding importance of corporate governance to banks, thus, in order to ensure their stability, constant oversight of corporate governance is essential. From a banking viewpoint, corporate governance involves the way in which the board and the executive board manage the bank, that consequently affects the way in which: (1) corporate objectives are set; (2) the responsibilities towards shareholders are fulfilled and the interests of other stakeholders are considered; (3) the bank carries out its daily activities; (4) interests of the depositors are preserved; (5) corporate behaviour and activities are set, expecting that the bank will operate prudently according to law [1].

deponenților; (5) setează comportamentul și activitățile corporative, cu perspectiva că banca va activa într-un mod prudent în conformitate cu legislația [1].

Băncile ar trebui să utilizeze cele mai înalte standarde în procedurile de gestionare a riscurilor, însă, unele bănci fac acest lucru doar din cauza presiunii din partea autorităților de supraveghere. Dezvoltarea guvernantei corporative va permite optimizarea perfecționării fondurilor gestionate, pentru a îndeplini funcția de intermediere financiară a băncii, fapt ce va contribui la consolidarea imaginii băncii și la creșterea fondurilor atrase, întrucât acestea influențează atât încrederea deponenților, precum și riscul sporit al pasivelor băncii, prin crearea discrepanței între structura activelor și pasivelor.

Principalele riscuri ale guvernantei corporative sunt asociate cu realizarea intereselor acționarilor, organului executiv și clienților:

- *Riscul comportamentului inadecvat al acționarilor.* Acest risc este realizat prin faptul că au loc conflicte de interese între acționari și organul executiv, ca urmare a separării funcției de control și a dreptului de proprietate. Prin urmare, clienții suferă pierderi din cauza modificărilor calității managementului și abuzurilor, iar angajații pot fi lipsiți de prime sau de pierderea locului de muncă. Acest risc poate fi diminuat printr-o distribuție clară a funcțiilor de control și eficientizarea controlului intern.
- *Riscul comportamentului inadecvat al conducerii băncii între perioadele de raportare.* Riscul se manifestă prin faptul că acționarii ar putea influența implicarea băncii în activități riscante, fapt care ar putea contribui atât la sporirea veniturilor băncii, cât și la creșterea riscului de diminuare a fondurilor proprii, iar clienții ar putea înregistra pierderi urmare a gestionării frauduloase a depunerilor acestora în bănci. Prin urmare, are loc creșterea datoriilor în pasive și efectul de levier înalt din cauza faptului că acționarii transferă riscurile către titularii de creanțe. Totuși, acest risc poate fi minimizat, dacă organele de

Banks must use the highest standards in risk management practices, however, only a few banks do so, being pushed by supervisor authorities. The development of corporate governance will allow the management funds improvement optimization to fulfil the bank's intermediation function, that would lead to improve the bank's image and increase the attracted funds, as these impacts as the confidence of depositors as well as the the enhanced risk of bank liabilities by creating a discrepancy between the structure of assets and liabilities.

The most important risks of corporate governance are correlated with interests of shareholders, executive board and customers:

- *The risk of inappropriate behaviour of shareholders.* This risk is realized by the fact that conflicts of interest occur between the shareholders and the executive board as a result of the segregation of both the control function and the property right. Subsequently, customers incur losses because of changes in management quality and frauds, and the employees may be deprived of bonuses or even lose their jobs. This risk can be mitigated as by a clear distribution of control functions as well as by improving the internal control.
- *The risk of inappropriate behaviour of the bank management between reporting periods.* The risk appears due to shareholders' influence into the bank's involvement in risky activities, which could contribute both to increasing the bank's revenues and to increasing the risk, which implies that there is a high risk of and loss of equity, and customers could incur losses due to fraudulent management of their deposits in the bank. Thus, due to the fact that shareholders transfer the risks to the debt holders, an increase of debts in liabilities and a high leverage effect occur. Though, this risk can be reduced if the management bodies carry on their duties in an appropriate and efficient manner. Moreover, the risk mitigation is important since the assumption of excessive risks can lead to

conducere își îndeplinesc adecvat și eficient atribuțiile. Atenuarea acestui risc prezintă importanță și din cauză că asumarea excesivă de riscuri se poate solda cu consecințe externe sistemice, ca urmare a eșecurilor bancare, iar acestea pun în pericol stabilitatea sectorului financiar.

- *Riscul de depășire a cheltuielilor asociate utilizării capitalului social.* Se reduce profitul acționarilor, iar conducerea și clienții au de suferit. Pentru a preveni acest risc, consiliul băncii trebuie să aprobe parametrii bugetari și să prevină posibilitatea utilizării necorespunzătoare a fondurilor băncii.
- *Riscuri externe cu impact nefavorabil.* Riscurile externe ale guvernantei corporative pot fi predeterminate atât de modificările cadrului legal, care ar trebui să asigure funcționarea eficientă în bănci și respectarea drepturilor acționarilor, piața valutară și disponibilitatea acesteia, stabilitatea macroeconomică, cât și de sprijinul statului pentru sistemul financiar și atitudinea acestuia față de practica guvernantei corporative. În scopul evitării apariției riscurilor menționate, se recomandă desfășurarea, cu bună-credință, a activității băncii și respectarea legislației și regulamentelor.

Riscurile de guvernanță corporativă survin în timpul implementării relațiilor dintre acționari și manageri, diverse grupuri de acționari având oportunități inegale de control asupra sistemului de administrare bancară, între bancă și alți participanți interesați de activitățile băncii.

Totodată, apariția riscurilor interne este asociată cu funcționarea ineficientă a sistemului de guvernanță corporativă, structura capitalului social, deficiențe de dezvăluire a informațiilor, control ineficient și diferența de interese a părților interesate [8].

3.2. Problemele de bază și recomandări privind guvernanta corporativă în băncile din Republica Moldova

În vederea unei gestionări mai eficiente a băncilor, BNM a elaborat, în anul 2010, Regulamentul cu privire la sistemul de control în bănci, prin care a impus implementarea și

external systemic outcomes as a result of the bank failures, and these in turn, endanger the financial sector stability.

- *The risk of overtaking expenses from the use of share capital.* The profit of the shareholders is reduced and as the bank management as well as the clients have to bear with. To prevent this risk, the bank's board have to approve the budgetary parameters and prevent the improper use of the bank's funds.
- *External risks with unfavourable impact.* The corporate governance external risks can be influenced by changes in the legal framework that should ensure the efficient functioning of banks and respect for shareholders' rights, the foreign exchange market and its availability, macroeconomic stability and state support for the financial system as well as its attitude towards corporate governance. In order to avoid the mentioned risks, it is recommended that bank activity is carried out in good faith and in compliance with laws and regulations.

Corporate governance risks arise while building relationships between shareholders and managers, various groups of shareholders with unequal opportunities for control over the banking administration system, between the bank and other parties interested in bank's activities.

Therewith, the occurrence of internal risks is associated with the inefficient behave of the corporate governance system, the structure of share capital, deficiencies in information disclosure, inefficient control and the difference between interests of interested parties [8].

3.2. Main issues and recommendations on corporate governance in banks of the Republic of Moldova

During 2010, in order to improve the banks' management efficiency, the NBM drafted the Regulation on the control system of banks, which required the mandatory execution and compliance with the Corporate Governance Code. Therewith, Moldovan banks follow the principles of corporate governance issued by the Basel Committee on Banking

respectarea obligatorie a Codului de guvernanță corporativă. Totodată, băncile din Republica Moldova se ghidează după principiile de guvernare corporativă emise de Comitetul Basel pentru Supravegherea Bancară și OCED, recunoscute ca repere în administrarea bancară în diferite țări, fapt care sprijină băncile în consolidarea cadrului propriu de guvernare corporativă.

Guvernanța corporativă defectuoasă în băncile din R. Moldova și lipsa unor instrumente de control eficiente au cauzat, în perioada crizei bancare din anii 2014 și 2015 atât scăderea performanțelor financiare ale sistemului bancar, cât și sporirea în exces a riscurilor asumate de către majoritatea băncilor (figura 1).

Supervision and the OECD being recognized as benchmarks in banking administration through various countries and support banks in strengthening their corporate governance framework.

During the banking crisis of 2014 and 2015, the poor corporate governance of banks in Moldova and the lack of efficient control instruments led to both a decrease in the financial performance of the banking system and an excessive increase in risks assumed by most banks (figure 1).

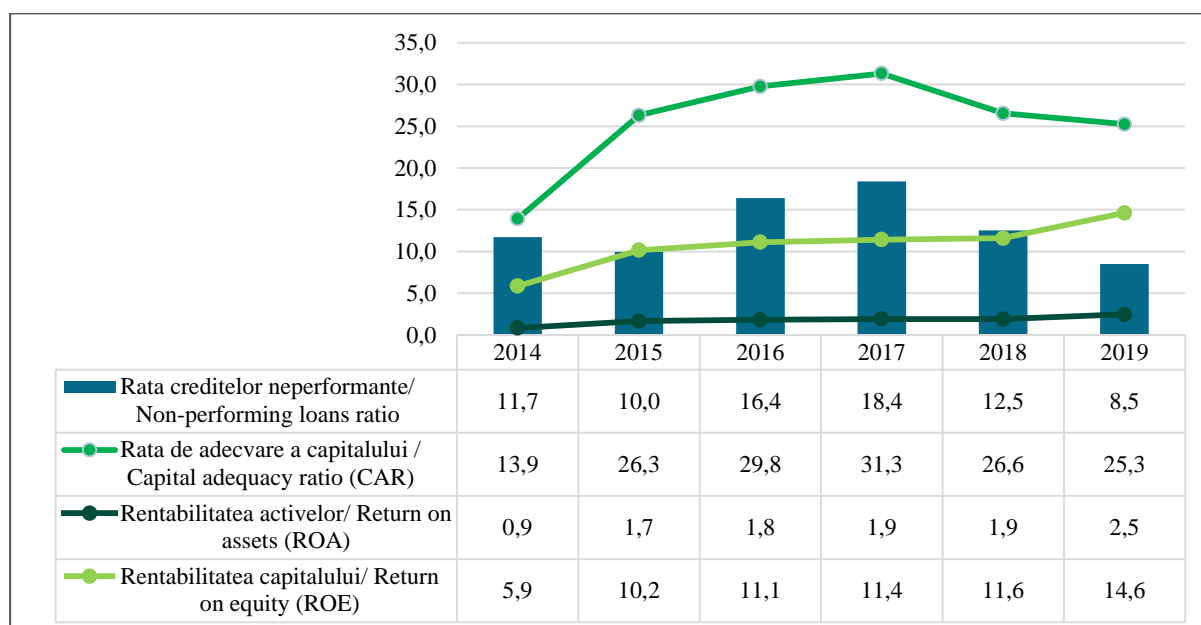

Figura 1. Nivelul de capitalizare a sistemului bancar din Republica Moldova în perioada 2014-2019, % / Figure 1. Level of capitalization of the banking system of the Republic of Moldova during 2014-2019, %

Sursa: elaborată de autori în baza datelor Băncii Naționale a Moldovei / Source: developed by the authors based on data from the National Bank of Moldova

În perioada 2014-2019, se observă faptul că, anume, la finele anului 2014, nivelul de capitalizare a scăzut sub cerința minimă reglementată de 16,0%, înregistrând 13,9 la sută, atingând, la situația din 31.12.2019, o valoare de 25,3 la sută (conform calculului nou bazat pe metodologia Basel III), fiind cu aproximativ 15,3 p.p. peste pragul reglementat de

During 2014-2019, it is noticed that at the end of 2014 the capitalization level decreased below the minimum regulatory requirement of 16,0%, thus, registering 13,9% and reached a value of 25,3% as of 31.12.2019 (according to new calculation based on the Basel III methodology), being approximately 15,3% above the regulated threshold of 10,0%

10%, în conformitate cu Regulamentul BNM cu privire la fondurile proprii ale băncilor și cerințele de capital. De asemenea, la finele anului 2014, se observă o valoare minimă înregistrată la nivel agregat al indicatorilor de profitabilitate ROA – 0,9% și ROE – 5,9%, care, până la finele anului 2019, au înregistrat o majorare de până la 2,5% și 14,6%, respectiv. Calitatea portofoliilor de credite a fost afectată atât în anul 2014, ponderea creditelor neperformante constituind 11,7%, cât și la finele anului 2017, fiind înregistrată valoarea maximă de 18,4%, astfel, același indicator la sfârșitul anului 2019 a înregistrat o valoare minimă de 8,49%.

Un nivel adecvat al indicatorilor financiari analizați mai sus (rata creditelor neperformante, rata de acoperire a capitalului, rentabilitatea activelor și capitalului băncii) reprezintă un factor important în desfășurarea corespunzătoare a activității băncii, totuși o responsabilitate enormă o dețin persoanele cu funcții-cheie și abordarea acestora aferentă administrării băncii. Astfel, devine evident faptul că guvernanta corporativă în bănci necesită schimbări majore pentru îmbunătățirea stabilității sectorului financiar.

Activitățile de cercetare efectuate au identificat unele aspecte privind guvernanta corporativă în băncile din R. Moldova, care necesită să fie ameliorate, spre exemplu:

1. *Calitatea și transparența acționarilor și dezvăluirea informațiilor.* Făcând referință la calitatea guvernantei corporative în bănci, în special, transparența acționarilor acestora, cele mai multe probleme survin din cauza necesității de evaluare corespunzătoare a calității proprietarilor băncilor. Aceste aspecte ale guvernantei corporative trebuie soluționate, astfel încât, la nivelul sectorului bancar, să fie asigurată dezvoltarea unei guvernante corporative sănătoase și, prin urmare, atragerea investitorilor ce întrunesc cerințe de calitate înaltă. Datorită măsurilor întreprinse de BNM, în decursul ultimilor ani în transparentizarea și îmbunătățirea calității acționarilor, sub 30% din activele bancare sunt administrate de grupuri financiare internaționale cu reputație înaltă, care corespund criteriilor de calitate. Prin urmare, în scopul transparentizării sectorului bancar și

according to NBM Regulation on own funds of banks and capital requirements. As well, at the end of 2014 there is a minimum value recorded at the aggregate level of the profitability indicators ROA 0,9% and ROE 5,9%, which increased by up to 2,5% and 14,6 %, respectively by the end of 2019. The overall credit quality profile of the Bank's loan portfolio was also affected as of 2014, the share of non-performing loans amounting to 11,7%, as of 2017, being recorded the maximum value of 18,4%, thus, the same indicator at the end of 2019 recorded a minimum value of 8,49%.

An adequate level of above analysed financial indicators (non-performing loans ratio, capital adequacy ratio, return on assets and capital of the bank) is an important factor in carrying out the bank's activity, however, a huge responsibility carried by both persons holding key functions and their approach related to the bank administration. Thus, it gets obvious that corporate governance in banks needs major changes to improve the financial sector stability.

The research activities have spotted some corporate governance features in Moldovan banks that need to be improved, for example:

1. *Quality and transparency of shareholders and information disclosure.* Referring to the banks' corporate governance quality, mainly the transparency of their shareholders, most issues arise due to the need for appropriate assessment over the quality of bank owners. These side of corporate governance needs to be settled so that the sound corporate governance development and therefore enticement of investors with high quality requirements is ensured within the banking sector. Due to the measures taken by the NBM in recent years to improve as transparency as well as the quality of shareholders, less than 30% of banking assets are managed by reputable international financial groups that meet quality criteria. Therefore, in order to improve the banking sector's transparency level and follow the corporate governance best practices, NBM should constantly assess the quality and transparency of shareholders and information disclosure and apply harsher

respectării celor mai bune practici ale guvernării corporative, se recomandă evaluarea constantă de către BNM a calității și transparenței acționarilor și dezvăluirii informațiilor și aplicarea unor măsuri de sancționare mai drastice acționarilor și managementului băncilor, care nu corespund criteriilor de calitate adecvat în conformitate cu legislația sau în cazul neprezentării informațiilor indispensabile.

În decursul perioadei analizate (2014-2019), s-a menținut cota semnificativă a investițiilor străine în capitalul băncilor, care, la finele anului 2019, a constituit 87,1%, fiind la un nivel mai ridicat cu aproximativ 4,3%, comparativ cu finele anului 2014 (figura 2).

sanctions to both bank shareholders and bank management that do not meet the appropriate quality criteria complying with laws or in case of non-presentation of the indispensable information.

During the analysed period (2014-2019), the significant share of foreign investments in bank capital was kept, which had increased by the end of 2019 from the same period in 2014 by about 4,3% to 87,1 % (figure 2).

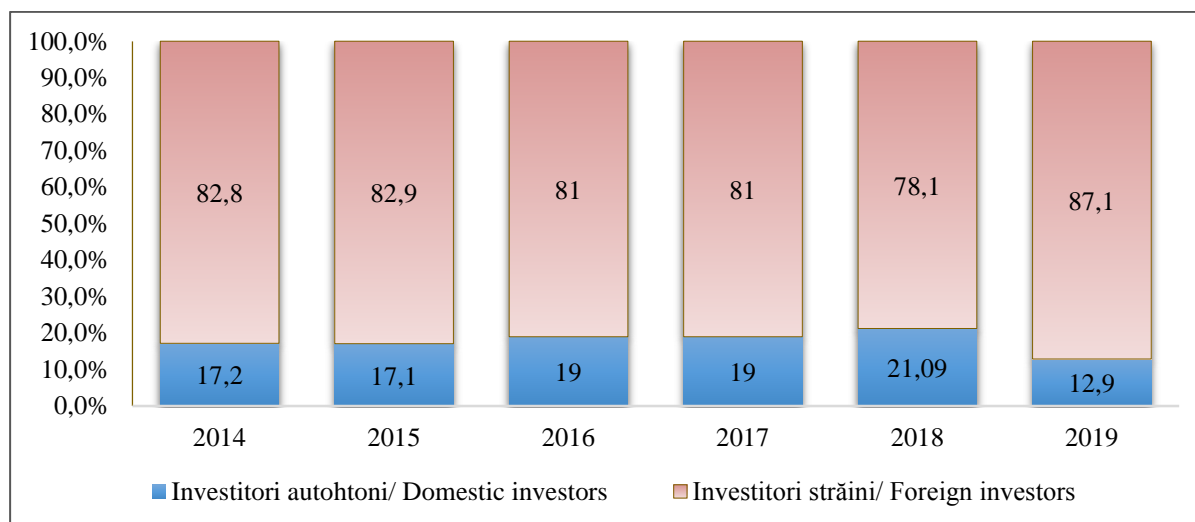

Figura 2. Structura capitalului social al sectorului bancar din Republica Moldova, conform sursei de proveniență a investițiilor, %/ Figure 2. The structure of the share capital of the banking sector of the Republic of Moldova, according to the source of investments, %

Sursa: elaborată de autori în baza datelor Băncii Naționale a Moldovei/

Source: developed by the authors based on data from the National Bank of Moldova

De asemenea, este necesar să fie revizuită relația investitorilor strategici cu acționarii și îmbunătățirea constantă, de către BNM, a normelor legale eficiente și funcționale referitoare la controlul intern și la cerințele cu privire la identificarea și calitatea beneficiarilor finali [9].

Principiul responsabilității structurilor de management față de acționarii băncilor și principiul transparenței, în cadrul procesului de adoptare a deciziilor, de către conducerea băncii, reprezintă un factor important în cadrul guvernării corporative. Un element impor-

Furthermore, it is necessary to be reviewed mainly the relationship of strategic investors with shareholders, and the continuous improvement by the NBM of efficient and functional legal standards as on internal control as well as on the identification and quality requirements of final beneficiaries [9].

The principle of management structures accountability towards bank shareholders and the principle of transparency in the decision making process by the bank's management is an significant factor in corporate governance. Another major aspect in making trans-

tant în luarea deciziilor transparente îl reprezintă încheierea tranzacțiilor cu persoanele afiliate ale băncii, în conformitate cu legislația și în cadrul restricțiilor puse în aplicare de către bancă.

Regulamentul BNM privind tranzacțiile băncii cu persoanele afiliate, suma valorii agregate a expunerilor băncii față de persoanele afiliate și/sau grupurile de clienți aflați în legătură cu persoanele afiliate băncii nu trebuie să depășească 20% din capitalul eligibil al băncii. Astfel, în decursul ultimilor șase ani (2014 – 2019), pe total sector bancar, acest indicator a înregistrat o ușoară scădere de la 11,3%, în anul 2014, la 8,8%, la finele anului 2019 (figura 3). Totuși, atât pe parcursul anului 2014, cât și în anul 2018, individual pe bănci au fost înregistrate depășiri ale acestui indicator, fapt care denotă că acesta trebuie monitorizat și îmbunătățit continuu.

parent decisions is the conclusion of transactions with the bank's related parties in compliance with laws as well as within the bank's restrictions.

The NBM Regulation on banks' transactions with their related parties, the aggregate amount of bank's total exposures to related parties and/or groups of parties related to the bank's related parties shall not exceed 20% of the bank's eligible capital. Thus, during the last six years (2014-2019), this indicator registered a slight decrease from 11.3% in 2014 to 8.8% in 2019 on the total banking system (figure 3). However, during 2014 and 2018, overruns of this indicator were recorded individually on banks, which indicates that it must be continuously kept under surveillance and improved.

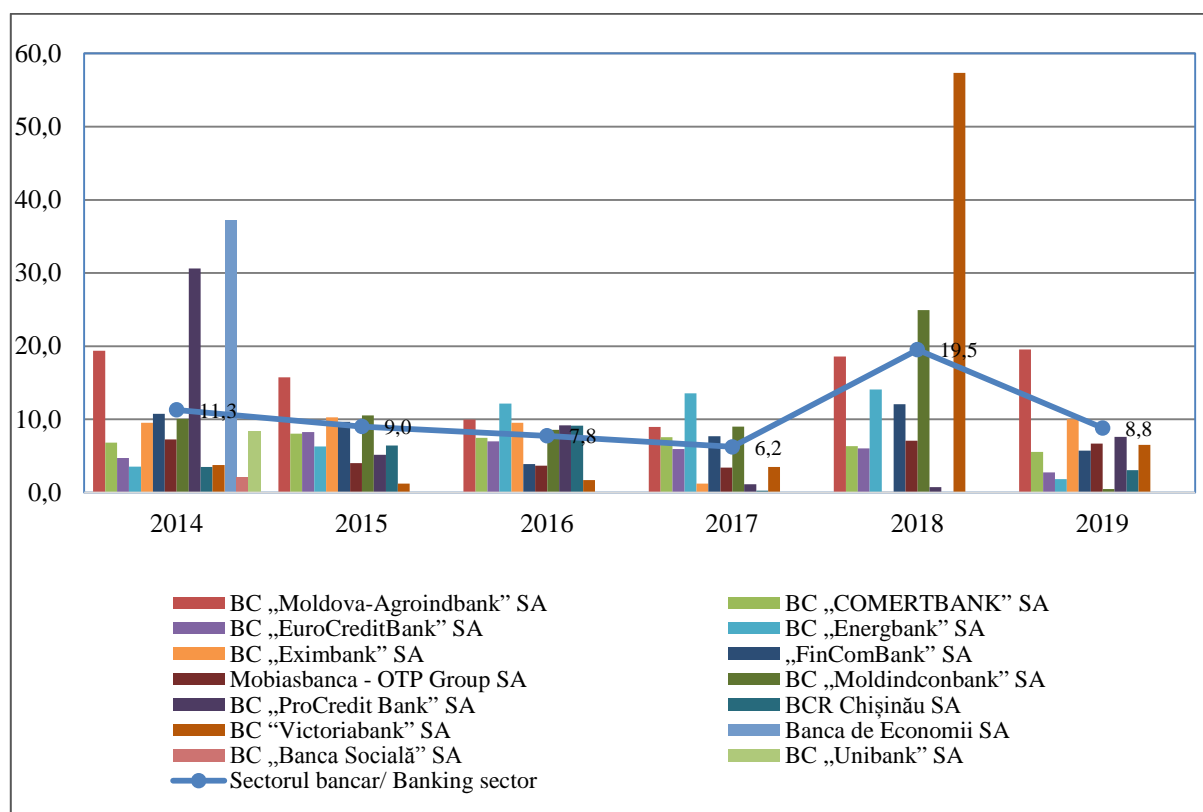

Figura 3. Expunerea față de persoanele afiliate și/sau grupurile de clienți aflați în legătură cu persoanele afiliate băncii/Capital eligibil, %/ Figure 3. Exposure to related parties and/or groups of parties related to the bank's related parties/Eligible capital, %

Sursa: elaborată de autori în baza datelor Băncii Naționale a Moldovei/

Source: developed by the authors based on data from the National Bank of Moldova

Amendamentele la Regulamentul menționat au întărit poziția băncilor în procesul gestionării relațiilor de afiliere. Astfel, întrucât unul dintre elementele principale ale crizei bancare a fost transparența redusă a acționarilor, în circumstanța în care aceasta favoriza acordarea creditelor persoanelor afiliate băncii, au devenit interzise tranzacțiile cu persoanele pentru care nu este posibilă identificarea și verificarea afilierii cu băncile.

2. *Structura și calificarea membrilor organelor de conducere.* Băncile din R. Moldova sunt administrate în sistem dualist, prin existența a două organe de conducere separate, organul de supraveghere (Consiliul băncii) și organul executiv (Comitetul de conducere). Cele mai bune practici în guvernanta corporativă relevă faptul că membrii consiliului de supraveghere, a organului executiv și alte persoane cu funcții-cheie în bancă trebuie să dețină o calificare și experiență corespunzătoare atât la nivel individual, cât și la nivel colectiv, pentru îndeplinirea funcțiilor și responsabilităților, care le revin în mod eficient. Membrii organelor de conducere trebuie să-și înțeleagă rolul în cadrul sistemului de guvernanta corporativă și să realizeze o evaluare integră, obiectivă și corectă asupra activității băncii administrate [6]. Conform Legii 202/2017 privind activitatea băncilor, consiliul de administrație al băncii trebuie să fie compus dintr-un număr impar de membri-persoane fizice, însă nu mai puțin de trei. Organul executiv, însă, trebuie să fie compus din cel puțin trei membri-persoane fizice, numiți de către Consiliul băncii pe un termen stabilit de statutul băncii.

Componențele actuale ale consiliilor de administrație și organelor executive ale băncilor corespund prevederilor legislației, cu excepția BCR Chișinău SA, care are desemnați doar câte doi membri în organele sale de conducere (tabelul 1). Totodată, conform informațiilor furnizate de bănci, cel puțin 1/3 din totalul membrilor aleși în consiliile băncilor întrunesc criteriul de independență, respectând astfel prevederile Regulamentului privind cadrul de administrare a activității băncilor, aprobat prin HCE al BNM nr.322/2018. Un număr mai mare de membri independenți ai Consiliului

The amendments to the referred Regulation have strengthened the banks' position in the party relationship management process. Thereby, as one of the main elements of the banking crisis was the reduced transparency of shareholders, in the context that it has been favouring the loans granting to bank's related parties, it have become prohibited the transactions with individuals for whom it is not possible both identification and verification of relationships with banks.

2. *Management body, its structure and the qualification of its members.* Banks in the Republic of Moldova are managed in a dualistic system, by the existence of two separate management bodies i.e. the supervisory body (Bank's board) and the executive board (Management committee). Best practices in corporate governance reveal that members of the bank's board, executive board as well as other key positions in the bank must have the appropriate qualifications and experience, both individually and collectively, to properly perform the assigned duties. The management bodies' members have to understand their role in the corporate governance system and carry out an integral, objective and correct assessment of the managed bank's activity [6]. According to Law 202/2017 on banks' activity, the bank's board must have an odd number of individuals, but not less than three. However, the executive board must have at least three individuals, appointed by the bank's board for a term established by the bank's statute.

The current composition of the banks' boards and the executive bodies of the banks corresponds to provisions of the laws, except for BCR Chisinau JSC, which has appointed only two members in its governing bodies (table 1). Therefore, according to the information provided by banks, at least 1/3 of the total members elected in the banks' boards meet the independence criterion, thus respecting the provisions of the Regulation on banking activity management framework, approved by DEB of the NBM No 322/2018. A larger number of independent members of the board contribute to improve its objectivity, its ability to present various points of view on issues,

facilitează îmbunătățirea obiectivității acestuia și a capacității sale de a prezenta diverse puncte de vedere ale problemelor, gestionarea corectă a activelor băncii, nu doar a proprietarilor acesteia, precum și reprezintă un echilibru între interesele acționarilor majoritari și cei minoritari [3]. Cu toate acestea, odată cu majorarea numărului respectiv, faptul poate constitui un impact asupra încetinerii procesului decizional.

the proper management of the bank's assets, not just its owners', moreover, it reflects a balance between the interests of the majority shareholders and minority [3]. Nevertheless, a higher number of members would slow down the decision-making process.

Tabelul 1/ Table 1

**Structura organizațională a organelor de conducere în băncile din Republica Moldova/
Organizational Structure of banks' management bodies in the Republic of Moldova**

Băncile din Republica Moldova/ Banks in the Republic of Moldova	Membrii Consiliului băncii/ Bank's board members	Membrii Organului executiv/ Executive boards members
BC „Moldindconbank” SA	7	5
BC “Victoriabank” SA	7	4
BC „Eximbank” SA	7	3
BC „Moldova - Agroindbank” SA	5	7
Mobiasbanca - OTP Group SA	5	5
BC „EuroCreditBank” SA	5	3
„FinComBank” SA	5	4
BC „Comerțbank” SA	4	3
BC „Energbank” SA	4	4
BC „ProCredit Bank” SA	5	3
BCR Chișinău SA	2	2

Sursa: elaborat de autori în baza datelor publicate pe site-urile web ale băncilor licențiate, la data de 01.06.2020/ Source: developed by the authors based on data from the web pages of licensed banks, as of 01.06.2020

De asemenea, a fost identificat faptul că nici unul din membrii consiliilor băncilor nu este și membru al Comitetului de conducere, ceea ce este și recomandabil, fiind important ca membrii Consiliului să își îndeplinească eficient atribuțiile și nu se recomandă participarea acestora în gestiunea activității operaționale. Totodată, în cazul unor bănci, au fost identificați membri ai Consiliului băncii, care dețineau și funcții în cadrul băncii, un exemplu ar fi BC „Comerțbank” SA [3]. Este de menționat faptul că toate Consiliile băncilor au formate comitete de audit și administrare a riscurilor, ceea ce este foarte important, întrucât domeniul riscului este, de obicei, supravegheat insuficient și reprezintă o piedică vizibilă care

It was also determined that, following the general recommendations, none of the banks' Board members is a member of the management committee, as it is necessary for board members to perform their duties effectively, therefore, their involvement in the operational activity management is not recommended. In case of some banks, there were identified bank's Board members that were holding at the same time different positions within the bank, as an example is CB “Comerțbank” JSC. [3]. It is notable that all Banks' boards have established audit and risk management committees, which is very important, as the risk area is usually insufficiently supervised, thus, forming a visible stumbling block

împiedică guvernanta în bănci, totuși, majoritatea Consiliilor au format și comitete de numire și remunerare. În bănci, există cele trei funcții independente de control (funcția de gestionare a riscurilor, funcția de conformitate și funcția de audit intern), care sunt monitorizate și controlate de către Consiliul băncilor. În subordinea organului executiv, în toate băncile, sunt formate comitete de credit și comitete de dirijare a activelor și pasivelor băncii, dar și alte comitete interne specializate.

Consiliul băncii trebuie să dispună de o experiență adecvată în domenii, precum: contabilitatea, creditarea, finanțele, managementul riscului, controlul intern, operațiunile bancare, sistemele de plăți, planificarea strategică, reglementarea bancară, auditul etc. [18]. Astfel, guvernanta internă și managementul slab constituie principala provocare pentru BNM, întrucât sistemul bancar fiind unul închis, iar reglementările privind managementul bancar fiind depășite nu permit, de regulă, atragerea specialiștilor de înaltă calificare în sistemul bancar. La 12 decembrie 2018, a intrat în vigoare Regulamentul BNM cu privire la cerințele față de membrii organului de conducere al băncii și al societății financiare holding sau holding mixte, conducătorii sucursalei unei bănci din alt stat, persoanele care dețin funcții-cheie și față de lichidatorul băncii în proces de lichidare, prin care se așteaptă constituirea unei administrări efective și prudente a băncilor de către persoane cu o experiență și reputație adecvată și în corespundere cu cerințele legislației în vigoare. Totodată, urmare a intențiilor BNM de a liberaliza cerințele față de conducerea băncilor, se preconizează ruperea cercului vicios, astfel, doar cei cu experiență de conducere în sistemul bancar ar putea ajunge în funcții de conducere.

3. *Lipsa condițiilor eficiente pentru aplicarea legislației.* Băncile care sunt conduse de dorința de maximalizare a profitului pot utiliza, cu ușurință, lacunele din legislație și se pot expune riscurilor, fără a fi afectate de consecințe de reglementare. Astfel, în cazul în care banca își calculează nevoile de capital într-un mod inadecvat, iar organele de supraveghere nu sunt capabile să identifice la timp și să disciplineze banca pentru a lua măsurile

to bank governance, besides, mostly Banks' boards have established the appointment and remuneration committees. Additionally, all the banks have three independent control functions (risk management function, compliance function and internal audit function) which are monitored and controlled by the Banks' board. Each of the analysed banks have established the credit committees, the asset-liability committees, as well as other specialized internal committees that are subordinate to the executive board.

The Bank's board must have adequate experience in areas such as accounting, lending, finance, risk management, internal control, banking operations, payment systems, strategic planning, banking regulation, audit, etc. [18]. Thus, internal governance and poor management are the main challenge for the NBM as the banking system is closed, the banking management regulations are outdated and do not commonly allow the attraction of highly qualified specialists in the banking system. By entry into force, on December 12, 2018 of NBM Regulation on requirements regarding the members of the governing body of the bank, the financial holding company or mixed holding, the heads of a branch of a bank from another state, the persons holding key positions and the liquidator of the bank in liquidation process, is expected the establishment of an effective and prudent banks' management by high qualified and reputable individuals to act in compliance with laws in force. As a result of the NBM's intentions to liberalize the requirements for the banks' management, it is expected that the vicious circle will be broken, so that only those individuals who have had management experience in the banking system could reach management positions.

3. *Lack of efficient conditions for law enforcement.* Banks that are driven by the desire to maximize profits can easily take advantage of legislation gaps, thereby expose themselves to risks without being affected by regulatory consequences. Thus, if the bank calculates its capital requirements in an inadequate way but the supervisory bodies are not able to identify that in a timely manner

adecvate, poate fi afectată solvabilitatea acestei bănci, iar în consecință, ar putea urma falimentul acesteia. De asemenea, un rezultat al unei guvernante corporative defectuoase ar putea fi considerate eficiența bancară redusă, fraudele bancare sau corupția în activitățile de creditare. Criza bancară, din anii 2014-2015, a dezvăluit problemele sistemului bancar din R. Moldova, întrucât fraudele din această perioadă în sistemul bancar au avut loc datorită lacunelor de guvernare reprezentate de deficiențe în luarea deciziilor, în cadrul organelor de conducere, fapt care a permis devalizarea a trei bănci (Banca de Economii SA, BC „Banca Socială” SA și BC „UNIBANK” SA) și delapidarea unor fonduri impunătoare. Aceste evenimente au evidențiat necesitatea unor schimbări majore pentru consolidarea stabilității sectorului financiar-bancar.

În scopul unei supravegheri prudențiale eficiente, BNM trebuie să evalueze și să efectueze constant analiza completă a guvernantei corporative și a procedurilor de control intern și gestionare a riscurilor, inclusiv prin evaluarea adecvării capitalului și a lichidității. Pentru a evalua soliditatea, eficacitatea și caracterul cuprinzător al cadrului pentru managementul riscurilor de lichiditate și de finanțare aferente băncilor, principalul instrument de supraveghere bancară prudențială utilizat de BNM, începând cu anul 2019, este procesul de supraveghere și evaluare (SREP), care se bazează pe analiza riscurilor, anticiparea problemelor, utilizarea raționamentului profesional și controlul calității procesului de evaluare a adecvării lichidității [9].

O guvernare corporativă adecvată poate constitui un obstacol în aderarea persoanelor cu intenții îndoielnice în funcții de conducere, tentativele de corupție, fraudele din activitatea de creditare și spălarea de bani. Prin urmare, pentru reformarea domeniului guvernantei corporative, este imperativă delimitarea clară a atribuțiilor și responsabilităților organelor executive și principiile de guvernare, care sunt necesare să fie aplicate de bănci. Astfel, transparența acționariatului și modelele eficiente de guvernare corporativă impuse băncilor ar putea favoriza readucerea credibilității în sistemul bancar.

and discipline the bank to take appropriate measures, the solvency of this bank may be affected and consequently, it could go bankrupt. As well, a reduced banking efficiency, bank fraud or corruption in lending activities could be considered another result of poor corporate governance. The banking crisis of 2014-2015 revealed the problems of the banking system in Moldova, as the frauds during that period in the banking system took place due to governance gaps expressed by decision deficiencies within the governing bodies, which allowed the robbery of three banks (Banca de Economii JSC, CB “Banca Socială” JSC and CB “UNIBANK” JSC) and embezzlement of imposing funds. These events highlighted the need for major changes to strengthen the stability of financial-banking system.

For the purpose of effective prudential supervision, the NBM has to constantly assess and conduct a comprehensive analysis of corporate governance as well as banks' internal control and risk management procedures, including by assessing capital and liquidity adequacy. In order to assess the soundness, effectiveness as well as comprehensive nature of the bank's liquidity and financing risk management framework, the main prudential bank supervision instrument used by the NBM since 2019 is the Supervisory Review and Evaluation Process (SREP), which is based on risk analysis, anticipation of problems, use of professional judgement and quality control of the Liquidity Adequacy Assessment Process [9].

Adequate corporate governance can be an impediment to the adherence of people with doubtful intentions within management positions, corruption attempts, credit fraud and money laundering. Therefore, in order to reform the corporate governance field, it is critical to clearly set both the attributions and responsibilities of the executive bodies as well as the governance principles that are required to be applied by banks. The imposition on banks of both shareholder transparency and effective corporate governance models could help restore credibility in the banking system.

4. Conclusions and recommendations

The importance of internal control in banking is difficult to overestimate. Given the

4. Concluzii și recomandări

Importanța controlului intern pentru activitatea bancară este dificil de supraestimat. În acest context, evaluarea și gestionarea riscurilor bancare reprezintă una din direcțiile fundamentale ale guvernantei corporative a unei bănci. Deciziile de gestionare a riscurilor ar trebui să fie raportate la acțiunile de minimizare a riscurilor și a posibilelor pierderi de capital bancar, active și venituri aferente acestora. Eficientizarea continuă a sistemului de control intern poate detecta greșelile cauzate de neatenția personalului, neglijență, erori în judecată sau instrucțiuni neclare în legătură cu fraudă sau neconformarea intenționată cu politicile băncii, oferind posibilitatea de a fi corectate înainte de apariția riscurilor.

Îmbunătățirea guvernantei corporative este deosebit de importantă datorită creșterii gradului de conștientizare a necesității unui control intern eficient și a unei evaluări adecvate a riscurilor în fața amenințărilor de șocuri externe din sistemul bancar. În ultimii ani, au fost remarcate unele progrese în guvernanta corporativă la băncile din R. Moldova, însă, cu toate acestea, organizarea guvernării corporative se situează, încă, la un nivel insuficient de dezvoltat. Acest lucru se datorează în mare măsură faptului că comportamentul corporativ corespunzător poate fi asigurat nu doar de normele legislative sau regulamentele Băncii Naționale a Moldovei dar și de alte aspecte financiare și economice.

În scopul îmbunătățirii guvernantei corporative în sistemul bancar, băncile trebuie să recunoască faptul că pentru aceasta nu este destul doar conformarea cu codurile, dar și deținerea unei structuri de conducere eficiente. În plus, este necesară evaluarea constantă a experienței și abilităților, asigurarea înțelegerii rolului și contribuției în cadrul băncii, atât a membrilor Consiliului, cât și a membrilor organului executiv, dar și monitorizarea performanței acestora, concomitent cu urmărirea posibilităților de evoluare. Un alt factor important în eficientizarea guvernantei îl constituie asigurarea funcționării băncii, într-un mod transparent și prudent, pentru a diminua posibilitatea apariției riscurilor sistemice și a eșecurilor.

background, the banking risks' assessment and management are one of the fundamental directions of a bank's corporate governance. The risk management decisions should follow as the risks minimization actions as well as the possible losses of bank capital, assets and their related income. Internal control system's continuous streamlining could identify errors produced by staff negligence, miscarriages of justice or unclear instructions regarding fraud or even premeditated non-compliance with bank policies, thus, helping to correct them before risks arise.

The development of corporate governance is particularly important due to the growing awareness of the need for effective internal control and adequate risk assessment against the threats from external shocks in the banking system. In spite of the fact that over the last few years, there has been recorded some progress in the corporate governance of banks in the Republic of Moldova, the organization of corporate governance is still at an insufficient level to be developed. That is mainly due to the fact that appropriate corporate behaviour can not only be ensured by the legislation or regulations of the National Bank of Moldova but also by other financial and economic aspects.

In order to improve the banking system's corporate governance, banks need to admit that this is not only enough to comply with the codes, but also to have an efficient governance structure. It is also imperative to constantly assess both experience and skills, ensuring understanding of both the role and the contribution of the bank as by bank's board members as well as by members of the executive body and monitoring their performance, whilst following the growth opportunities. Another important factor in governance improvement is to ensure that the bank operates in a transparent and prudent manner, in order to reduce the possibility of systemic risks and failures.

Consequently, the banking supervisory body plays a dominant role in preventing distinct banking conflict situations and improving corporate governance in banks, nonetheless, supervision models can be fully effi-

Prin urmare, organul de supraveghere bancară joacă un rol dominant în prevenirea situațiilor de conflict, specifice activității bancare și eficientizarea guvernantei corporative în bănci, totuși, modelele de supraveghere pot fi complet eficiente, doar implicând și eforturile băncilor de a-și îmbunătăți mecanismele de guvernare internă. Astfel, un sistem calitativ și eficient de gestiune în bancă reprezintă una din modalitățile de minimizare a riscurilor și cheia funcționării stabile și fiabile a băncii.

cient only by involving banks' efforts to improve their internal governance mechanisms. Thus, a qualitative and efficient established bank administration serves as a way to risks' minimization as well as the key to the stable and reliable banking activity.

Bibliografie/ Bibliography:

1. Bank for International Settlements. *Corporate governance principles for banks. 2015* [pdf]. [online]. [accesat 26.05.2020]. Disponibil: <https://www.bis.org/bcbs/publ/d328.pdf>.
2. LAKIS, Vaclovas, GIRIŪNAS, Lukas. *The concept of internal control system: theoretical aspect. Ekonomika*. 2012, nr. 91(2), pp. 142-152. ISSN 1392-1258.
3. MARCINKOWSKA, Monika. Corporate Governance in Banks: Problems and Remedies. *Financial Assets and Investing*. [pdf]. 2012, vol. 3(2), p. 47-67. [online]. [accesat 26.12.2019]. Disponibil: <https://doi.org/10.5817/FAI2012-2-4>.
4. MÜLBERT, Peter O. Corporate Governance of Banks after the Financial Crisis - Theory, Evidence, Reforms. *European Corporate Governance Institute Working Paper Series in Law*. [pdf]. 2010, nr.151/2010. [online]. [accesat 26.12.2019]. Disponibil: <http://ssrn.com/abstract=1448118>.
5. OECD. G20/OECD Principles of Corporate Governance [pdf]. Paris: OECD Publishing, 2015. [online]. [accesat 26.12.2019]. Disponibil: <http://dx.doi.org/10.1787/9789264236882-en>.
6. Office of the Comptroller of the Currency, 2001. *Internal Control. Comptroller's handbook*. [pdf]. [online]. [accesat 03.01.2020]. Disponibil la: <https://www.occ.gov/publications/publications-by-type/comptrollers-handbook/index-comptrollers-handbook.html>.
7. АКИМБАЕВА К., ИСАЕВА А., ЖУНИСОВА Г. Роль внутреннего аудита в корпоративном управлении. *Вестник КазНУ*. [online]. 2016, nr. 1, 273-276. [accesat 10.01.2020]. Disponibil: <https://articlekz.com/article/15180>.
8. ГЕРАСИМОВ В., АБУСАЛИМОВА Ж. Корпоративное управление и риск-менеджмент в коммерческом банке. *Вестник Белгородского университета кооперации, экономики и права*. 2013, nr. 3(47), p. 167-174. ISSN: 2223-5639.
9. Banca Națională a Moldovei, [online]. Disponibil la: <http://www.bnm.md>.
10. Băncile licențiate din Republica Moldova. [online]. Disponibil la: <http://www.comertbank.md>, <http://www.energbank.com>, <http://www.ecb.md>, <http://www.eximbank.com>, <http://www.moldindconbank.com>, <http://www.maib.md>, <http://www.procreditbank.md>, <http://www.bcr.md>, <http://www.victoriabank.md>, <http://www.fincombank.com>, <http://www.mobiasbanca.md>.

339.5:004.738.5(100+478)

TRANSFORMAREA DIGITALĂ A COMERȚULUI INTERNAȚIONAL

Drd. Alexandru LEAHOVCENCO, ASEM
alexandru.leahovcenco@ase.md

În lumea contemporană, cu toate provocările acesteia, este dificilă sesizarea tendințelor din orice domeniu. Dezvoltarea rapidă a tehnologiilor informaționale a declanșat un val imens de informații, care, la rândul lor, au afectat metodele de prelucrare și transformare a acestora. În consecință, au apărut noi concepte și noi modele economice. Referitor la subiectul articolului, constatăm, evident, că dogmatismul comerțului tradițional se epuizează și se transformă într-un model nou. Acest fenomen, numit digitalizare, a pătruns în toate ariile societății umane dar cel mai esențial lucru constă în faptul că a afectat cea mai importantă ramură a societății umane, comerțul. În articolul dat, sunt expuse idei și concepte, care dezvăluie acest proces de transformare a comerțului tradițional într-un model digital, se explică unele criterii principale, care afectează acest proces și prognozează tendințele, ce vor predomina în viitorul și în care transformarea modelului comerțului tradițional, se va finaliza complet.

Cuvinte-cheie: comerț electronic, digitalizare, servicii electronice.

JEL: M14, L86.

Introducere

Începutul secolului XXI a fost marcat de o nouă eră tehnologică, o epocă a economiei digitale bazate pe implementarea și utilizarea unui complex de tehnologii digitale. Inovațiile tehnologice, întotdeauna au provocat modificări majore în stilul de viață al oamenilor și al societății, ceea ce a condus la reducerea costurilor și a fost însoțită de schimbări semnificative în organizarea și structura comerțului internațional. Odată cu apariția tehnologiilor digitale și transformarea Internetului într-un instrument important pentru comerț, în economia mon-

339.5:004.738.5(100+478)

DIGITAL TRANSFORMATION OF INTERNATIONAL TRADE

PhD cand. Alexandru LEAHOVCENCO, ASEM
alexandru.leahovcenco@ase.md

In the contemporary world, with all its challenges, it is difficult to detect trends in any field. The rapid development of information technologies has caused a huge wave of information, which in turn has affected the methods of its processing and transformation. As a result, new concepts and new economic models emerged. As far as the subject of the article is concerned, it is clear that the dogmatism of traditional trade is exhausted and is turning into a new model. This phenomenon, called digitalization, has penetrated all areas of human society but the most important thing is that it has affected the main branch of human society, trade. The given article outlines ideas and concepts that reveal this process of transforming traditional commerce into a digital model, giving explanations of main criteria that affect this process and forecasting trends that will prevail in the promising future in which the transformation of the traditional trade model will be completed.

Keywords: e-commerce, digitalization, e-services.

JEL: M14, L86.

Introduction

The beginning of the 21st century was marked with a new technological era, an era of the digital economy based on the implementation and use of a complex of digital technologies. Technological innovations have always caused major changes in the lifestyle of people and society, which has led to cost reductions and has been accompanied by significant changes in the organization and structure of international trade. With the advent of digital technology and the transformation of the Internet into an important tool for trade, major changes are taking place in the world economy,

dială, s-au produs schimbări majore, în special, apar online noi piețe, noi produse și noi modele de afaceri bazate pe aceste tehnologii. Astfel, în era digitală, sursele tradiționale, care asigurau avantaj competitiv, se vor schimba categoric. Noile tehnologii pot modifica relațiile stabilite, de exemplu: crește importanța unor surse, precum cunoștințele și capitalul virtual.

Trebuie remarcat faptul că introducerea inteligenței artificiale, imprimarea 3D și a roboților avansați poate reduce rolul muncii ca sursă de beneficii comparative. Factorii economici, precum infrastructura, procedurile vamale și localizarea geografică, pot deveni mai puțin importanți. În același timp, importanța infrastructurii energetice și a dimensiunii pieței interne, în epoca digitală, crește semnificativ.

În noul mediu, vor apărea noi surse de comercializare a produselor digitale, care vor stimula avantajul concurențial. Calitatea reglementării proprietății intelectuale, reglementarea fluxurilor de date și siguranța datelor cu caracter personal vor juca un rol important în desfășurarea acestor tranzacții. O importanță deosebită o dobândește calitatea infrastructurii digitale, deoarece conexiunile calitative și rapide la rețele devin absolut esențiale pentru afaceri.

Metode și materiale

Pentru efectuarea cercetărilor descrise în acest articol, s-a recurs la următoarele metode științifice: analiză și sinteză, prognozarea, metoda ratelor, metoda comparațiilor. Studiul se bazează pe analiza diferitelor surse de informații, iar aplicarea metodei de comparație este adecvată pentru confirmarea propriilor concluzii, utilizarea metodei de prognoză ne permite investigarea tendințelor de dezvoltare a comerțului electronic în viitorul apropiat, metoda de sinteză este utilizată la prezentarea rezultatelor obținute.

Cercetarea a fost realizată în baza informațiilor din rapoartele Băncii Mondiale privind dezvoltarea globală, tendințele comerțului și Raportului privind schimbarea naturii muncii. De asemenea, au fost utilizate datele publicate de Comisia Internațională de Comerț din SUA, informațiile Conferinței Organizației Națiunilor Unite (UNCTAD), raportat la digitalizarea și dezvoltarea comerțului și informațiile Fondului Monetar Internațional privind măsurarea economiei digitale.

in particular, new online markets, new products and new business models based on these technologies are emerging. Thus, in the digital age, traditional sources that provided competitive advantage will definitely change. New technologies can change established relationships for example: increase the importance of sources such as knowledge and virtual capital.

It should be noted that the introduction of artificial intelligence, 3D printing and advanced robots can reduce the role of work as a source of comparative benefits. Economic factors, such as infrastructure, customs procedures and geographical location may become less important. At the same time, the importance of energy infrastructure and the size of the internal market in the digital age is growing significantly.

New sources of digital product marketing will emerge in the new environment, which will boost the competitive advantage. The quality of intellectual property regulation, the regulation of data flows and the security of personal data will take up an important place in the conduct of these transactions. The quality of digital infrastructure, as qualitative and fast network connections acquires a great importance and becomes absolutely essential for business.

Methods and materials

The following scientific methods were used to carry out the research described in this article: analysis and synthesis, forecasting, rate method, comparison method. The study is based on the analysis of various sources of information, the application of the method of comparison is suitable for confirming our own conclusions, the use of the forecast method allows us to investigate trends in the development of e-commerce in the near future, the method of synthesis is used to present the results obtained.

The research was carried out based on the information from the World Bank's reports on global development, trade trends and the Labour nature change report. Data published by the US International Trade Commission, United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD), concerning the digitalization and trade development and International Monetary Fund information on measuring the digital economy were also used.

Rezultate și discuții

Economia digitală a contribuit la transformarea comerțului internațional și la converșia sa în format electronic. Trebuie remarcat faptul că comerțul electronic reprezintă o sferă a economiei, care include toate tranzacțiile financiare și comerciale efectuate prin intermediul rețelelor informatice și a proceselor de afaceri asociate cu efectuarea unor astfel de tranzacții.

Comerțul electronic include:

- ✓ *Schimbul electronic de informații (Electronics Data Interchange, EDI),*
- ✓ *Mișcarea electronică a capitalului (Electronic Funds Transfer, EFT),*
- ✓ *Vânzarea electronică (E-trade),*
- ✓ *Mijloace bănești electronice (e-cash),*
- ✓ *E-marketing,*
- ✓ *Electronic banking (e-banking),*
- ✓ *Servicii electronice de asigurare (e-insurance).*

Criteriile după care poate fi clasificat comerțul electronic sunt diferite, iar clasificarea de bază este următoarea:

- *Organizațiile comerciale B2B (Business-to-Business),*
- *Organizația comercială și consumatorii B2C (Business-to-Consumer),*
- *Organizațiile comerciale și angajații B2E (business-to-Employee),*
- *Organizația comercială și Guvernul B2G (Business-to-Government),*
- *Consumatorul și administrația (statul) C2A (Consumer-to-Administration),*
- *Consumatorii C2C (Consumer-to-Consumer),*
- *Subiecți ai administrației (statului) A2A (Administration-to-Administration),*
- *Administrația și organizațiile comerciale A2B (Administration-to-Business),*
- *Administrația și consumatorii A2C (Administration-to-Consumer),*
- *Consumatorii pe baza blocului D2C (Decentralized-to-Consumer).*

Examinând această clasificare a e-commerce, este de remarcat faptul că, în condițiile actuale, un moment important îl constituie mulțimea de operațiuni în format electronic se efectuează între părțile afiliate, prin urmare, autorul sugerează extinderea acestei clasificări și detalierea relației dintre organizațiile comerciale B2B pe B2BA (Business-to-Business Affiliate).

Results and discussions

The digital economy has contributed to the transformation of international trade and its conversion into electronic format. It should be noted that e-commerce is a sphere of the economy, which includes all financial and commercial transactions carried out through computer networks and business processes associated with carrying out such transactions.

E-commerce includes:

- ✓ *Electronic exchange of information (Electronics Data Interchange, EDI),*
- ✓ *Electronic Funds Transfer (EFT),*
- ✓ *Electronic sale (E-trade),*
- ✓ *Electronic cash (e-cash),*
- ✓ *E-marketing,*
- ✓ *Electronic banking (e-banking),*
- ✓ *Electronic insurance services (e-insurance).*

E-commerce may be classified according to different criteria, the basic classification is:

- *Commercial organizations B2B (Business-to-Business),*
- *Business-to-Consumer (Business-to-Consumer) business organization and consumers,*
- *Business-to-Employee (B2E) trade organizations and employees,*
- *Business-to-Government (Business-to-Government),*
- *Consumer and Administration(State)C2A (Consumer-to-Administration),*
- *Consumers C2C (Consumer-to-Consumer),*
- *Subjects of administration (State) A2A (Administration-to-Administration),*
- *Administration and Commercial Organizations A2B (Administration-to-Business),*
- *Administration and Consumers A2C (Administration-to-Consumer),*
- *Consumers based on the D2C (Decentralized-to-Consumer) block.*

Examining this classification of e-commerce it is worth noting that, under the current conditions, an important moment is that a lot of electronic transactions are carried out between affiliated parties, therefore, the author suggests extending this classification and detailing the relationship between B2B commercial organizations on B2BA (Business-to-Business Affiliate).

Datele analitice privind rata globală de creștere a comerțului cu amănuntul și, în consecință, a comerțului electronic în dinamică, sunt prezentate în tabelul 1.

Analytical data on the overall growth rate of retail trade and as a consequence of e-commerce in dynamics are presented in table 1.

Tabelul 1/ Table 1

**Dinamica comerțului cu amănuntul și a comerțului electronic/
Dynamics of retail and e-commerce**

Indicatorii/ Indicators	Anul/ Year 2017	Anul/ Year 2018	Ritmul creșterii, %/ Growth rate, %	Anul/ Year 2019	Ritmul creșterii, %/ Growth rate, %
Comerțul cu amănuntul (nivelul mondial), trilioane de dolari SUA/ Retail trade (worldwide), trillions USD	22,974	23,956	104,7	25,038	104,5
Comerțul electronic (E-comerț), nivelul mondial, trilioane de dolari SUA/ E-commerce, worldwide, trillions USD	2,382	2,928	122,9	3,535	120,7
Ponderele comerțului electronic în volumul comerțului cu amănuntul (nivel mondial), %/ Share of electronic sales in retail volume (world level), %	10,4	12,22	117,5	14,11	115,5

Sursa: elaborat de autor pe baza rapoartelor privind comerțul electronic [1]/

Source: compiled by the author on the basis of e-commerce reports [1]

Analizând datele din tabelul 1, se poate stabili că volumul comerțului cu amănuntul crește cu aproximativ 5% față de perioada anterioară, adică, se poate prezice că, în condiții de recesiune economică, în următorii 5 ani, până în 2025, vânzările cu amănuntul la nivel global vor oferi o creștere anuală cu 5%. În cazul comerțului electronic, ponderea sa în comerțul mondial crește constant de la an la an. În același timp, creșterea ponderii comerțului electronic în volumul comerțului cu amănuntul global este de aproximativ 2%. Pe baza analizei acestor tendințe în dezvoltarea comerțului mondial și a comerțului electronic, este posibilă prognozarea tendințelor în dezvoltarea comerțului electronic.

Looking at the data in the table 1, it can be stated that the volume of retail trade increased by about 5% compared to the previous period, i.e. it can be predicted that in economic recessions, in the next 5 years, by 2025, global retail sales will provide an annual increase of 5%. In the case of electronic sales, its share in world trade is steadily increasing from year to year. At the same time, the increase in the share of e-commerce in global retail volume is around 2%. Based on the analysis of these trends in the development of world trade and e-commerce, it is possible to forecast trends in the development of e-commerce.

Tabelul 2/ Table 2

**Prognoza dinamicii comerțului cu amănuntul și vânzării electronice pentru anii 2020-2022/
Dynamic forecast of retail and electronic sales for the years 2020-2022**

Indicatorii/ Indicators	Anul/ Year 2017	Anul/ Year 2018	Ritmul creșterii, %/ Growth rate, %	Anul/ Year 2019	Ritmul creșterii, %/ Growth rate, %
Comerțul cu amănuntul (nivelul mondial), trilioane de dolari SUA/ Retail trade (worldwide), trillions USD	26,165	27,342	104,5	28,572	104,5
Comerțul electronic (E-comerț), nivelul mondial, trilioane de dolari SUA/ Electronic sales (e-trade), worldwide, trillions USD	4,186	4,922	117,6	5,714	116,1
Ponderea comerțului electronic în volumul comerțului cu amănuntul (nivel mondial), %/ Share of electronic sales in retail volume (world level), %	16,0	18,0	112,5	20,0	111,1

*Sursa: prognozat de autor pe baza rapoartelor privind comerțul electronic [1]/
Source: forecasted by the author on the basis of e-commerce reports [1]*

Prevăzând trendurile comerțului electronic, autorul a ajuns la concluzia că, în următorii trei ani, pornind de la tendințele descendente ale economiei mondiale, nu trebuie așteptată o mărire accentuată a comerțului cu amănuntul, creșterea acestuia va fi de aproximativ 5% pe an, astfel, încât prognoza majorării comerțului electronic va fi de 2% anual în volumul comerțului cu amănuntul.

„Digitalizarea” a devenit o nouă etapă a dezvoltării economiei globale în termeni de desfășurare, implementare, difuzare a noilor tehnologii și impactul acesteia asupra extinderii comerțului internațional a devenit decisiv, observându-se, totodată, creșterea explozivă a tranzacțiilor digitale și comerțului digital la nivel mondial.

Un rezultat-cheie al transformării digitale pentru comerțul internațional îl constituie crearea de noi piețe, produse și modele de afaceri bazate pe noile tehnologii digitale („Internet Of Things”, Inteligență Artificială, Blockchain, Big Data). În contextul digitalizării, există o anumită dificultate în determinarea frontierelor, din ce în ce mai estompate, între bunuri și servicii.

Predicting the trends of e-commerce, the author concluded that in the next three years, arising from the downward trends of the world economy, there should not be expected a sharp increase in retail trade, its growth will be about 5% per year, so the forecast of the increase in e-commerce will be 2% annually in the volume of retail trade.

“Digitalization” has become a new stage in the development of the global economy in terms of the deployment and dissemination of new technologies and its impact on the expansion of international trade, has become decisive, while an explosive growth in digital transactions and digital trade worldwide is already being observed.

A key result of digital transformation for international trade is the creation of new markets, products and business models based on new digital technologies (“Internet Of Things”, Artificial Intelligence, Blockchain, Big Data). In the context of digitalization, there is a certain difficulty in determining the increasingly blurred borders between goods and services.

Principalele trăsături ale transformării digitale a comerțului internațional sunt:

- dezvoltarea bruscă a comerțului electronic, în care o mare pondere este destinată livrărilor B2B (business-to-business), care, în 2016, s-au ridicat la 23,9 trilioane USD, în comparație cu volumul livrărilor către persoane fizice B2C (business-to-client), care au ajuns la 3,8 trilioane USD [12]. Vânzarea electronică este extrem de concentrată geografic, predominând în patru țări și reprezintă 50% din cifra de afaceri mondială în țări, precum: China, Japonia, Coreea de Sud și SUA;
- dezvoltarea intensivă a comerțului exterior prin intermediul serviciilor informatice, a căror pondere în comerțul internațional, pentru anii 2005-2016, s-a dublat;
- dezvoltarea platformelor digitale de comerț electronic. Prin intermediul platformelor digitale de afaceri, apare posibilitatea de a forma companii globale, în care efectul unei rețele generează costul prin integrarea de furnizori, producători și clienți. Conglomeratul digital Alibaba și-a crescut dimensiunea în doar doi ani, clientela sa ajungând până la 1 milion de oameni și peste un deceniu și jumătate a integrat pe platforma sa circa 9 milioane de comercianți, ducând cifra de afaceri la 700 miliarde de dolari [2]. Ponderea vânzărilor, în țările străine, a companiei Amazon (SUA) este de 32% din vânzările nete, iar Ali Express (segmentul internațional al companiei chineze Alibaba) are 60 de milioane de cumpărători în toată lumea [3]. Astfel de companii „platforme” globale, precum Flipkart (India), Jumia (Nigeria) se dezvoltă rapid.

Noile tehnologii digitale promovează transformarea comerțului internațional, creează noi oportunități pentru un sistem de tranzacționare mai incluziv, dar poartă în sine și noi provocări.

Potrivit WTO, în ultima perioadă, datorită influenței tehnologiilor performante au fost reduse costurile în comerțul internațional cu 15%, din care principalele prețuri sunt indicate în tabelul 3.

The main features of the digital transformation of international trade are:

- fast development of e-commerce, in which a large share is intended for B2B (business-to-business) deliveries, which in 2016 amounted to USD 23.9 trillion, compared to the volume of deliveries to B2C (business-to-customer) individuals, which reached USD 3.8 trillion [12]. Electronic sales is highly concentrated geographically, predominating in four countries and accounts for 50% of global sales in countries such as China, Japan, South Korea and the United States.
- intensive development of foreign trade by means of IT services, the share of which, in international trade, for the years 2005-2016, has doubled.
- the development of digital e-commerce platforms. Through digital business platforms, there is an opportunity to form global companies in which the effect of a network generates cost by integrating suppliers, manufacturers and customers. The Alibaba digital conglomerate has grown in size in just two years, with a customer base of 1 million people and during a decade and a half it has integrated about 9 million traders into its platform, bringing turnover to USD 700 billion [2]. The share of sales in foreign countries of Amazon (USA) is 32% of net sales, while Ali Express (the international segment of Chinese company Alibaba) has 60 million buyers worldwide [3]. Such global “platform” companies as Flipkart (India), Jumia (Nigeria) are growing rapidly.

New digital technologies promote the transformation of international trade, create new opportunities for a more inclusive trading system, but also carry new challenges.

According to the WTO, in the last period, due to the influence of advantageous technologies, costs in international trade have been reduced by 15%, the main ones of which are indicated in table 3.

Tabelul 3 / Table 3

**Impactul anumitor tipuri de costuri asupra comerțului internațional în anul 2018/
Impact of certain types of costs on international trade in 2018**

Costuri/ Costs	Ponderea elementelor în structura agregată a costurilor în comerțul transfrontalier cu mărfuri/ Share of items in the aggregate cost structure in cross-border trade in goods, %	Ponderea elementelor în structura agregată a costurilor în comerțul transfrontalier cu servicii/ Share of items in the aggregate cost structure in cross-border trade in services, %
De transport/Transport	37	17
Costurile logistice/ Logistics costs	11	11
Costuri vamale/ Customs costs	5	6
Costurile informaționale și tranzacționale/ Information and transactional costs	24	30
Costurile asociate cu depășirea barierelor comercial-politice/ Costs associated with overcoming trade-political barriers	11	15
Alte costuri/ Other costs	12	21

Sursa: elaborat de autor pe baza datelor rapoartelor Băncii Mondiale [4]/

Source: elaborated by the author based on data of World Bank reports [4]

Semnificativ este impactul parametrilor de digitalizare asupra tipurilor de costuri. În special: costurile de transport sunt reduse prin inteligența artificială de navigare prin satelit și unde radio GPS (din engleză, în traducere liberă: Sistem de Poziționare Globală) costurile logistice pot fi micșorate prin urmărirea expedierilor datorită programelor speciale digitale, roboților inteligenți care contribuie la reducerea costurilor de depozitare etc. Totodată, gradul de integrare verticală a companiilor este scăzut, ceea ce a determinat transferul diferitelor funcții ale companiilor în exterior.

Literatura de specialitate oferă exemplul companiei IKEA, o companie suedeză cu birouri în Olanda, Suedia, Belgia, care comercializează mobilă și decorațiuni contemporane atât prin lanțul de magazine deschise în circa 50 țări ale lumii, cât și prin intermediul internetului

The impact of digitalization parameters on cost types is significant. Particularly: transport costs are reduced by navigation artificial intelligence and GPS navigation; logistical costs can be reduced by tracking shipments through special digital programs, intelligent robots help reduce storage costs, etc. At the same time, the degree of vertical integration of companies has decreased, which led to the outsource of different functions of companies.

The literature provides the example of IKEA, a Swedish company with offices in the Netherlands, Sweden, Belgium, which sells modern furniture and decorations both through the chain of stores opened in about 50 countries around the world and through the Internet [6]. In a study, US scientists found that an increase in customs payments by 10% leads to a decrease in exports of 3.8% and this impact

[6]. Într-un studiu, savanții americani au dovedit că creșterea plăților vamale cu 10% duce la scăderea exporturilor cu 3,8% și acest impact afectează, în cea mai mare măsură, noii importatori și țările mai puțin dezvoltate [6].

Totodată, aplicarea tehnologiilor informațional-comunicaționale moderne reduce timpul pentru trecerea formalităților vamale la frontieră. În 2017, a intrat în vigoare acordul WTO privind simplificarea procedurilor de comerț internațional (Trade Facilitation Agreement), conceptul pentru a moderniza procesele de export și import și simplificarea procedurilor vamale. Este de așteptat ca implementarea completă a normelor date să permită reducerea costurilor comerciale cu circa 14,3% [7]. Rolul cheie, în ceea ce privește simplificarea procedurilor vamale, este atribuit tehnologiilor noi, sistemelor blockchain și inteligenței artificiale.

Pe măsură ce tehnologia digitală pătrunde în toate sferile activității economice, comerțul internațional al unor bunuri poate crește, în timp ce comercializarea altor bunuri va scădea sau chiar se va opri în următoarele decenii. Comerțul cu mărfuri realizate cu ajutorul Tehnologiei Informației (IT), în ultimele decenii, a crescut exponențial. Acordul WTO privind tehnologia informației (ITA), adoptat în 1986 și modificat în 2015, acoperă o gamă largă de produse de înaltă tehnologie, inclusiv computere, echipamente de telecomunicații, semiconductori și echipamente conexe, software, precum și accesorii și părți ale mărfurilor specificate.

Prezintă importanță faptul că, în condiții contemporane, sunt factori semnificativi, care contribuie la dezvoltarea pieței mondiale: dezvoltarea intensivă a pieței serviciilor de informații și comunicare, nanomaterialele și extinderea rețelei internet. Sub influența digitalizării, comerțul internațional devine mai mobil, fapt ce contribuie la economisirea timpului pentru livrarea de bunuri; din ce în ce mai mult sunt utilizate „contractele inteligente”, iar împrumuturile, ca mijloc de finanțare a comerțului, devin mai accesibile. Comerțul internațional, din formele sale tradiționale (anii 20 ai secolului XX), se transformă în comerț electronic (anii 1990 ai secolului XX), trecând treptat spre tranzacționarea pe baza tehnologiilor inteligenței artificiale (se așteaptă începând cu anul

affects to the greatest extent new importers and less developed countries [6].

At the same time, the application of modern information-communication technologies reduces the time for the passage of customs formalities at the border. In 2017 the WTO Agreement on the Simplification of International Trade Procedures (Trade Facilitation Agreement) came into force, designed to modernize export and import processes and simplify customs procedures. It is expected that the full implementation of the given rules will allow for a reduction of commercial costs by 14,3% [7]. The key role in simplifying customs procedures is attributed to new technologies, blockchain and artificial intelligence systems.

As digital technology enters all spheres of economic activity, international trade in some goods may increase, while the trading of other goods will decline or even stop in the coming decades. IT-based trade of goods has grown exponentially during the last decades. The WTO Information Technology Agreement (ITA), adopted in 1986 and amended in 2015, covers a wide range of high-tech products, including computers, telecommunications equipment, semiconductors and related equipment, software, as well as accessories and parts of specified commodities.

It is important that in modern conditions, there are significant factors contributing to the development of the global market: the intensive development of the information and communication services market, nano-materials, and the spread of the Internet. Under the influence of digitalization, international trade is becoming more mobile, saving time for the delivery of goods, and more and more “smart contracts” are being used, and lending as a means of financing trade is becoming more accessible. International trade in its traditional forms is transformed into e-commerce (the 1990s of the 20th century) and gradually moving towards trading on the basis of artificial intelligence technologies (expected from 2025) [8]. However, the increased mobility of commodity flows will exacerbate competition at international level and will therefore continue to contribute to the IT gap between countries.

2025) [8]. Cu toate acestea, mobilitatea sporită a fluxurilor de mărfuri va exacerba concurența la nivelul internațional și, prin urmare, va contribui în continuare, la decalajul dintre țări în domeniul informatic.

În același timp, ca o provocare pentru dezvoltarea pieței digitale, există pericolul ca, în condiții de diversificare a obiectelor comerțului internațional sub influența inteligenței artificiale, să fie redusă cererea pentru multe bunuri și să fie creată o supraproducție. Astfel, această provocare comportă, mai degrabă, un caracter pe termen lung. În plus, dezechilibrele, în economia mondială și în comerțul internațional, vor crește, cu mare probabilitate, sub influența digitalizării. Mai frecvent este utilizată noțiunea „inegalitatea digitală”, a cărei amenințare se va accentua, în continuare, din cauza barierelor protecționiste în comerț. Dezvoltarea comerțului internațional a fost influențată de progresul științific și tehnic, în prezent, în contextul digitalizării și transformărilor digitale, observate în economia globală, comerțul internațional a intrat într-o etapă fundamental nouă a dezvoltării și schimbului internațional de mărfuri și servicii digitale, devenind un segment separat al comerțului intens dezvoltat. Transformarea digitală a contribuit la reducerea semnificativă a costurilor pentru participarea la comerțul internațional; a facilitat coordonarea lanțurilor globale de creare a costului; a stimulat difuzarea transfrontalieră a tehnologiei și inovării și a conexas un număr mare de consumatori și producători la nivel global. Crește numărul de entități (atât industriale, cât și în domeniul serviciilor), care sunt implicate în comerțul electronic transfrontalier. Cu toate acestea, există o diferențiere semnificativă între țări, în măsura implicării lor în comerțul digital internațional. Interdependența țărilor, ca urmare la schimburile comerciale internaționale, în etapa modernă, este mai vastă ca niciodată. Ponderea țărilor în curs de dezvoltare, în comerțul internațional, a trecut, deja, de 50% [8].

Cu toate că rata de creștere a comerțului internațional s-a stabilizat, în ultimii ani, fluxurile de informații transfrontaliere cresc într-un ritm fără precedent. Platformele digitale modifică economia de afaceri, reducând costul tranzacțiilor internaționale și interacțiunilor. Se

At the same time, as a challenge to the development of the digital market is the danger that the demand for many goods can be reduced and overproduction will be created under the conditions of diversification of the objects of international trade, influenced by artificial intelligence. Thus, this challenge has rather a long-term character. In addition, imbalances in the world economy and international trade will increase with a high probability under the influence of digitalization. More commonly, the concept of 'digital inequality', the threat of which will be the further exacerbation of protectionist barriers to trade, is used. The development of international trade has been influenced by scientific and technical progress, currently in the context of digitization and digital transformations observed in the global economy, international trade has entered a fundamentally new stage of development and international exchange of digital goods and services has become a separate segment of highly developed trade. Digital transformation has contributed to significant cost reductions in participation in international trade, facilitated the coordination of global cost-creation chains, stimulated the cross-border dissemination of technology and innovation, and linked a large number of consumers and producers globally. Increases the number of entities (both industrial and service) that are involved in cross-border e-commerce. However, there is a significant differentiation between countries to the extent of their involvement in international digital trade. The interdependence of countries, as a result of international trade, in the modern stage, is wider than ever. The share of developing countries in international trade has already exceeded 50% [8].

Even though the growth rate of international trade has stabilized in recent years, cross-border information flows are growing at an unprecedented rate. Digital platforms are changing the business economy, reducing the cost of international transactions and interactions. It is noted that small entities become a kind of “micro transnational corporations”, bringing together with customers and suppliers from different countries thanks to platforms such as: eBay, Facebook, Amazon. Even the smallest

observă că entitățile mici devin un fel de „corporații micro-transnaționale”, reunindu-se cu clienții și furnizorii din diferite țări datorită unor platforme, precum: eBay, Facebook, Amazon. Chiar și cele mai mici companii pot fi înființate, deja, la nivel global: 86% din startup-urile tehnologice la un nivel mondial, într-un fel sau altul, sunt asociate cu desfășurarea activităților internaționale. Creșterea Produsului Intern Brut Mondial (PIB), în ultimul deceniu, s-a ridicat la aproximativ 10% și fluxurile de informații au oferit o mai mare parte din această majorare (prin creșterea productivității), decât comerțul internațional cu mărfuri. Transformarea digitală afectează un număr, tot mai mare, de industrii, schimbând comerțul internațional tradițional cu bunuri și servicii și crearea unui nou comerț – digital. A patra fază a globalizării (globalizarea digitală), numită în literatură, de asemenea, „al doilea and bandling”, se dezvoltă pe baza unui nou, fără precedent, al revoluției tehnologice [9]. Digitalizarea transformă comerțul internațional, implicând tot mai mulți producători și consumatori. În același timp, sfera comerțului internațional se confruntă cu o criză gravă caracterizată de creșterea barierelor în comerțul clasic de mărfuri și conflictul comercial dintre China și SUA, care va afecta, în mod inevitabil, alte țări (în special, Uniunea Europeană).

În ceea ce privește reglementarea comerțului internațional cu mărfuri digitale, trebuie remarcat faptul că, în condiții contemporane, survin noi provocări obiective. Activitatea WTO, ca o structură organizatorico-juridică multilaterală, care aspirată în ultimele decenii la liberalizarea comerțului internațional, este paralizată, deoarece nu poate răspunde eficient la provocările și problemele emergente ale comerțului internațional. Este important să se ia în considerare faptul că regulile multilaterale de reglementare a comerțului internațional au fost elaborate atunci, când comerțul digital era încă în fază de înființare. Regulile tradiționale de tranzacționare au vizat identificarea, și anume ce se vinde (bunuri și servicii) și reglementările vamale, cu toate acestea, noile modele de afaceri și dezvoltarea internetului au estompat granițele dintre bunuri și servicii. În plus, tendințele actuale ale protecționismului, în domeniul digi-

companies can already be set up globally: 86% of technology start-ups worldwide, one way or another, are associated with international business. The growth of World Gross Domestic Product (GDP) over the past decade has amounted to about 10% and information flows have provided a large share of this increase (through increased productivity) than international trade in goods. Digital transformation is affecting an increasing number of industries, changing traditional international trade in goods and services and creating a new – digital trade. The fourth phase of globalization (digital globalization), also called “the second unbundling” in literature, develops on the basis of a new, unprecedented technological revolution [9]. Digitalization is transforming international trade, involving more and more producers and consumers. At the same time, the sphere of international trade is facing a serious crisis characterized by rising barriers to the classic trade in goods and the trade conflict between China and the US, which will inevitably reach other countries (especially the European Union).

As far as the regulation of international trade in digital goods is concerned, it should be noted that new objective challenges arise in contemporary conditions. The work of the WTO, as a multilateral organizational-legal structure, aspired in recent decades to the liberalization of international trade, is paralysed, because it cannot effectively respond to the emerging challenges and problems of international trade. It is important to take into account that multilateral rules regulating international trade were drawn up when digital trade was still in the establishment phase. Traditional trading rules concerned identification, namely what is being sold (goods and services) and customs regulations; however, new business models and internet development have blurred the boundaries between goods and services. In addition, current trends in digital protectionism are increasing as countries begin to use more barriers to digital trade. Increasing inequality in the digital sphere is potentially dangerous in terms of establishing protectionist barriers between countries. And, as a result, in the literature can be found estimates: that there is a

tal, sunt în creștere, pe măsură ce țările încep să utilizeze mai multe bariere în raport cu comerțul digital. Creșterea inegalității în sfera digitală este potențial periculoasă, din punctul de vedere al stabilirii unor bariere protecționiste între țări. Și, ca urmare, în literatura de specialitate sunt prezentate estimări: că există un grad ridicat de incertitudine în dinamica dezvoltării digitale, ceea ce complică elaborarea unor abordări eficiente pentru reglementarea comerțului digital internațional. Se poate de constatat faptul, că introducerea barierelor noi în comerțul digital duce la așa-numitul „protecționism digital”. În aceste condiții, este necesară o mai bună înțelegere a factorilor, care asigură accesul la piață și deschiderea piețelor în era digitalizării. În acest sens, prezintă importanță evaluarea modului în care diferite tipuri de măsuri de politică comercială contribuie la dezvoltarea comerțului digital. Deci, prin definiția „piața liberă”, în mod tradițional, se înțelege un mediu antreprenorial favorabil, care permite furnizorilor străini să concureze pe piața națională, fără discriminare sau alte condiții stricte de activitate economică. Cu toate acestea, în condițiile noilor modele inovatoare de afaceri, asigurarea pieței libere, devine mai complicată. Unele firme, folosind aceste noi modele inovatoare, oferă soluții, permițând vânzarea produselor online, reducând complexitatea comerțului în era digitală. Alte companii desfășoară activități tradiționale (offline) pe piețele străine, pentru a vinde profitabil produsele noi.

Organizațiile internaționale, într-un fel sau altul, care se ocupă de statisticile comerciale (WTO, UNCTAD, OECD), au adoptat mai multe inițiative, inclusiv un proiect internațional e-commerce și pentru consolidarea cooperării în elaborarea recomandărilor în vederea evaluării și clasificării comerțului digital [10]. În conformitate cu aceste recomandări, comerțul electronic include operațiuni transfrontaliere de trei tipuri:

- *digitally ordered* – acoperă comerțul electronic transfrontalier cu bunuri și servicii (acesta este un segment destul de larg: circa 900 de milioane de oameni, participanți la rețelele sociale și 360 de milioane de oameni sunt implicați în comerțul electronic);

high degree of uncertainty in the dynamics of digital development, which complicates the development of effective approaches to the regulation of international digital trade. We can state that the introduction of all new barriers to digital trade leads to so-called “digital protectionism”. Under these circumstances, a better understanding of the factors ensuring market access and market opening in the digitalization era is needed. Important in this respect is to assess how different types of trade policy measures contribute to the development of digital trade. Thus, under the definition of the “free market”, traditionally, a favourable entrepreneurial environment is understood, allowing foreign suppliers to compete on the national market without discrimination or other strict conditions of economic activity. However, with new innovative business models, securing the free market is becoming more complicated. Some companies, using these innovative new models, offer solutions, allowing the sale of products online, reducing the complexity of commerce in the digital age. Other companies carry out traditional (offline) activities in foreign markets to sell new products profitably.

International organizations, dealing with trade statistics one way or another (WTO, UNCTAD, OECD), have adopted several initiatives, including an international e-commerce project also to strengthen cooperation in developing recommendations for the evaluation and classification of digital trade [10]. In accordance with these recommendations, e-commerce includes cross-border transactions of three types:

- *digitally ordered* – covers cross-border e-commerce of goods and services (this is a fairly broad segment: around 900 million people-participants in social networks, and 360 million people are involved in e-commerce);
- *platform-enabled* – implemented with intermediaries: platform companies (Alibaba, Uber, Amazon, etc.); [11].
- *digitally delivered* – electronic trade takes place on digital channels through downloads or web streaming (such as media or software).

- *platform-enabled* – implementate cu intermediari: companii de platforme (Alibaba, Uber, Amazon etc.) [11];
- *digitally delivered* – comerțul electronic are loc pe canalele digitale prin descărcări sau web streaming (cum ar fi mass-media sau software).

Pentru evaluarea comerțului electronic, Conferința privind comerțul și dezvoltarea ONU utilizează cel puțin trei indicatori:

- ✓ *comerțul cu servicii informaționale clasice;*
- ✓ *comerțul cu servicii bazate pe tehnologii informatice (ICT-enabled services);*
- ✓ *furnizarea transfrontalieră a produselor și servicii pe linia de e-commerce în format B2C (business-to-customer) (trebuie de menționat că aceste grupuri se intersectează între ele).*

Secolul XXI se caracterizează prin faptul că serviciile bazate pe tehnologii informaționale și comunicații (ICT-enabled) ocupă 50-55% din structura exporturilor serviciilor țărilor dezvoltate și aproximativ 30% – pentru țări cu economia aflată în proces de dezvoltare [13].

Ca și în cazul comerțului tradițional, restricțiile transfrontaliere în comerțul digital reprezintă bariere tarifare și netarifare. Barierele tarifare pot fi stabilite în cazul importului de bunuri necesare pentru crearea unui sistem de infrastructură, care asigură comerțul digital [14].

Barierele netarifare, la rândul lor, acoperă diferite restricții discriminatorii la nivel local, astfel de bariere fiind proiectate pentru a proteja producătorii și furnizorii autohtoni. Conform cercetărilor efectuate, a fost stabilit că eliminarea barierelor străine din comerțul digital ar putea contribui la creșterea PIB-ului anual al SUA cu 0,1-0,3% (16,7-41,4 miliarde USD), la majorarea salariului mediu în economia țării cu 1,4% și la crearea unor noi locuri de muncă (de circa 400 de mii) în industriile care utilizează intens tehnologia digitală [14]. O problemă importantă în dezvoltarea comerțului digital internațional o constituie contabilizarea operațiunilor în balanța de plăți, deoarece metodele moderne de contabilizare a plăților internaționale în statisticile balanței de plăți poate omite unele plăți efectuate cu ajutorul tehnologiei digitale. De asemenea, transformarea digi-

The UN Trade and Development Conference uses at least three indicators for the measurement of e-commerce:

- ✓ *trade in classical information services;*
- ✓ *trade in services based on information technologies (ICT-enabled services);*
- ✓ *cross-border provision of products and services on the e-commerce line in B2C (business-to-customer) format (it should be noted that these groups intersect with each other).*

The 21st century is characterized by the fact that information and communication technology-based services (ICT-enabled) occupy 50-55% in the export structure of services of developed countries and around 30% for countries with developing economies [13].

As with traditional trade, cross-border restrictions on digital trade are tariff and non-tariff barriers. Tariff barriers may be established for the import of goods necessary for the creation of an infrastructure system that ensures digital trade [14].

Non-tariff barriers, in turn, cover various discriminatory restrictions at the local level, such barriers designed to protect domestic producers and suppliers. According to research, it was established that removing foreign barriers to digital trade could contribute to the growth of the annual USA GDP by 0.1-0.3% (USD 16.7-41.4 billion), increase the average wage in the country's economy by 1.4% and create new jobs (around 400 thousand) in industries that use digital technology extensively [14]. An important issue in the development of international digital trade is the accounting of transactions in the balance of payments, as modern methods of accounting for international payments in balance of payments statistics may omit some payments made using digital technology. Digital transformation has also enabled commercial transactions using digital means (cloud computing services), and for traditional commerce – through online platforms. Individuals use more intensive digital platforms for money transfers. The share of mobile payments is high in cross-border transfers, especially

tală a permis efectuarea tranzacțiilor comerciale cu ajutorul mijloacelor digitale (servicii de cloud computing), iar pentru comerțul tradițional – cu ajutorul platformelor online. Persoanele fizice folosesc mai intensiv platformele digitale pentru transferuri de bani. Ponderea plăților mobile este ridicată în transferurile transfrontaliere, în special, între țările vecine, care sunt în curs de dezvoltare economică. Avantajul sistemelor de plăți mobile constă în faptul că acestea reduc costurile de tranzacție ale transferului de mijloace bănești și permit efectuarea operațiunilor chiar și pe teritoriile îndepărtate (astfel, încât acestea au înregistrat o largă distribuție în țările africane.

În Republica Moldova, a fost adoptată Legea nr.28 din 27 iulie 2004 privind comerțul electronic, care denotă următoarea definiție: *comerț electronic – activitatea de întreprinzător a persoanelor fizice și juridice de vânzare a bunurilor, executare a lucrărilor sau prestare a serviciilor, efectuată cu utilizarea comunicărilor electronice și/sau a contractelor electronice* [15].

În prezent, lipsesc datele oficiale complete privind volumul comerțului electronic în Republica Moldova. Datele publicate în articolele științifice se bazează pe sondaje, de exemplu, în articolul său dr. S. Bârlea constată că doar 23% din populația respondentă a utilizat Internetul în scopul procurării, prin intermediul magazinelor online, în același timp, 11,7% dintre respondenți au procurat bunuri online de la magazinele naționale, iar 23% au procurat bunuri online atât de la magazinele moldovenești, cât și de la cele internaționale [16].

În articolul său, dr. Elena Bădărău constată o creștere semnificativă a magazinelor online din Republica Moldova, acordând o atenție deosebită metodelor de plată pentru astfel de mărfuri cu carduri bancare [17]. Trebuie remarcat faptul că, potrivit datelor Băncii Naționale a Moldovei, în trimestrul IV, al anului 2019, valoarea operațiunilor cu carduri emise în Republica Moldova și efectuate pe teritoriul republicii a constituit în suma 16,775,028.2 mii lei, dintre care plăți fără numerar 3,094,410.7 mii lei [19]. În această situație, trebuie remarcat faptul că, la efectuarea plății cu ajutorul cardurilor bancare, în interiorul republicii, achitarea comisionului se

between neighbouring countries, which are economically developing. The advantage of mobile payment systems is that they reduce the transaction costs of the transfer of cash and allow to carry out operations even in remote territories (so, they have received a wide distribution in African countries.

In the Republic of Moldova was adopted Law No. 28 of 27 July 2004 on e-commerce, which provides the following definition: *e-commerce – the entrepreneurial activity of individuals and legal entities for the sale of goods, the execution of works or the provision of services, carried out with the use of electronic communications and/or electronic contracts* [15].

The full official data on the volume of e-commerce in the Republic of Moldova are currently missing. The data published in scientific articles are based on surveys, for example, in the article of S. Bârlea is mentioned notes that only 23% of the respondent population used the Internet for the purpose of purchasing through online stores, at the same time, 11.7% of respondents purchased goods online from national stores, and 23% procured goods online from Moldovan and international stores [16].

In her article, Dr. Elena Bădărău notes a significant increase in online stores in the Republic of Moldova, paying particular attention to payment methods for such goods with bank cards [17]. It should be noted that according to the data of the National Bank of Moldova in the fourth quarter of 2019 the value of transactions with cards issued in the Republic of Moldova and carried out on the territory of the republic was recorded in the amount of MDL 16,775,028.2 thousand, of which non-cash payments MDL 3,094,410.7 thousand [19]. In this situation, it should be noted that when making payment from bank cards within the republic, the payment of the commission is made to Systems from abroad. Thus, all bank cards issued by banks in the Republic of Moldova must have two payment systems: the national one for card payments inside Moldova and one of the International systems for card payments abroad of the Republic of Moldova.

efectuează spre sisteme de peste hotarele țării. Astfel, toate cardurile bancare, emise de băncile din Republica Moldova, trebuie să aibă două sisteme de plăți: cel național pentru achitățile în interiorul Moldovei și altul din sistemele internaționale pentru achitățile cu cardul peste hotarele Republicii Moldova.

Ministerul Economiei și Infrastructurii al Republicii Moldova și Serviciul Vamal al Republicii Moldova au lansat, în luna mai 2020, un nou Portal de Informații Comerciale pentru comunitatea de afaceri națională și internațională – www.trade.gov.md – înființat cu sprijinul acordat de SUA prin Agenția Statelor Unite pentru Dezvoltare Internațională (USAID) în R. Moldova. Acest portal oferă informații oficiale privind procedurile aferente și documentele necesare pentru activitățile privind importul, exportul și tranzitul de mărfuri.

Trebuie remarcat faptul că, în ceea ce ține de politica de stat privind comerțul electronic în Republica Moldova, au fost introduse o serie de restricții, astfel, încât, în conformitate cu articolul 101 din Codul fiscal al Republicii Moldova, persoanele fizice care, în cadrul tranzacțiilor comerciale (B2C – de la business la consumator), introduc, prin intermediul trimiterilor poștale internaționale, mărfuri cu caracter comercial, care depășesc limitele cantitative stabilite de legislație sau a căror valoarea intrinsecă depășește suma de 200 de euro per expediție achită TVA în funcție de valoarea impozabilă a mărfurilor [19]. Pentru magazinele online, care activează pe teritoriul Republicii Moldova, sunt prevăzute impozite locale pe acest tip de activitate.

Astfel, analizând dezvoltarea comerțului electronic în R. Moldova, trebuie remarcat faptul că eforturile statului trebuie direcționate spre promovarea dezvoltării comerțului electronic autohton, în special, în condițiile coronavirusului prin acordarea unor facilități fiscale.

Concluzii

Încetinirea creșterii economice mondiale duce la faptul că țările au nevoie de reforme structurale, exprimate în modernizarea sectorului public pentru reglementarea economiei și adaptarea acesteia la tendințele de digitalizare. În același timp, la nivel internațional, sunt necesare noi reguli pentru comerțul digital și comer-

The Ministry of Economy and Infrastructure of the Republic of Moldova and the Customs Service of the Republic of Moldova launched in May 2020 a new Commercial Information Portal for the national and international business community – www.trade.gov.md – established with the support of the USAID Structural Reform stare program in Moldova. This portal provides official information on the related procedures and documents necessary for activities relating to the import, export and transit of goods.

It should be noted that, with regard to the state policy on e-commerce in the Republic of Moldova, a number of restrictions have been introduced, so that, in accordance with Article 101 of the Tax Code of the Republic of Moldova, individuals who, in the context of commercial transactions (B2C – from business to consumer), introduce through international postal items goods of a commercial nature, exceed the quantitative limits set by the legislation or whose intrinsic value exceeds the amount of 200 euro per shipment pays VAT according to the taxable value of the goods [19]. For online stores operating on the territory of the Republic of Moldova are provided local taxes on this type of activity.

Thus, by analysing the development of e-commerce in Moldova, it should be noted that the state's efforts must be directed towards promoting the development of domestic e-commerce, especially in the conditions of COVID-19 pandemic by granting tax facilities.

Conclusions

Slowing global economic growth leads to the fact that countries need structural reforms, expressed in the modernization of the public sector in order to regulate the economy and adapt it to digitalization trends. At the same time, at international level, new rules for digital trade and service are needed (in particular with regard to the development of effective settlement and dispute resolution mechanisms in international trade). This is partially implemented in the preferential format through trade agreements between countries. Thus, the Trans-Pacific Partnership Agreement (TPP), which has already entered into force between the

țul de servicii (în special, în ceea ce privește dezvoltarea unor mecanisme de decontare eficiente de soluționare a litigiilor în comerțul internațional). Acest lucru este parțial implementat în formatul preferențial prin acorduri comerciale între țări. Astfel, Acordul privind Parteneriatul Trans-Pacific (TPP), care a intrat, deja, în vigoare, între țările regiunii Asia-Pacific, este răspunsul la un mecanism ineficient de reglementare a comerțului elaborat în cadrul WTO.

Acest Acord prevede nu numai reglementarea tarifelor în comerț, ci și reguli specifice pentru comerțul digital, comerțul cu servicii și comerțul electronic. În general, este foarte complicat să se identifice efectul de modificare a comerțului internațional din prisma digitalizării, dar, totuși, comerțul digital influențează semnificativ la creșterea economică a tuturor țărilor.

În condițiile contemporane de interconectare, beneficiile transformării digitale pentru comerțul internațional depind de combinarea mai multor factori. La nivel intra-firmă, investițiile în noile tehnologii informatice și de comunicare (precum Big Data) se datorează creșterii nivelului de productivitate a afacerilor, dar numai pentru firmele, care au introdus procese noi de organizare a businessului și folosesc forță de muncă de înaltă calificare. Multe tipuri de infrastructură digitală (precum Internetul) sunt, deja, create ca fiind globale. Ele oferă noi oportunități, în special, pentru entități mici și mijlocii, dar creează probleme, în care granițele și diferențele de reglementare între țări rămân aceleași.

De asemenea, este nevoie de liberalizarea piețelor, deoarece noile tehnologii pot fi adesea disponibile numai prin canale de comerț internațional. În același timp, este necesară o abordare colaborativă a tuturor țărilor pentru liberalizarea piețelor la nivel global.

countries of the Asia-Pacific region, is the response to an inefficient trade regulation mechanism developed under the WTO.

This Agreement provides not only the elimination of tariffs in trade, but also specific rules for digital trade, trade in services and e-commerce. In general, it is very complicated to identify the effect of altering international trade from the point of view of digitalization, but nevertheless digital trade significantly influences the economic growth of all countries.

Under modern contemporary interconnection conditions, the benefits of digital transformation for international trade depend on the combination of factors. At the intra-firm level, investments in new information and communication technologies (such as Big Data) are due to increased business productivity, but only for firms that have introduced new business organization processes and use highly skilled workforces. Many types of digital infrastructure (such as the Internet) are already created as global. They offer new opportunities, especially for small and medium-sized entities, but create problems where borders and regulatory differences between countries remain the same.

Market liberalization is also needed, as new technologies can often only be available through channels of international trade. At the same time, a collaborative approach by all countries is needed to liberalize markets globally.

Bibliografie/ Bibliography:

1. Global ecommerce <https://www.emarketer.com/content/global-ecommerce-2019/>
<https://bit.ly/3lrDcwH>
2. Доклад о мировом развитии 2019: изменение характера труда. – Вашингтон: МБПР, Всемирный банк, 2019. стр. 5-6.
3. Amazon.com, Inc. Form 10-K 2016. – Wash., D.C.: U.S. Securities and Exchange Commission (SEC), 2017. / Alibaba Group Holding Limited Form 20-F 2017. – Wash., D.C.: U.S. Securities and Exchange Commission (SEC), 2018. [Accesat: 10.03.2019]

- Disponibil: <https://www.sec.gov/Archives/edgar/data/1018724/000101872419000004/amzn-20181231x10k.htm>, <https://www.sec.gov/Archives/edgar/data/1577552/000104746917004019/a2231121z20-f.htm>.
4. World Trade Report 2018: The future of world trade: How digital technologies are transforming global commerce. Geneva: WTO, 2018. P. 65-66.
 5. Доклад о мировом развитии 2019: изменение характера труда. - Вашингтон: МБРР, Всемирный банк, 2019. – С. 36
 6. VOLPE, Martincus C.; CARBALLO, J.; GRAZIANO, A. Customs // *Journal of International Economics*. 2015. Vol. 96(1). P. 121
 7. World Trade Report 2015: Speeding up Trade: benefits and challenges of implementing the WTO Trade Facilitation Agreement. – Geneva: WTO, 2015. P. 78.
 8. World Trade Report 2018: The future of world trade: How digital technologies are transforming global commerce. Geneva: WTO, 2018. P. 89.
 9. BALDWIN R.E. *The great convergence: information technology and the new globalization*. – Cambridge, MA: The Belknap Press of Harvard University Press, 2016. – 344 p. ISBN 978-0-67-466048-9
 10. OECD Market Openness Principles. – OECD Innovation Policy Platform, 2010. – P.1
Disponibil: [Accesat: 15.06.2020] Disponibil: <http://www.oecd.org/innovation/policyplatform/48137680.pdf>
 11. Measuring Digital Trade: Towards a Conceptual Framework // Working Party on International Trade in Goods and Trade in Services Statistics. – Paris: OECD, STD/CSSP/WPTGS(2017)3, March 2017. – p. 6.
 12. Information Economy Report: Digitalization, Trade and Development. – N.Y. & Geneva: UN, UNCTAD, 2017. Pp. 29-34.13. Measuring the Digital Economy // International Monetary Fund (IMF) Staff Paper. – Wash., DC: IMF, February 28, 2018. – pp. 27-28.
 13. FEFER, R.F.; AKHTAR, S.I.; MORRISON, W.M. *Digital Trade and U.S. Trade Policy*. – US Congressional Research Service Report, May 11, 2018. – p. 11.
 14. Digitally intensive industries include sectors in communications, finance, trade, other services, and manufacturing // U.S. International Trade Commission, Digital Trade in the U.S. and Global Economies, Part 2, Publication No: 4485, Investigation No: 332-540, August 2014. – pp. 106-108.
 15. Legea RM, nr. 284, din 22-07-2004 privind comerțul electronic [Accesat: 03.09.2020]
Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=99326&lang=ro
 16. BĂRLEA, Svetlana. *Comerțul electronic – dezvoltare și perspective în comerțul modern al întreprinderilor din raionul Cahul*. Buletinul Științific al Universității de Stat „Bogdan Petriceicu Hasdeu” din Cahul nr. 1 (9), 2013, Științe Economice. Pp.28-39 ISSN 1857-27-23 [Accesat: 04.09.2020] Disponibil: https://www.usch.md/wp-content/uploads/2020/03/2013_BULETINUL_STIINTIFIC_19.pdf
 17. BĂDĂRĂU, Elena. Dezvoltarea comerțului electronic în Republica Moldova în contextul dezvoltării strategiei. *Institutul de relații internaționale din Moldova*. Revistă științifico-practică nr. 2 (16), 2019, pp 99-106. [Accesat: 05.09.2020] Disponibil: <http://irim.md/wp-content/uploads/2020/03/RIPlus-nr.-2-2019-1.pdf> UE ISSN 1857-4440
 18. BNM Raport: Indicatorii activității în cadrul sistemelor de plăți cu cardurile de plată din Republica Moldova (perioada:2019) [Accesat: 05.09.2020] Disponibil: <https://www.bnm.md/bdi/pages/reports/dsp/DSP1.xhtml>
 19. Codul fiscal al Republicii Moldova nr. 1163 din 24.04.1997. Publicat în Monitorul Oficial al R. Moldova nr. 62 din 18.09.1997.

RECENZIE

LA MONOGRAFIA

**„MANAGEMENTUL
PROIECTELOR
DE INFRASTRUCTURĂ ÎN
CADRUL PARTENERIATULUI
PUBLIC-PRIVAT DIN
REPUBLICA MOLDOVA:
PREMISELE DEZVOLTĂRII
ȘI EVALUAREA RISCURILOR”**

*Autor: conf. univ. dr.
Irina CĂLUGĂREANU*

REVIEW

TO THE MONOGRAPH

**“MANAGEMENT
OF INFRASTRUCTURE
PROJECTS WITHIN THE
PUBLIC-PRIVATE
PARTNERSHIP IN THE
REPUBLIC OF MOLDOVA:
PREMISES OF DEVELOPMENT
AND RISK ASSESSMENT”**

*Author: Assoc. Prof. PhD
Irina CĂLUGĂREANU*

Dezvoltarea social-economică a Republicii Moldova determină solicitarea unor metode inovatoare de management, cu utilizarea mai activă a noilor instrumente pentru implementarea strategiilor de dezvoltare statală și regională, cum ar fi: noul format de

The socio-economic development of the Republic of Moldova required the introduction of innovative management methods with more active use of new tools for the state and regional development strategies implementation, such as the new format of specific pro-

programe specifice; programe pentru dezvoltarea clusterelor regionale; introducerea principiilor parteneriatului public-privat (PPP). Guvernele, care s-au perindat la conducerea țării, în ultimele decenii; înțelegeau că PPP ar putea ajuta la depășirea situației dificile din Republica Moldova, când sursele de finanțare, pe termen mediu și lung, cu o perioadă de scadență de 3 ani, erau, practic, inaccesibile în cadrul sistemului bancar existent. Această situație, în combinație cu o lipsă constantă de resurse financiare în buget, sugera că inițierea PPP era și poate fi un instrument alternativ pentru a continua dezvoltarea infrastructurii țării. De la parteneriatul public-privat, se așteaptă oferirea unui randament superior proiectelor-cheie și creșterea capacității de inovare și competitivitate în sectoarele cu potențial de angajare/creștere a forței de muncă.

În contextul tensiunilor geopolitice și al crizelor, care au influențat economia Republicii Moldova, veniturile la bugetele de toate nivelurile au scăzut considerabil, afectând indubitabil dezvoltarea infrastructurii țării. În rapoartele internaționale, Republica Moldova, după starea infrastructurii, se situează pe poziția 79 din 140, potrivit clasamentului competitivității globale pe anul 2018, cel mai dezvoltat fiind nivelul de electrificare a țării și densitatea căilor ferate, iar în alte domenii (calitatea drumurilor-poziția 130, conexiunile aeriene – poziția 95, alimentarea cu apă potabilă, sanitație – poziția 94 etc.), sunt necesare eforturi importante de ameliorare. Într-o astfel de situație, o importanță majoră îi revine PPP, care poate atrage: finanțare din surse extrabugetare pentru proiecte mari pe termen lung; implementarea managementului privat în sectorul public; diversificarea și creșterea calității serviciilor și bunurilor de interes public.

Actualitatea temei constă, în mare măsură, în faptul că, în știința și practica Republicii Moldova, nu există o viziune unică asupra conceptului de parteneriat public-privat, există puține cercetări cu privire la rolul acestuia în acordarea de servicii publice cetățenilor. Astfel, devine absolut necesară elaborarea de recomandări științifice și practice privind dezvoltarea PPP.

grams, programs for the development of regional clusters, or the introduction of public-private partnership principles (PPP). Governments, which have been ruling the country for the last decades understood that PPPs could help to overcome Moldova's difficult condition when medium and long-term financing sources with a maturity of 3 years are basically inaccessible within the existing banking system. This situation, combined with a constant lack of financial resources in the budget, suggests that the initiation of the PPP is an alternative tool to further country's infrastructure development. The public-private partnership is expected to provide high performance to key projects and increase the capacity for innovation and competitiveness in the sectors with employment/growth potential.

In the context of geopolitical tensions and crises that have affected the economy of the Republic of Moldova, budget revenues at all levels have decreased considerably, and that undoubtedly affected the development of the country's infrastructure. In international reports, according to the state of infrastructure, the Republic of Moldova is ranked on position 79 out of 140, according to the global competitiveness ranking for 2018, the most developed being the country's electrification level and railway density, and in other areas (road quality – position 130, air connections – heading 95, drinking water supply and sanitation – 94th position, etc.) where, of course, major improvement efforts are needed. Under these circumstances, the public-private partnership has significant importance; it can attract funding from extra-budgetary sources for major long-term projects, can implement private management in the public sector, can diversify and increase the quality of public interest services and goods.

The topicality of the theme consists, to a large extent, in the fact that, in the science and practice of the Republic of Moldova, there is no single vision on the concept of public-private partnership, there is little research on its role in providing public services to citizens. Thus, it becomes absolutely necessary to develop scientific and practical recommendations on the development of PPPs.

Monografia identifică principalele probleme existente în acest domeniu, în Republica Moldova și recomandă surse suplimentare de finanțare a proiectelor de parteneriat public-privat; identifică riscurile specifice PPP și analizează metodele de gestiune ale acestora, de rând cu metodele de evaluare a performanței proiectelor de PPP în infrastructură.

În acest context, considerăm că monografia în cauză prezintă interes pentru specialiștii în domeniu și contribuie esențial la dezvoltarea unor motivații active în procesul de management al proiectelor de infrastructură, în cadrul parteneriatului public-privat din Republica Moldova.

În concluzie, menționăm că monografia „Managementul proiectelor de infrastructură în cadrul parteneriatului public-privat din Republica Moldova: premisele dezvoltării și evaluarea riscurilor” este actuală și consacrată unui aspect contemporan și sensibil pentru economia țării noastre. Articolele publicate pe marginea acestei probleme de către autor au fost discutate la Conferințe și publicate în Jurnale economice notorii.

***Recenzent: prof. univ. dr. hab.
Nicolae PLATON, ASEM***

The monograph identifies the main existing problems in this field in the Republic of Moldova and recommends additional sources of financing for public-private partnership projects; identifies specific PPP risks and analyses their management methods along with methods for the performance assessment of infrastructure public-private partnership projects.

In this context, we consider that this monograph is of interest to specialists in the field and contributes significantly to the development of active motivations in the management process of infrastructure projects, within the public-private partnership in the Republic of Moldova.

In conclusion, we mention that the monograph “Management of infrastructure projects within the public-private partnership in the Republic of Moldova: premises of development and risk assessment” is topical and dedicated to a contemporary and sensitive aspect of our country’s economy. The author’s articles that were published on this issue were discussed at conferences and published in well-known economic journals.

***Reviewer: Prof. Hab. Dr.
Nicolae PLATON, ASEM***

Bun de tipar 30.09.2020
Coli de tipar 18,38. Coli editoriale 12,96.
Comanda nr. 19. Tirajul 100 ex.

Serviciul Editorial-Poligrafic al ASEM
Chişinău – 2005, str. Mitropolit Gavriil Bănulescu-Bodoni 59
tel. 402-936 (+373 68-79-89-70); 402-886 (+373 60-75-49-85); 402-910 (+373 79-01-47-32)

ISSN 1810-9136